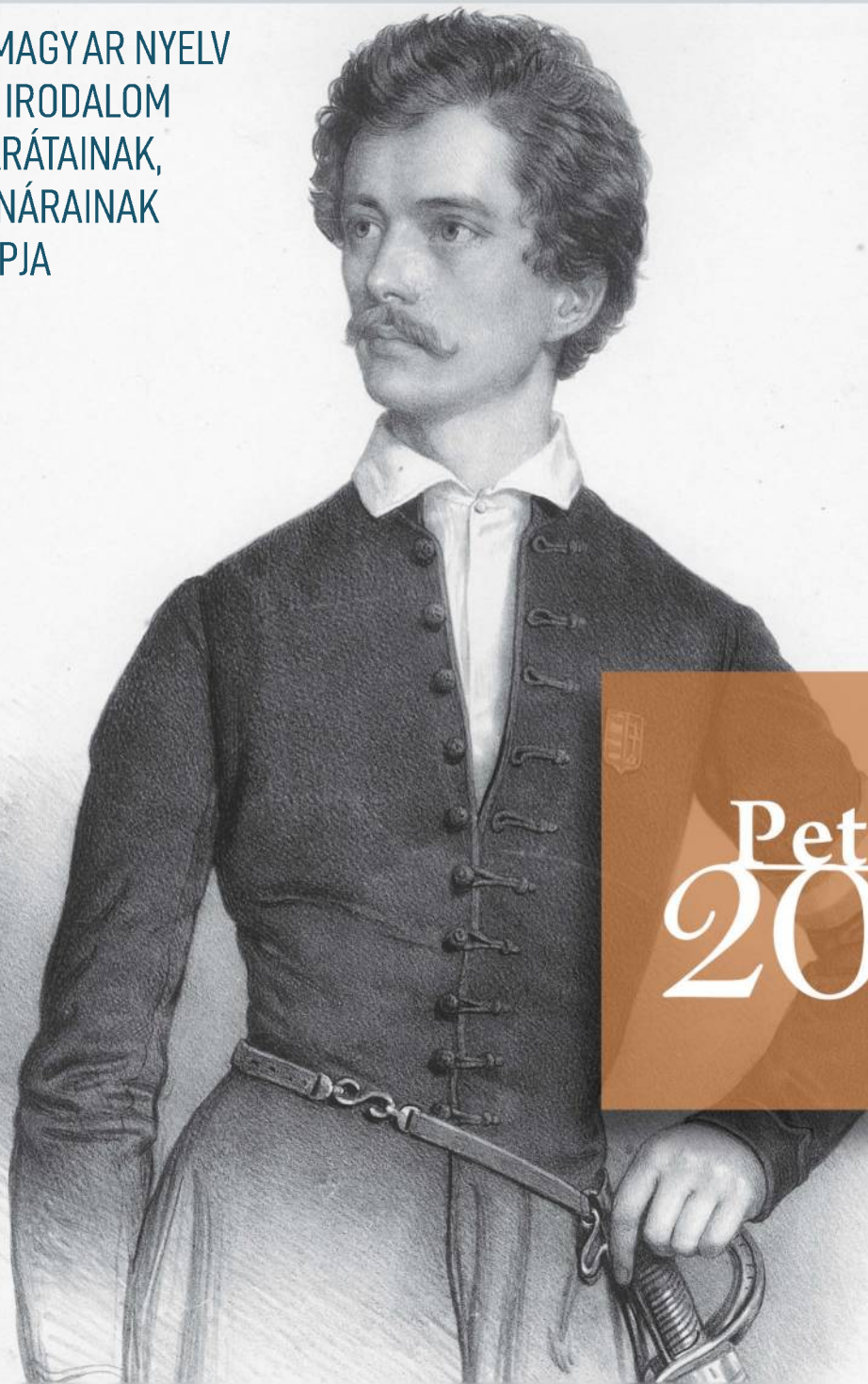

Magyaróra

V. évfolyam 1. szám / 2023. MÁRCIUS

A MAGYAR NYELV
ÉS IRODALOM
BARÁTAINAK,
TANÁRAINAK
LAPJA

Petőfi
200

Magyaróra

A magyar nyelv és irodalom
barátainak, tanárainak lapja

V. évfolyam 1. szám (2023. március)

Megjelenik évente négyszer.

Szerkesztőség: Fráter Zoltán (főszerkesztő), Baranyai Katalin, Blankó Miklós

Szerkesztőbizottság: Adamikné Jászó Anna (elnök), Baranyai Katalin,
Fráter Zoltán, Kerekes Barnabás, Nyiri Péter, Veszelszki Ágnes

Az Anyanyelvápolók Szövetségének irodavezetője: Kovács Zsuzsanna

Szerkesztőség: 1368 Budapest, Pf. 250.

Levelezési cím: magyarora.folyoirat@gmail.com

A megrendelt és lektorálás után megjelenő írásokért a szerkesztőség honoráriumot fizet.
Az írásokat a szerkesztőség és külső szakértők lektorálják, és csak véleményük
figyelembevételével közöljük.

A lapot a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság CE/20039-5/2019. számon
nyilvántartásba vette.

ISSN 2676-976X

Kiadja: Anyanyelvápolók Szövetsége
Felelős kiadó: Juhász Judit elnök

ANYANYELVÁPOLÓK
SZÖVETSÉGE

Tördelés: Ecsedi Gabriella

Borító és arculat: Slezák Ilona

Nyomda: mondAT Kft.

Megjelenik

a Magyar Kultúráért Alapítvány és

a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatásával, valamint

az Eötvös Loránd Tudományegyetem szakmai együttműködésében

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország bármely postahivatalában, hírlapkézbesítőnél.

Belföldi előfizetési díj: 4000 Ft (4 szám).

A korábbi és a legújabb lapszámok megvásárolhatók a Magyar Napló könyvesboltjában
(1082 Budapest, Üllői út 66/b) 1000 Ft-os áron.

A borítón Barabás Miklós: *Petőfi Sándor*, 1848 (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)

Tartalom

„Vágyaimnak sólyomszárnya támadt”

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN: Versvágta – Petőfi alkotói módszereihez	2
VADERNA GÁBOR: A világ rendje – Petőfi Sándor: <i>János vitéz</i>	8
THIMÁR ATTILA: A romantikus kétségek térképei – Petőfi Sándor: <i>Elpusztuló kert ott a vár alatt</i>	13
DEÁK MÁRTON: A nemzeti eposztól <i>A helység kalapácsáig</i>	18
BAKONYI GERGELY: Az ifjúság eltűnt tavasza – egy Petőfi-vers kelet-közép-európai intertextusai	22

„Tied vagyok, tied, hazám!”

MELKOVICS TAMÁS: Petőfi és vértelen forradalma	32
JAKAB RÉKA: Petőfi Sándor Pesten	39
GYIMESI EMESE: „kivel egygyé olvadtnak hitte saját életét” – Metszéspontok Szendrey Júlia és Petőfi Sándor műveinek világképében	47
MOLNÁR ZSOLT: „Napóleon dicsősége, teveled sem cserélek” – Petőfi, a márciusi frontember	54
MIZSUR DÁNIEL: Futóbetyárok és vásári kóklerek: Petőfi-imposztorok	60
MÓSER ZOLTÁN: Hány helyen van Petőfi?	65

„Honnan jövénk, hová megyünk?”

EÖRY VILMA: Gondolatok a Petőfi-szövegekről és a Petőfi-szótár iskolai szerepéről ...	69
BARANYAI KATALIN: Petőfi-kép a középiskolai tankönyvekben	75
Tündérorszámban van wifi? – Szabó Borbálával, <i>A János vitéz-kód</i> szerzőjével beszélget Návai Péter	83
KARÁDI ZSOLT: A „Virágokból-font Táltosfiú”	89
DEÁK-TAKÁCS SZILVIA: Petőfi vonzásában	94

Mozaik

„Sohasem egyedül” – Jókai visszaemlékezéseiből (Adamikné Jászó Anna)	98
--	----

Dokumentum

TOLNAI VILMOS: Petőfi és a nyelvtudomány	104
--	-----

Hírek	107
-------------	-----

Lámpafényben Piros Ildikóval	112
------------------------------------	-----

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Versvágta

Petőfi alkotói módszereihez

Petőfi Sándor nem a kétszáz éve miatt érdekes, hanem az ő örök huszonévedessége miatt. Ez az életmű nem öregszik. Változnak persze körülötte az ízlés hullámai, s mindenki mást lát Petőfiben. Igyekeztek különböző célra kisajátítani esztétikai vagy politikai értelemben, de nem hagyja magát. Rugalmas, de nem annyira, hogy ne lógjon ki a lóláb. Költőnk a Ló évében született, elvágtat mellettünk, néha visszavágtat, mert lovas nélkül sem téved el. Különös, hogy maga Petőfi az élete nagy részét gyalog töltötte, s ez a gyalogosság ott cseng idősebb barátjának, Arany Jánosnak az *Epilogus*ában is, így kapcsolva össze az alulról építkező 19. századi magyar értelmiséget.

A Petőfi-életmű egyik megmagyarázhatatlan eleme: a mennyiség. Hogyan hozhatott létre ennyi és ilyen minőségű szöveget valaki, akinek huszonhat és fél évet adott a Sors? Nem tudjuk (de már a kortársak se tudták) értelmezni, hogy a felnőttkor küszöbét épp csak átlépő legény hogyan képes ilyen éretten írni. Még lemásolni is elég lett volna, nemhogy megál-

kotni. Petőfi egyetemista korú volt, peregrinus, pályakezdő. Más szakmában inas, céhlegény lenne a neve.

Hajlamosak lehetünk egy élet hosszát objektív tényezőnek látni, mintha az alkotó előre tudná, mennyi idővel gazdálkodhat. Pedig még a finom intuícióval megáldott Csokonai (és Petőfi) se tudta pontosan, hány esztendő áll előtte. De vajon egy fiatalon megszakadt élet során keletkezett műveket tekinthetünk-e *egységes* életműnek, vagy szükségképp *hiányos*? 1994-ben jeles költők kiadták „József Attila legszebb öregkori verseit”. Petőfi esetében nem tudok ilyenről.

A kortársak Petőfiben a feltámadt Csokonait látták – egy darabig maga a költő is hajlott erre az önazonosságra. (Bár megvetően nyilatkozott Csokonai pénzért adott alkalmi verseiről.) S ha megnézzük, mely műveit írta meg Csokonai huszonhat éves koráig, csodálkozni fogunk. A legismertebb versek, sőt a színdarabok is benne vannak a halmazban. *Lilla*, *Szegény Zsuzsi* és *Dorottya*, a csikóbőrös kulacs

és a kétes kedvet csepegtető Remény. Arany életművéből viszont épp az első emberöltő termése hiányzik. Mintha Petőfi szimbolikusan tartott életidejét fedésbe hozhatnánk Arany szándékosan megrostált pályakezdetével. Neki ugyanis *A ványai juhbehajtás*on kívül szinte csak későbbi verseit ismerjük. Vörösmarty huszonhat éves korára már „túl” van a *Zalán futásán*, de még „innen” a *Csongor és Tündén*, s épp félidőben a mélybe alábukó 1850-es évekhez képest. Ady az első huszonhat évben még csak keresi a lírai hangját, viszont publicistaként már kiforrott. A huszonhat éves József Attila már „sokat csatangolt” és „tanult”, megírta első, sodró erejű köteteit, de ekkor felgyorsul vele az idő: a pszichoanalízis, a közéleti mozgalmak és a legnagyobb versei mind 1931 utániak.

Ha összevetjük költőink első huszonhat évének termését Petőfi teljes életművével, ez legfeljebb Ányos Pál esetében méltányos, aki huszonhét évet élt. A mezőny egészét tekintve Petőfi egyáltalán nem a pályakezdő író benyomását kelti. Olyan, mintha a neki adott életidő alatt hozna létre annyit, mint más kétszer-háromszor annyi év során. A madarakra emlékeztet, akik rövid életükben hasonlóképp teljes ívet repülnek és énekelnek. Szőke Péter a madarak énekét sokszoros lassítással vizsgálta, s az emberi fül számára csiripelésnek tűnő daluk mélyén összetett zenei szerkezetet talált, amelyet pontosan, hangról hangra tanulnak. Ezt allegorikusan (de talán ornitológiailag is) azzal magyarázhatjuk, hogy ők a dallamot a saját idejükkel arányosan hallgatják. Életük a miénkhez képest gyorsított filmként pereg, s gyorsabb a szívverésük, a sorsuk és a daluk – amit viszont a saját rendszerükben idő-helyes zenének hallanak. Petőfit én a madár-időszámítás emberi létre alkalmazott képviselőjének látom. Ez nem valami misztikus emberfelettséget jelent – épp elég mítosz lengi körül –, sokkal inkább egy önmagában hamar felismert és kiteljesített lelki irányultságot. Egy megalkotott személyiséget.

Szerb Antal roppant szellemesen ír Petőfiről, *életrajzi költőnek* és az élményekre gyorsan reagáló alkotónak nevezi. Ez utóbbit kicsit árnyalnám, mivel az írói életformában a mai kutatás már antropológiai modellt, választott identitást lát inkább.

Petőfi hamar rákényszerült a vándorlásra, a távollétre. Szlovák gyökerű, de magyar identitású családja erőteljesen irányította a magyar értelmiségivé válás útján. Az, hogy a fiú végigjárja az iskoláit, akár konfliktusok árán is, hangsúlyos családi cél volt. Tágra beletartozott az iskolákon kívül a katonaság és voltaképp a tiltott vándorszínészet is. Átütő sikert egyik sem hozott, élményeket annál inkább.

A mobilitás hamar Petőfi választott életformájává vált, kényszerből kovácsolt erénynyé. Sőt lehetőséggé, amelyben a szabadság legalább részben megtapasztalható volt. Összhangba állította saját alkatával, s hamarosan az alkotói módszereivel is. Az *Úti jegyzetekben* (1845) és az *Úti levelekben* (1847) már befütt költőként-újságíróként rója az országot. Tokaj környékén, verőfényes szép időben, ihletett környezetben élvezi a tájat, és azt, hogy képzelt nászútján van, csak még éppen a felesége nélkül. Egy kitágult, boldog világban, a megélt hazában gyalogol. Majd a következő mondatban jelzi, hogy járt már ugyanezen a tájon *régen*. Érdekes, hogy mekkora távlatnak éli meg, holott nem húsz évvel korábbi emlékeire emlékszik vissza, hanem csak négy év távolába. Petőfi verhetetlen a szubjektív idő közös élménnyé tételében. „Régen” szembeüjt a havas szél, ráfagyott az arcára a könnyeivel együtt, s mint egy kivert kutya, bolyongott. „Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömöknek van teremtvé,

tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig”²¹ – írja ezt huszonöt évesen. E játékkal behelyettesíti a saját élményeit sok évszázad vándorló diákjainak, peregrinusoknak, bujdosóknak az életébe. A nevükben ír, de a jelenben. A múltat nemcsak az élete fordulatszáma miatt érzi távolinak, hanem mert valóban annyi minden történt vele azóta, hogy akár el is felejthetné. De szóvá teszi, mert sebeket kapott: vándorszínészként kifütyülték, s most ugyanott megtapsolják. Mint egy vándor prédikátor, akinek világra rálátó, reflexív bölcsességei is támadnak. Olyan szerepben láttatja magát, aki vándorútján folyton újraértékeli, legyőzi a múltját, ugyanabban a környezetben új élményeket szerezve. Ez egy romantikus szerep (egyéni), de a régiséggel folytat párbeszédet (kollektív). *Az érettség helyett magát az érést mutatja be, ami közös élménye mindenkinek.*

Ha valaki *domidoctus*, vagyis nem járt külföldi egyetemekre, ezt nemcsak anyagi, hanem biztonsági gondokkal is magyarázhatjuk. Az mehet vándorolni, akinek van családja, személyzete, aki vigyázzon az otthoni dolgaira – vagy akinek nincs semmije. Petőfi jól tudta, hogy hány sorstársa peregrinálta végig Európát az előző századokban. Ha asztalos, csizmadia akart lenni az ember, inasként kellett járnia a világot. Petőfi a házassága előtt még külföldi utat tervezett (egyedül!). Biztosan legalább annyit írt volna róla, mint a belföldi útjairól – persze ebből nem lett semmi.

Domidoctus maradt. Világpolgár, aki hazai terepen mozgott, de jelentős területen és hatalmas sebességgel. Úgy gondolom, hogy ez az ő egész költészetének egyik kulcsa. Már diákkorát az határozza meg, hogy a család folyamatosan mozgatja őt a térképen. Belelátták a képzendő, fiatal értelmiségit, az útközben szereshető szellemi vagyont. Nem véletlenül járaták annyi iskolába, pedig mindig volt valami gond. *Deákpályám* című versében titokban elárulja latinul, mennyit verekedett, mennyi balhéja volt. Persze ebben is lehet túlzás, s a latin

üzenet épp a tanult emberek előtt fedi fel faragatlan viselkedését. Olyan portrét formál magáról, hogy vigyázni kelljen vele!...

Ezek maszkok, szerepek, de nemcsak a saját szerepei. Azért szeretik annyira Petőfit, mert a más szerepét is jól játssza. Színészként nem tudta ezt felmutatni, nem is volt elég erős hangja ehhez. Ám a vándorúton olyan közösségekbe vetődik el az ember, ahol az ott töltött pár órával reprezentáljuk magunkat. Talán soha többé nem találkozunk. Ezért

némi színházi gyakorlattal megtanulta ezeket a szerepeket, majd elleste a körülötte lévők hasonló szerepeit. E dalai mindig hitelesek antropológiai szinten, de nem az ő szövegei, nem az én-beszéde. S miközben Bérangert és Byront fordított, a társaság mulattatására is írt egy-egy mulatódalt vagy tréfás helyzetdalt. Ezek az edzés, a versíró rutin fenntartását szolgálták, s tudatosan gazdagította velük a közköltészetet. De nem a romantikus világképet, nem a belső

Petőfi portréja 1845–46 körül keletkezett dagerrotip lemezen (Petőfi Irodalmi Múzeum)

1 *Úti levelek Kerényi Frigyeshez, Sáros-Patak, július 9. 1847.*

monológot írta ki ezzel magából, csak a képzelt színházat népesítette be újabb mellékszereplőkkel.

A szakirodalom spontánnak és természetesen érzi a költő nyilatkozatait: „Hánykódásban egy verset vágtam”,² „Feleségem ott a másik asztalon naplóját írja; én ma már vágtam egy verset...”,³ sőt: „én csak úgy köpöm a verseket”.⁴ A költészet ilyen sebesség és munkabírás mellett moduláris feladat. Petőfi konkrétumokkal, szavakkal dolgozik. Verset vágni – iparművészi, sőt iparos hozzáállás. Utal az édesapa mézárós hivatására, hiszen nem „létrehozást” jelent, hanem valaminek a bevagy kimetszését, eltávolítását, netán egy gyors feleletet. Mintha elhárítaná a verseket útból azáltal, hogy megírja azokat. Küzd velük? E szó fontosabb, mint korábban gondoltuk. S mivel egy iparos család segíti be őt az értelmiségi létbe, munkáját iparos gondossággal végzi. Tegyük hozzá: amilyen összeférhetetlennek mutatja magát, annyira fegyelmetlen. Ekkora életművet nem lehet parttalanul rögtönözni. Az a világ leáldozott, amelyben a költők csak előadói a műveiknek.

Petőfi megszólja a kortársakat, hogy ömlik belőlük a szó. Ő ezt úgy oldja meg, hogy amit más egy hosszú, ellaposodó versben írna meg, inkább sok kicsire vagdossa. Az ihletszagga-tás technikája szintén *vágás*. Az életmódja is hozzájárul ehhez, s utazás közben az ember gyakran csak így fér hozzá az ihletéhez és az írószereihez. Petőfi elfogadja ezt az életformát – nem lévén igazi otthona jó darabig –, az viszont rákényszerítene arra a fajta poézisra, amivel más lakodalmi verseket és névnapköszöntőket ír. A közköltészet technikáit

jól ismeri, de tudatosan szembefordul velük, akárcsak Arany. Petőfi ezt a régi „versgyártó” technikát alkalmazza újszerű, szenzibilis utazó életformájára, amit az új közönség majd a sajtón és a versesköteteken keresztül követ majd. Nem az útközbe eső névnapok mozgatják a poétát, hanem maga az út. Magányos, néha kiszakad a kiránduló társaságból, saját utakon jár. Élményei régóta hurcolt benyomásokkal keverednek. A Rima vizében úszva úgy érzi magát, „mint sok magyar versíró-kollégám, kik tengernyi vizenyős verseikbe fúlnak bele”,⁵ és olyan unalmas a kocsiút, mint a *Meghasonlott kedélyt* olvasni. Az udvari bolond szerepét játssza: olyan messze jár mindenkitől, hogy még ezt is leírhatja. Mire lehozza az újság, már maga is máshogy gondolja. Saját amorf élményeit tükrözi általuk, mai szóval diskurzív helyzeteket alkot távoli elemekből. Voltaképp ez is színészet. Azzal dicsekszik, milyen nyughatatlan, de lehet, hogy ez is szerep. A kortársak szerint valóban impulzív volt, s versírás közben gyakran járkált, gesztikulált. (Mindenki kipróbálhatja hangosan olvasva.)

Miután maga az utazás válik irodalmi témává, Petőfi adagolni kezdi az élményt. Megsúgja prózában, amit kiad az újság, hogy aznap írt egy verset, amit majd máskor közölnek. Ihletet vesz a házigazdái polcán álló könyvekből is, s egy-egy másolatot tudatosan náluk felejt a verseiből. A gondos keltezéssel szinte naplózza önmagát. A mikrokozmoszból tudósít, ahol a saját ihlete legalább akkora hírforrás, mint az útközben látott tájak, várromok. Ha pedig valaki megzavarja, feldühödik. Jó eséllyel zajérzékeny, munkái állandó készülséget árulnak el, valós és képzelt zavaró tényezőkkel hadakozik. Egy enyhe paranoia még lehetne az alkotás

2 *Úti jegyzetek*, 1845. [augusztus 2.].

3 *Úti levelek...*, Koltó, október 14. 1847.

4 *Petőfi levele Samarjay Károlyhoz*, Pest, aug. 10. 1844.

5 *Úti jegyzetek*, 1845. (Rimaszombat).

mellékkörülménye, de ő néha szándékosan hergeli magát epés és szellemes, néha igazságtalan megjegyzésekkel. Mintha bizonyos feszültség híján nem tudna írni.

Digitálisan modellezni lehetne Petőfi út-vonalát: a szellemi térképet, a művek és a vándor életforma összefüggéseit. De már életben kultusz vette körül, s nehéz tisztán látni, hogy valóban járt-e ott, ahol emléktáblát kapott. Jól emlékeztek-e a visszaemlékezők? Az a pár száz ember, aki őt rövid életében látta, teljesen más Petőfit ismert, mint a milliók, akik sose találkoztak vele, csak összerakták a tükörcserepekből.

Id. Markó Károly: *Magyar alföldi táj gémeskúttal*, 1853
(Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria)

Kerényi Ferenc említi, hogy Petőfi a legletisztultabb tájverseit nem helyben írja, sem *A Tiszát*, sem *Az Alföldet*.⁶ Pesten születnek, lehunytt szemmel, egy képzelt tájat festve. Nem arról ír, hogy az ablakából balra nádast, jobbra rekettyét lát. Ő olyan fényképész, akinek filmje (ma: SD-kártyája) sok motívumot őriz, de

nem „posztolgat”, hanem a megmunkálás után általános sémákban rendezi el a képeket. Elhisszük, hogy balról lesz a gémeskút és jobbról a bokor. Valójában ezeket a pesti lakásban írja, tea, kávé, bor mellett. Lehet, hogy aznap a tizedik versként, ha már vágott előtte kilencet. „Jövendóm felét egy nyugodt óráért!”⁷

Petőfi kontrasztív elven nem mindig építi be rögtön a friss hatásokat. Van még egy „érelő kamrája” is, ahol előkészíti a mintát, arra építi a verset. A vándor megteheti, mert senki nem lát bele a tarisznyájába. Valószínűleg kész vázlatokkal lép a kultikus helyekre, hogy aznap „írhasssa meg” a verset a nagymajtényi síkról vagy a költők sírjáról. A Dunántúlon jártában, katonaként vagy más útjai során nem a helyi népdalkincsből merít. Meghallgatja, s majd valamikor máshol ír belőle valamit. Tudja, hogy a túl gyors munka nem megbízható; önmagát ennél többre tartja. Rátart, hiszen „az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember”.⁸ Az *Úti jegyzetek* egyik jelenete majdnem pontosan azonos a *Befordúltam a konyhára* (1843) szűzséjével. Ugyanazt a helyzetet, az alibi-cselekvést írja meg prózában, s mivel olvasói már ismerték a híres verset, mintegy ráolvashatták a tudósításra.

A nyugtalanság, az állandó pörgés ahhoz is hozzájárult, hogy a verseknek nincs sok változata. Ha egyáltalán van autográf kéziratuk, az rendezett. Ritmikus írás, szinte önmagáért szép, hiszen ez volt a kenyere Selmecen, iratmásolóként. Ahogy Mozart zenéje, önelvűen és tökéletesen érkezik a tollából, nincs köztes

6 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008, 28.

7 *Úti levelek...*, Erdőd, 1847. május 26.

8 *Levél a Közlöny szerkesztőségéhez*, Szászsebes, április 11. 1849.

munkaszakasz. Természetesen friss élményre írt versei is akadnak, s bizonyára volt néha lassabb, javításokat is engedő alkotói periódusa. A fenti módszert tehát ne tekintsük kizárólagosnak; nem illene a merevség egy rugalmas alkotóhoz.

Megvannak a rokonai, köztük Robert Burns, akit Csokonaihoz hasonlóan követ. Az költő, aki lehajol a népi énekeshez, és kihallja dalából azt az ihlető keretet, amire saját verset írhat – ez 18–19. századi toposz, de nem mindenki tudta megvalósítani. Például Petőfi nem volt elég jó zenész ehhez; Arany és Tompa a dallamból könnyebben vettek sugalmazást. Petőfinek ez másodlagos ihlet volt, de jól tudta, milyen poétikai háttérrel lehet dalszerűen írni. A motívumlánc, a refrén és a csattanó virtuóza. Nem dalnok, de a vegyes ihletből „dalt dalra költ”. Színészi hangját a szövegei keltik életre, de nem önmaga lesz az előadójuk, hanem a közönség.

Bárhol idegennek tudja érezni magát, s bárhol otthonosnak. Tizenhat évesen írta az *Elválás* című versét, ebben romantikus magyarázatot ad arra, hogy a távozást nemcsak a lányka csalfasága vagy egyéb körülmény okozza. El kell szakadni, hol ezért, hol azért, s ő mindezt beépíti az életébe, hiszen belső kényszerként éli meg.

Még a házassága is ilyen. Megkoronázza előtte egy hosszú utazás, az *Úti levelek* anyaga. Időnként nehezen találja az új szerepét, mert már az is túl nagy kötöttség, hogy valakivel kettesben van az elő-nászúton. Mentegetőzik, hogy verseket ír közben, meg más is eszébe jut, más életritmushoz szokott. Közben a megállapodás pillanatait is keresi, jó volna megérkezni... Mintha otthonunk lenne, jövedelmünk. És 1848-ban szinte az első trombitaszóra útnak indul. Ezt az életformát nem lehet levetkőzni. Megbízható polgár, férj, apa aligha lehet, mert

más törvények szerint él. Garabonciás és újságíró, aki amerre jár, folyamatos impulzusokat szerez, s átszellemíti azokat. Rezonőr a főhős álarcában.

Az idő rövidsége nem kedvez a túlvállalásnak. Petőfinek nincs egyetlen nagybetűs, erón felüli műalkotása, amelyért a költő felélné a tartalékait. Amiért elhamvadna, belebetegedne. Nincs *Sixtus-kápolnája*, se *Toldi-trilógiája*, isteni vagy emberi tragédiája. Nincs *Befejezetlen szimfóniája*, se *Kilencedike*, hiszen mindent ereje teljében írt. Még *Vihara* sincs, amelynek tükrében a többi alkotás felfedné magát, vagy megérthetnénk az alkotó mélyebb rétegeit. A Petőfi-életmű: egyetlen mű. Maga Petőfi az alkotás. Új nevet választ, hogy Petrarca és Alexander Dumas rokona legyen. Önmagából és a világból megalakítja Petőfit, akin nem fog az idő. Akiért viszont erón felül megtesz mindent, feléli tartalékait, elhamvad, belebetegszik. Aztán kigyógyul, mert a gyógyszer is ott van a munkaritmusban. Utolsó levelében mosolygósan fordul Júliához és kislányához. Beléjük és minden olvasójába folyamatosan beleplántálja saját, utánozhatatlan, s másokat is felemésztő sorsát. Nemzeti örökséggé teszi az újévi születést, a harctéri halált. Egy alacsony, konok legény törzséből fölének növekvő egyéniség, aki mindenkit és mindent átmágnesez. Lelke mélyén nem János vitéz, hanem a megregulázott óriás, aki átvisz a tengeren. A valóság csak a költészet terepasztalaként szolgál, a világot a fikció és autofikció mellékes körülményének tekinti. „A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet.”⁹

A Petőfi-jelenség szimfonikus költeményre válik, amelybe idő híján nincsenek beleírva a szünetek. Sok másik élet kell hozzá, hogy idő-helyesre olvassuk.

9 *Úti levelek...*, Koltó, szeptember 15. 1847.

VADERNA GÁBOR

A világ rendje

Petőfi Sándor: *János vitéz*

Umberto Eco *Nyitott mű* című könyvében azt állítja, hogy a jó műalkotások azok, melyek nyitott struktúrájuk-intenciójuk révén a befogadót némi aktivitásra készítetik. E műveknek – mondta az 1960-as években az olasz kultúrtörténész – nem egyszerűen az értékvilága többes, hanem az egyértelmű és magától értetődő valóság fikciója helyett valószínű egymás mellettségekkel számolhatunk. Nem nehéz kitalálni: Eco a második világháború utáni modern kultúra leírására vállalkozott Karlheinz Stockhausen zenéjétől kezdve Michelangelo Antonioni filmjein át a televíziózás gyakorlatáig. Eco számára a nyitottság alapvetően modern művészeti program: a szavak és a jelenségek közötti hagyományos rend kibillen, ami az értelmezésben válságot, még hozzá termékeny válságot okozhat. A befogadó mintegy értelmezési kényszerbe kerül: több lehetőséget is felvet számára a mű (persze nem akármilyen lehetőséget), melyek nem is feltétlenül békíthetők ki egymással. Az elektronikus-szeriális zene és Antonioni korai elidegenedésfilmjei

ma is hallgathatóak-nézhetőek, a televíziózás pedig megváltozott azóta. De hogy jön ide a *János vitéz*? Mindjárt meglátjuk.

Először is kezdjük azzal a közhelynek tűnő kijelentéssel, hogy a szöveg telis-tele van olyan motívumokkal, történetelemekkel, melyek népi gyökerűek. Az persze más kérdés, hogy mit is jelent pontosan itt a népiség. Nemcsak manapság koptatjuk tovább és tovább e jelzőt, hanem már a 19. században is gyakran előfordult – a legtöbbször teljesen magától értetődően aggatták magukra és másokra, holott egészen különböző dolgokat is magába foglalhatott. Ekkoriban ugyanis népi kultúra alatt olykor folklórt, mai értelemben vett népművészetet értettek, de sokszor a korabeli populáris kultúra szélteben-hosszában énekelt és olvasott mindenféle szövegeit (közköltészeti dalokat és ponyvákat), s ritkán a régiségből fennmaradt töredékes szöveghagyományt. Amikor az 1840-es években felmerült, hogy a népi hagyományokat össze kellene-lehetne gyűjteni, akkor eltérő szempontok keveredtek

egymással: a nép ősi kultúrája éppúgy újraalkothatónak tűnt, miképp összegyűjtésre várt a széles körben, a nép által forgatott kultúra is. A *János vitéz* által felidézett rendkívül sokfelé tartó hagyományok ezért kerülhettek be a népies jelző alá. Hiszen bár sok *folklorikusan terjedő* elem előfordul, ezek nem feltétlenül folklor forrásból származnak, hanem inkább a korabeli populáris kultúra közvetítésével jutottak el ebbe a szövegbe. Sőt, olykor el sem dönthető, hogy a forrás néphagyomány vagy populáris kultúra, hogy a továbbadó közeg a szóbeliség vagy a ponyvák írásbelisége. Ott van például a szövegnek a rejtett népi-populáris szüzséje, méghozzá Árgyélus királyfi és Tündérszép Ilona története. Ez vajon egy népmese? Igen, természetesen! (Magam is Illyés Gyula népmeseválogatásából hallottam gyerekkoromban.) Ez népszerű ponyvákban is megjelent? Hogyne, számtalanszor! És hathatott Petőfira az átdolgozás, a nagy romantikus mesedráma, a *Csongor és Tünde* Vörösmartytól? Persze – de még mennyire! Íme, három forrás, mely külön is, együtt is hathatott Petőfira: egy népköltészeti, egy populáris és egy műköltoi. Petőfi persze úgy építi fel szövegét, hogy szó szerint telepakolja mindenféle hagyománytörmelékkel, melyek egy részéről nem is igazán dönthető el, hogy honnan érkezett pontosan, de amelyeket mindenki ismert valamilyen változatban abban az időben.

E szertelen összevisszaság mögött mégiscsak van egy kis tendenciózusság is persze. A *János vitéz* ugyanis úgy épül föl, hogy viszonylag pontosan szét lehet szálazni bizonyos fikciós szinteket, s ezeket egymásra következtetésükben lehet látni. Onnan indulunk, hogy van egy falu, a faluban van egy heverésző juhász (Kukorica Jancsi, ki is lehetne más?), van egy lány (Iluska az, Jancsi szívének gyöngyháza), aki ruhát mos a patakban... a többit már tudjuk. Petőfi a ha-

bokból kikelő Vénusz klasszikus és érinthetetlen szépségét egy parasztlánynak adja oda, akit ráadásul rövid unszolás után mégis megérinthet. Nemcsak az lehetett megbotránkoztató a korabeli olvasó számára, hogy igen egyértelműen a törvényen kívüli szexualitást tette az elbeszélés témájává, hanem az is, hogy az elbeszélő ezt a lehető legtermészetesebb dolognak adta elő, miközben odaszúrt egyet a szépség klasszikus művészeti megformálásának is:

Jelenet a *János vitéz* című rajzfilmből, 1973, rendező: Jankovics Marcell

*Kicsalta a leányt édes beszédével,
Átfogta derekát mind a két kezével,
Megcsókolta száját nem egyszer sem százszor,
Ki mindeneket tud: az tudja csak, hányszor.*

A „nyáj bátor őrzője” ezek után megfenyegeti az érkező „gonosz mostohát”, hogy kiveri a fogait és felgyújtja a házat. S miért is? Mert szóvá tette, hogy nevelt lánya lopta a napot és istentelenkedett. Az elbeszélő oly fölényel, oly magabiztossággal osztja a jelzőket („bátor”, „gonosz”), hogy szinte el is feledjük: a mostoha voltaképpen itt és ekkor igazat mond (a lány nem fejezte be a mosást, ráadásul a bokorban

paráznalkodott), s a nyáj őrzője lehet ugyan bator, de bizony a birkák már szétszéledtek (így nyájról talán már nem is beszélhetünk).

Az elbeszélő tehát kettős játékot játszik: egyfelől az elvont művészet helyett valósnak tűnőt nyújt, másfelől az olvasó kénytelen elgondolkodni, hogy kinek is van itt igazsága (s aligha Kukorica Jancsinak). A valóst e műben a természet rendje határozza meg. Hogy itt ez így van, az is kifejezi, hogy az első hat énekben igen pontosan tudjuk, hogy mikor és hol járunk térben és időben (minden ének első versszaka adja ezt meg). És hát ez, a természet rendje az, ami ellen Jancsi vétkezett. No persze nem a tiltott szerelmi kaland által, hanem azért, mert nem a tüzesen lesütő nyár nap sugaraira figyelt, hanem valami egészen másra:

*Tenger virág nyílik tarkán körülötte,
De ő a virágra szemét nem vetette;
Egy kőhajtásnyira foly tőle a patak,
Bámuló szemei odatapadtanak.*

*De nem ám a patak csillámló habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislyányra,
A szőke kislyánynak karcsu termetére,
Szép hosszú hajára, gömbölyű keblére.*

Következhetnék ebből a feladat: Jancsinak meg kell tanulnia tisztelni a természetet (a valóságot), hogy jobb emberré váljék, s valóban érdemes legyen szerelmére. Csakhogy alig indul el Jancsi, a szöveg fikciós szintet vált, s óvatos átmenettel ugyan, de valahol a zsványkaland idején átlépünk egy próbatételes kalandregénybe. Reálisnak inszcenírozott népies szüzsét itt felváltja a képtelen kaland-idő: a térkép felborul (például Franciaország és India határos), a kalandok hihetetlenek és nagyszabásúak, az idő elfolyik, mint a levágott törökök piros vére – Jancsiból pedig hőstettei révén János vitéz válik. A háttérben felsejlik a korabeli ponyvákról jól ismert nagyot mondó katona

ismerős figurája is Münchhausen bárótól Rontó Pálon át Hány Jánosig (például, amikor a magyar vitézek hátukra veszik a lovakat, hogy ne fázzanak). Mindez azt is jelenti, hogy nemcsak poétikájában, de hagyományában is másutt vagyunk. Ez bizony a korabeli ponyvák hősi-parodikus világa: hol próbatételes hősvilág, hol harsány nevetés.

Petőfi elképesztő költői bátorságát mutatja, hogy a harmadik fikciós szintre lépés előtt hősünk egy pillanatra visszazuhan az elsőbe. Griffmadáron érkezik – ez már a harmadik szint lesz –, de falujának közepére érkezik, s hirtelen kiderül, hogy a természet által kimért valóság időközben tovahaladt: Jancsiból nem János vitéz, hanem Jancsi bácsi lett, Iluska pedig nem tudta megvárni őt. A kalandból tehát nincs visszaút a valósba, ismét váltani kell, s János vitéz ismét útra kel, másodszor is megkezdí kalandjai sorát: ezúttal már a mesei szinten. Itt aztán találkozik óriásokkal, boszorkányokkal, tündérekkel – igazi képzeleti világban vagyunk, ahol a valós szabályai nem felszabadultak, hanem egyenesen feladtuk őket. A kalandok itt is hihetetlenek, ám ekkor már mesei szereplők vesznek körül minket.

A valós szintjén az olvasó még zavarba jött: vajon Iluska mostohájának volt-e erkölcsi alapja szidalmazni nevelt lányát? A második szinten aztán amikor János vitéz elmeséli a francia királynak, hogy miként cseperedtek fel ők ketten a falu árváiként, akkor – a valósból kiragadva – a kalandregények sors által egymásnak rendelt szerelmesei történetét meséli el. (Már a görög regény világában megjelenik ez az elbeszélés, mely ma is szerves része kultúránknak.) Azaz: a valós szintjén a vágyakozás, a kaland fikciós szintjén a sors jelöli ki egymásnak a szerelmeseiket. János vitéz a harmadik mesei szinten juthat csak el igazságáig: a mostoha megölése és boszorkány mivolta visszamenőleg is igazolja szerelmét, s már itt igazságot szolgáltat (lám-lám, rossz az, aki rosszra gondol: a mostoha

tényleg egy gonosz boszorkány volt, s ha ez igaz, akkor az elbeszélő és Jancsi nem vertek át a szöveg elején).

Ám János vitéz számára ez már nem hoz megnyugvást. A szöveg és a világ végén Tündérországnak odáig jut, hogy neki már mindegy, s öngyilkos akar lenni:

*Tündérországnak egy tó állott közepén,
János vitéz búsan annak partjára mén,
S a rózsát, mely sírján termett kedvesének,
Levette kebléről, s ekképp szólítja meg:*

*„Te egyetlen kincsem! hamva kedvesemnek!
Mutasd meg az utat, én is majd követlek.”
S beveté a rózsát a tónak habjába;
Nem sok híja volt, hogy ő is ment utána...*

Végül Iluska kel ki a habokból (immár másodszer), s minden rendbe jön:

*Be szép volt Iluska! A tündérleányok
Gyönyörködő szemmel mind rábámulának;
Őt királynéjoknak meg is választották,
A tündérfiak meg Jánost királyokká.*

*A tündérnemzetség gyönyörű körében
S kedves Iluskája szerető öleiben
Mai napig János vitéz őkegyelme
Szép Tündérországnak boldog fejedelme.*

Mindenki megnyugodhat, happy end, hősünk tündérkirály lett, boldog mindörökre – letörölhetjük könnyeinket.

Valóban megnyugodhatunk?

Jelenet a *János vitéz* című rajzfilmből, 1973, rendező: Jankovics Marcell

Láttuk, a valós szinten elvesztett szerelem a létezés egy másik szintjén teljesülhet be. Kétféleképpen is lehet értelmezni ezt a megoldást. Lehet úgy, hogy hősünk egyre magasabbra tör, s a végén érkezik is a jutalom, a transzcendens megdicsőülés és istenné válás. És lehet úgy is értelmezni, hogy Iluska utolsó szavai („Jancsikám, Jancsikám, az isten áldjon meg, / Másvilágon, ha még szeretsz, tied leszek.”) szó szerint értendők: azaz ezen a világon nincs beteljesült szerelem, az csak a mesében vagy a másvilágon létezik. El kell hát jutni a szerelmesnek az öngyilkosságig, saját földi létének felszámolásához, hogy a szerelmet elérhesse. Tulajdonképpen az is lehetséges, hogy János vitéz csak a halála *után* talált rá Iluskára.

Ez a dilemma a szöveg nyitottságának kulcsa. A szélsőségesen optimista és szélsőségesen pesszimista olvasatok között ugyanis nincs átmenet. Vagy így értem, vagy úgy – s ha hajlok is esetleg az optimizmusra, ott fog lebegni fejem felett a lehetőség, hogy a boldogság valóban *csak* öngyilkosság által érhető el. A magyar romantika legjobb irodalmi hagyománya ez. Másként és másként, de a legnagyobb magyar költők éltek a nyitott befejezés e lehetőségével. Idézzük csak fel, hogy az előképként szolgáló *Csongor és Tündé*ben a boldogság nemhogy önfeladással jár, de mulandó is lesz. Az utolsó szerzői utasítás pontosan számot ad erről, s utána egy rejtélyes ének csendül a távolból (ezek a darab utolsó szavai):

Azonban az aranyalma hull, s messziről imez ének hallatik:

*Éjjél van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlik az égi ború:
Jőj, kedves, örülni az éjbe velem,
Ébren maga van csak az egy szerelem.*

A boldogság jelképe (az aranyalma) lehull, a szerelmesek (Csongor és Tünde) boldogan hanyatlanak az éjbe. De miként is lehet ébren a szerelem a gyász, a ridegség, a szomorúság, a ború világában? Kétséges, hogy lehet-e: mindenesetre a befogadónak döntenie kell e ponton. Mit érzünk? Vagy örömet, mert a szerelem bizony az éjben is „ébren” van – vagy fájdalmat, mert tudható, hogy a boldogság véges, s már e pillanatban az éj hatalma borul rá.

Petőfi mintha csak a *Csongor és Tünde* fordított parafrázisát adná. Nála nem az elvont szerelem földivé, mulandóvá tétele lesz a megoldás, hanem épp fordítva: János vitéz és Tündér Ilona az örökkévalóságban egyesülnek. A közös pont a két nagy költő, mester és tanítvány között: mind a ketten a befogadóra bízták a döntést. Egy olyan döntést, mely nagy és komoly, amennyiben arról szól, hogy milyen is a mi gyötrelmes világunk.

THIMÁR ATTILA

A romantikus kétségek térképei

Petőfi Sándor: *Elpusztuló kert ott a vár alatt*

A magyar irodalom történetében Petőfi Sándornak jutott a legnehezebb sors életművének védtelensége szempontjából. Az ő alkotásait sajtótítták ki legtöbbször és legerősebben a különféle eszmei, ideológiai és politikai irányzatok, ő vált „lobogóvá” és a jövőt megjósoló hősi vértanúvá, aki a vidéki metszeteken „vérrel írta a falra: Hazám”. Ennek legszomorúbb következményeként egész életművét biográfijának tragikus vége felől olvasták évtizedeken keresztül a laikusok és a szakemberek egyaránt. Az 1950-es évek politikai és szellemi alakulása szinte kötelezővé tette, hogy Petőfi méltatlanul rövid élete és pályája szimbolikus jelentőséget kapjon, és mindkettőt a forradalmi kultusz

jegyében értékeljék, és mindez sajnos bebetonozta azt, hogy műveit a korai halál gravitációs terében értelmezzék, elemezzék. Csak a legutóbbi pár évtizedben figyelmeztettek nagyon erősen irodalomtörténészeink, hogy változtatni kéne a befogadásnak ezen a hagyományos szerkezetén.¹ Az újraértelmezés vagy az átértelmezés egyik legkézenfekvőbb oka, hogy maga Petőfi sem tudhatta előre sorsát. Verseit, regényét, útinaplóit nem olyan alapbeállítással írta meg, hogy „nemsokára meghalok”, s ha voltak is szorongó vagy borús pillanatai – legalábbis a versek és más dokumentumok egynémelyike tanúsága szerint – nem készült előre szándékosan a fiatal halálra. Biztosra ve-

1 Az újfajta értelmezési lehetőségek terét megnyitotta MARGÓCSY István tanulmánykötete *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Bp., Korona, 1999., ugyanő szerkesztette a recepció alakulástörténetét áttekintő szöveggyűjteményét, amely az ideológiai kisajátításra hoz számos példát: *Jöjjön el a te országod*, szerk. MARGÓCSY István, Bp., Szabad tér, 1988. Petőfi pályájának új értelmezését adta KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008. A pálya és a Petőfi-kultusz új értelmezése: SZILÁGYI Márton, *A magyar romantika ikercsillagai*, Bp., Osiris, 2022. A Petőfi értelmezések újabb típusú megközelítéseinek megerősödését mutatja a Forrás folyóirat 2023. januári száma, benne többek között Fried István, Margócsy István, Szilágyi Márton tanulmányai.

hető az is, hogy megismerkedésükkor több évtizedre tervezték kapcsolatukat Szendrey Júliával. Tragikusan fiatalon történt halála viszont értelmezésünkben könnyen átfordítja mind az események, mind az egyes szövegek jelentéseit, s azokban elhamarkodottan a végkifejlet folyamatos előrejelzéseit látjuk.

Ennek egyik következménye, hogy a költő ilyen módon sematizáltan rajzolt pályáját könnyen húzzuk fel a „szabadság és haza” kontra „szerelem” koordináta-rendszerére, főképpen mert ez egészen jól illeszthető egy leegyszerűsített romantikus alkotói portréba. Főként, ha mindezek illusztrálhatóságára olyan verseket is találunk, mint a *Szabadság, szerelem* című rövid epigramma. Ebben a leegyszerűsítésben a legnagyobb problémát az jelenti, hogy éppen a lényegét nem vesszük észre. Petőfi verseiben ugyanis nemcsak ennek a leegyszerűsített szembenállásnak feszültségei kapnak helyet, hanem ugyanennyire vagy inkább nagyobb mértékben a közéleti és magánéleti szerepek feszültségei, s ennek igen sok tényezője.² A közéleti szerepekhez kapcsolódó kifelé irányuló aktivitás, a folyamatos reakcióképesség, egyfajta állandó izgalom, míg a magánélethez az intimitás, a biztonságérzés, a kihívások nélküli béke társul. A közéletben betöltött szerepekhez más készségek, alkalmasságok szükségesek, mint a magánéleti szerepekhez, s ez mindenkítől egyfajta oscillálást követelt meg szerepei között. Az akkori emberek egy része ezt sikeresen, nagyobbik része kevésbé sikeresen oldotta meg. A szerepek közötti konfliktust Petőfi nagyon mélyen érzekelte már az 1840-es években, s különösen a szabadságharc kitörése után, de nemcsak a közvetlen politikai eseménytörténet miatt, legalább annyira a korhangulat különféle jelzései nyomán. Fontos példa erre a *Beszél a fákkal a bús őszi szél* című verse

és ennek idilli alaphelyzete, amely a magánélet terében a békés, kiegyensúlyozott hangulatot mutatja, s ebbe tör be hirtelen a történelem-szabadságharc-közéletiség hulláma, és megtöri az alaphelyzet békéjét. Mondhatjuk, hogy egyéni érzékenység, illetve attitűd, hogy valaki a külvilág, a történelem hatásainak mennyire enged teret az életében, de az mindenképpen modernkori jelenség, hogy a külvilág betörése az egyéni, intim térbe ennyire negatív hatással jelentkezik.

Elpusztuló kert ott a vár alatt...

*Elpusztuló kert ott a vár alatt,
Elpusztuló vár ott a kert felett...
Rajtok borong homályos-szomorún
Az őszi köd és az emlékezet.*

*Eszembe jut rólok, mit a haza
Veszített egykor s amit szívem nyert;
Elhúnyt vitézek sírja az a vár,
S élő szerelmem bölcseje a kert.*

*Itt lenn ringattam én ölemben őt,
Itt lenn öleltem én galambomat,
S ott fönnt tanyáztak hajdan a sasok,
Ott fönnt tanyáztak a Rákócziak.*

*Dicső vitézség! édes szerelem!
Bejárom egyszer még e helyeket,
Ma itt vagyok még s holnap távozzom,
S tán vissza többé nem is jöhetek.*

*Lesz-é ezentul, oh kert, aki majd
Édes gyönyörrel jár e fák alatt?
Lesz-é ezentul, oh vár, aki majd
Szent tisztelettel nézi tornyodat?*

Erdőd, 1848. november 30.

2 Erről MARGÓCSY István írt részletesen *i. m.*, 1999, 75–134.

Petőfi versei esetében a régebbi értelmezési hagyomány könnyen csúszott a leegyszerűsítés hibájába, nekünk is vigyázni kell, nehogy újra ugyanerre az útra tévedjünk. A most megvizsgálandó vers arra példa, hogy az óvatlanság, amikor csak a sematikus elemeket vesszük észre a szövegben, rossz eredményeket hoz. Az *Elpusztuló kert ott a vár alatt...* című költeményben egyszerű azonosítani az egymással ellentétben álló viszonyokat, minőségeket. A térviszonyok esetében a *fent és lent, az itt és ott* ellentéte az, ami erősen érzékelhető. Az időviszonyok időben távoli múlt és az időben közeli múlt ellentétét mutatják. Könnyű tehát észlelni, hogy a vers az egymással szemben álló, erős ellentétekre épül.

Jaschik Álmos: *Erdődi kastély*, 1948 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Másrészt érdemes rögzíteni, hogy figyelmesebb olvasás után ezek az ellentétek nem ilyen pontos geometriai szembenállással olvashatók egymáshoz képest, mert fontossá válnak bizonyos eltolódások, dominanciák. Ilyen például, hogy a vers képszerkezetének alapját nyújtó vár és kert képe egyaránt a múlthoz kapcsolódik, tehát a múlt időnek, s az ebből következő emlékeknek igen nagy

szerepe lesz a versben. Igaz, hogy az időszereket vonatkozásában a jelen és még a jövő is helyet kap a versben – erre később még visszatérek –, de a meghatározó alapélmény ennek a múlt időhöz kötődő térszerkezetnek a tapasztalata és annak reflexiója.

A múlt idő szerepének tudomásul vétele részben megakadályozza, hogy a tér és időviszonyok nagy ellentéteire feszített versszerkezetben csak a szabadság és a szerelem két fogalmának ellentétes helyzetét lássuk. Részben, mert ez eleve nem szükségszerű, részben, mert mindkét minőség a múlt időhöz kapcsolódik. A magánélet boldogsága – a szerelem és a haza boldogulása – a szabadság elvben egymással egyeztethető lenne, hiszen elképzelhető lenne olyan helyzet, amikor a magánélet és a közélet egymást kiegészítve töltik ki az emberi életet. A modern embernél azonban, mint korábban írtam, ez nem ilyen egyszerű kérdés, különösen nem olyan kiélezett politikai, társadalmi helyzetekben, mint az 1848-as szabadságharc.

Ezen a ponton a költő biográfiai adatai óhatatlanul az előtérbe tolokodnak. Ez alapvetően nem baj, csak látnunk kell, hogy ezek viszonylatai és a versben megjelenő képek, metaforák jelentéssíkjai mennyiben vágnak egybe. Életrajzi szempontból elmondható, hogy részletesen dokumentált és feldolgozott immár, hogy Petőfi 1848 márciusától költőként nem tudott akkora jövedelemre szert tenni, mint korábban, sőt voltaképpen még egy család eltartásához szükséges bevétele sem volt, kényszerítették tehát a körülmények, hogy olyan állást, jövedelmet találjon magának, amely viszonylagos biztonsággal folyamatosan érkezik majd hozzá.³ Logikus választás volt erre, hogy a hadsereg állományában találjon állami fix fizetést, amelyből eltarthatja

3 KERÉNYI i. m., 2008, 415–426.

feleségét, illetve ekkorra már tudhatóan érkező gyermekét. A katonai foglalkozás – hivatásról ebben az esetben semmiképpen nem beszélhetünk – viszont az egyébként is meglévő magánélet–közéleti feszültség mellett a szolgálatban töltött távollétet is jelentette, a kényszerű választás tehát nagyon erős konfliktushelyzettel járt együtt.⁴

Itt könnyű lenne az életrajzi megfeleltetés csapdájába esni, ám figyelniünk kell, hogy a versben konkrét életrajzi körülmények – szerencsére – nem jelennek meg. A kert és a vár szimbolikus alakjukban vannak jelen, sem a kertről nem tudunk meg semmi konkrétumot, pl. milyen növények láthatók benne? Milyen fák vagy virágok? Angol- vagy franciakert lehetett az alapja? A várról sem derül ki adatszerű tény – középkori, újkori építmény-e? Voltaképpen még az sem, hogy rom-e vagy épségben maradt a századok során – a „pusztuló” jelző önmagában ezt nem határozza meg. A kert szimbóluma mint a „művelés, gondozás tere” (földművelés, gazdálkodás vagy akár az ember önművelése) szemben áll a „harc és halál terét” jelentő várral. A két térszín szimbolikusan a két életformát állítja egymással szembe. Ehhez a két életformához kapcsolódnak a személyes viszonylatok: a vár a hősiesség

közéleti szerepvállalásának, a kert a gazdálkodás, a magánélet, a szerelem szerepének a terét jeleníti meg. Erősíti ezt, hogy a kert–szerelem az új élet kezdetét, a gyermekszületést, az új generáció megjelenését is magába foglalja, míg a várban az „elhunyt vitézek sírja” a halált emeli be a központi fogalmak közé. A konkrét látványelemek hiánya ráirányítja figyelmünket a belső dilemmákra, azaz a választás kényszerére, legalábbis a kettős élethelyzet kihívásaira. A látványrészletek elhagyása azt az érzést kelti, illetve erősíti meg bennünk, hogy nem közvetlen érzékleti tapasztalatról van szó, hanem emlékfelidézésről.

Barabás Miklós: *Tájkép szivárvánnyal*, 1840 (Szépművészeti Múzeum-Magyar Nemzeti Galéria)

Azért fontos ezt kiemelni e vers esetében, mert Petőfinek több költeménye – különösen a korábbi versek közül – inkább arra játszott rá, hogy a közvetlen élményanyagot rögzítse verbális formában, és éppen az aktuális történés és szóbeli megfogalmazás egybevágása

4 1848 végén éppen fia születése és a családhoz kötődő közvetlen elfoglaltságai miatt 3 havi fizetés nélküli szabadságolását kérte, ám meg sem várva a döntést, távozott katonai egységétől és hazament. Onnan próbálta tovább intézni a szabadságolási ügyet, majd Debrecenbe utazott, hogy előmozdítsa a bejegyző határozatot. Ennek az ügynek lett a vége kérelme, hogy Bem hadtestéhez helyezték. KERÉNYI i. m., 2008, 426–431.

minél pontosabb legyen. (*Befordultam a könyhára, Négy ökrös szekér, Egy estém otthon* stb.) Más versekben viszont éppen az emlékezésnek eltávolított tartalma lesz a fontos, amely emlékként, tehát annak működési módja szerint kerül rögzítésre a versben. Ezt több esetben explicit módon is jelzi a költő, pl. *Az alföld* című versben, („Fölrepülök ekkor gondolatban”) vagy a *Kiskunságban* (Itt vagyok megint a / Nagyvárosi élet örökös zajában, / Oh de képzeletem most is odalenn az / Alföld rónáján van; / Testi szemeimet / Behunyom, és lekem szemeivel nézek”).

Érdekes ebből a szempontból az *Elpusztuló kert ott a vár alatt...* első versszakának záró sora, amelyben a köd és az emlékezet egyformán borong, s nem eldönthető, hogy az emlékezet a személyes visszaemlékezést jelenti-e vagy a közösségi-történelmi emlékezet sok mindent transzformáló mozgását, erejét. Az „eszembe jut róluk” kifejezés miatt a jelentés inkább az előbbi felé mozdítja a jelentésmezőt, s ebből az következik, hogy a továbbiakban megjelenő képsor is ugyanúgy egyéni emlékezeti képsor, mint a fentebb említett tájleíró versekben.

A térvizonyok éles szembeállítás, és az erre épülő időviszonylati szembeállítás izgalmas fordulatot vesz a harmadik versszakban, amikor a strófa az „itt” helymeghatározással nyit, innentől ez lesz a hangsúlyosabb elem, s az „ott”, az egykori történelmi dicsőség távolodik el a megszólaló éntől, s ezért tőlünk, befogadóktól is. A térvizonylatok szempontjából ez azért lehet érdekes, mert míg az „itt”-nél a vers szövegéből egyértelmű, hogy a megszólaló én bejárta azt a teret, addig a vers szövegében nem egyértelmű, hogy a várban volt-e. A szövegszerű „kétértelműség”, amelynek elsődlegesen retorikai szerepét kell kiemelni, azért szembebeszökő, mert a biográfiai aspektusból a kérdés egyértelműen eldönthető, ugyanis ebben a várban volt Petőfi Sándor és Szendrey Júlia esküvője 1847. szeptember 8-án. A versből azonban

a várhoz kapcsolódóan ez az aspektus, tehát, hogy a személyes élettérbe is bevonható lenne, szövegszerűen teljesen hiányzik. A vár mint tér és tárgy eltávolítása a személyes élményanyag-tól erősíti annak szimbolikus szerepét, valamint az ellentétépítés szerkezetét a versben.

A negyedik versszak a mulandósággal kapcsolatos személyes reflexió megformálása, a jelen idő változására épít, s a bizonytalan jövő előképét vetíti előre. Az időviszonylatok ilyen módszerű, formájú sűrítése a klasszicista verse hagyomány erős lenyomata, leginkább Berzsenyi antik szerkezeti mintára írott verseiből lehet ismerős. (*A közelítő tél*)

Az ötödik versszak kérdésfelvetései, kétségei könnyen sorolhatók lennének a költő kiemelkedően nagy önbizalmának jeleként is, az értelmezés irányulhatna arra a pontra, hogy a megszólaló én önmagát, mint egyedüli lehetőséget jelöli meg olyanként, aki a természeti és a történelmi képet befogadni tudja, illetve akiből mindez komolyabb reflexiókat kivált. Fontosabbnak érzem azonban azt, hogy olyan érzékeny, a környezet változásait pontosan felfogó szubjektumként határozza meg önmagát, aki képes érzékelni a magánéleti és közéleti lehetőség között húzóódó feszültséget. A párhuzamos kérdésben („Lesz-e ezentul”) valódi kérdés is lapul, nemcsak költői. Ebben az időszakban, az 1840-es évek végén ilyen reflexív módon kevesen érzékelték még az élet különböző vetületei, szerepei közötti konfliktusokat, a kérdés ezért a retorikai szinttől függetlenül is okkal merült fel.

Ezzel a rövid kis elemzéssel arra kívántam példát nyújtani, hogy érdemes rögzült reflexinket kicsit háttérbe tolva a versek szövegeiből kiemelni azokat az elemeket, amelyek abban segítenek minket, hogy a Petőfi életművéből ismerős, megszokott poétikai megoldásokon túllépve ne az általános, hanem az egyedi megformálásokat vegyük észre egy versben.

DEÁK MÁRTON

A nemzeti eposztól A helység kalapácsáig

Kevés olyan következetes rétege van a világirodalmi hagyománynak, mint az eposzi. Az eposzok nem csak tematikájukban, jellegzetes eszközeikkel, formai sajátosságaikkal fűrják keresztül magukat az irodalom évezredein, de önmagukon túli jelentőséget hordoznak, fontos funkciót tölthetnek be a nemzeti gondolat, az identifikáció terén is.

Egy ideje már tematikus blokkban tanítom az eposzi sajátosságokat, mert az volt a tapasztalatom, hogy a diákok fejében nem áll össze ez az irodalmi folytonosság, így minden alkalommal megragadtunk az eposzi kellékek ismétlésének szintjénél, aminek önmagában nézve csekély pedagógiai jelentősége van.

Ha kimondottan az eposz műfajának évszázadaira koncentrálnunk, a kilencedikes görög eposzok után rögtön elérhető közelségbe kerül Vergilius *Aeneise*, a középkori lovageposzok olyan kiváló darabjai, mint a *Roland-ének*, és a *Szigeti*

veszedelem távoli szövegvilága is megszeli, ha friss kódrendszerrel látunk neki az értelmezésnek. Azért is hasznos lehet ez az eposzközpontú újragondolása az európai irodalomnak, mert a XIX-XX. század kapcsán már jóval kevésbé használjuk az eposzi terminológiát annak ellenére, hogy a műfaj modern formái bámulatos sokféleségben vannak jelen a magasirodalomban, de a populáris regiszterben még inkább.

A XIX. század a romantika térhódításával és a nemzeti mozgalmak ébredésével elhozta az ősköltészet reneszánszát, aminek zászlóshajói méretüket és jelentőségüket tekintve egyértelműen az eposzok voltak. Meg is indult a magyar eposz felkutatására és előállítására tett kísérletek sora a korszakban, ezeknek a többségére ma már alig emlékszünk, és szinte egyáltalán nem olvassuk őket. A legismertebb cím Vörösmarty eposza, a *Zalán futása*, amit Toldy Ferenc kikiált ugyan nagy műnek,¹ amellyel Vörösmarty elvégezte

1 MEZEI Márta, *Kazinczy és Vörösmarty*, It, 2006/1, 4.

a hiányzó magyar őseposz restaurálását, mégis úgy fest, a szöveg nem nagyon állta ki az idő próbáját. Ma már keveset beszélünk róla, és még kevesebbet olvassuk, bár meg kell jegyezni, hogy üzenetében semmit nem veszített az aktualitásából. Zalán népe azért bukik el, és kényszerül menekülni a Kárpát-medencéből, mert képtelen túllépni egyéni sérelmein és egységesen fellépni a bevonuló magyarsággal szemben.

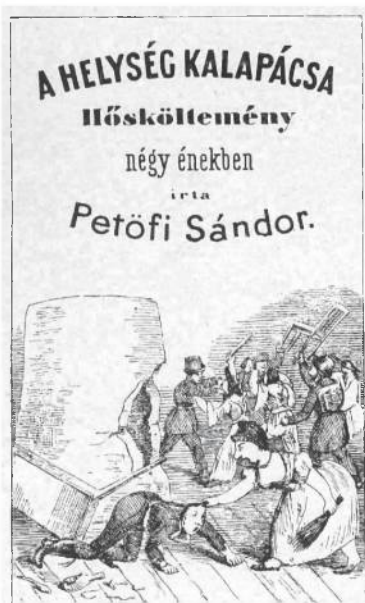
Petőfi némileg váratlanul kapcsolódik az eposzi hagyományhoz, legalábbis nem abban a formában, ahogyan az előzőek alapján várható lenne. 1844 végén írta meg a *János vitézt*, amelynek „leleményes és horgaseszű” címszereplőjét Kosztolányi találóan „a magyar Odüsszeusz”-nak nevezte.² Izgalmas szöveg-hagyományba lép be ezzel a csupán huszonegy éves költő, mert a *János vitéz* valóban meglepő hasonlóságokat mutat Homérosz eposzával.

Igaz, ezek a hasonlóságok nem a szerkezethez vagy az eposzi konvenciókhoz kapcsolódnak, hanem kimondottan a tartalomhoz. János vitéz óriásokkal küzd, háborúba megy, csodás kincsekkel ajándékozza meg az idegen uralkodó, kincseit elveszíti egy tengeri viharban, magára marad, de tűzönvízen át igyekszik vissza szerelméhez. Egyértelmű azonban, hogy a János vitézben nem az eposzi hagyomány dominál, hanem a népmesei. Ez nem csupán Petőfi népiességének a sajátossága, Vörösmarty *Csongor és Tündéjét* olvasva is

lehet olyan érzése az embernek, hogy magyar ősmítoszt olvas. A népi töredékekre alapozott epikus szöveg szinte elvárt alkotási mód volt a magyar romantikában,³ ebben az esetben azonban nem egy meglévő történetet alakít Petőfi szépirodalmi igényű műalkotássá, hanem elsajátítva a magyar népmesék szerkezeti jellemzőit, cselekményszövést és motívumrendszert, sajátosan magyar módon meséli újra az eposzi konvenciókat, és ezzel igazibb nemzeti irodalmat alkot meg, mintha az ókor szabályait igyekezne mímelni, mint előtte sokan, miközben a magyar őseposz hiányát próbálták orvosolni.

Úgy tűnik, ezzel a huszárvágással oldotta volna meg Petőfi a magyar eposz körüli évszázados polémiát, csak hogy a *János vitéz* előtt talán csak pár héttel, még októberben megírta *A helység kalapácsát* is, jelentős mértékben szembe menve a fenti olvasattal.

Petőfi egyik legizgalmasabb arcát mutatja *A helység kalapácsában*. A *Felhők* előtti életmű kétségtelen csúcspontja ez a szöveg, itt lesz egyértelmű, hogy a költő előtt kivételes pályáiv állhat. A stílusparódia minden szeptében kíméletlenül pontos, aligha lehetne jobban megírni. Könnyedén játszik az eposzi konvenciókkal és jellemzően a legfrappánsabban facsarja ki őket. Bár nem időmértékes a verselése, itt-ott elejt egy hexametert, mintha csak hangsúlyozni szeretné, megírhatná klasszikus formában is, de nincs kedve, inkább csak játszik, szórakozik, és

A hősköltemény első kiadásának borítója, 1844

2 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Petőfi Sándor öt nyelven*, Nyugat, 1921/4, 313.

3 DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése*, Bp., Akadémiai, 2004, 360.

persze rárúgja az ajtót a hivatalos irodalom-ra. Hogy pontosan kinek üzent hadat Petőfi komikus eposzával, azt csak találgathatjuk,

Orosz István: *Petőfi-A helység kalapácsa*

de aligha fontolta meg teljesen, hogy mit csinál. Toldy Ferenc, a romantikus triász tagja, a hivatalos irodalom fő véleményformálója, biztosan találva érezhette magát, a szöveg gúnyos válaszként olvasható Toldy 1843 februári előadására, amelyben azért bírálja az új epika formáit, mert ezek között már nem fognak kísérletezni az eposz műfajával.⁴ Vahot Imre is túlzásnak érezte a komikus eposzt, óvta Petőfit a közlésétől, és valóban a kritika hullámai össze is csaptak a fiatal költő feje felett. A fel-

háborodást azzal szokás magyarázni, hogy az eposz a korabeli irodalom szent tehene volt, ráadásul *A helység kalapácsának* szereplői kisserűek ugyan, de önmagukban nem nevetségesek, a komikum valódi tárgya az eposz műfaja és nem a figurák vagy a cselekmény. Ugyanakkor nem tudunk róla, hogy negyven évvel korábban Csokonai *Dorottyája* hasonló indulatokat váltott volna ki, pedig az alapötlete nagyon hasonló, egy jelentéktelen báli viszálykodást nagyít eposzi méretűvé a klasszikus kellékek segítségével. Másoknak is lenni kell még, hogy ilyen lett az eposzparódia fogadtatása. Felmerülhet, hogy Petőfi emancipációs gesztust tett Vörösmarty és a romantika uralkodó irodalmi berendezkedése felé. Ismeretes, hogy Vörösmarty sokat segített a fiatal költőnek pályája indulásában, és Petőfi személyiségébe éppenséggel belefértne, hogy zajosan szakítson a mester stílusával és körével.

Ennél izgalmasabb azonban, hogy *A helység kalapácsa* megváltoztatja magának Petőfinek az értékelését is, mintha a költő bele szeretne szólni a saját recepciójába. Az eposzparódia

ugyanis elsősorban annak a hamis népi romantikának üzen hadat, ami ugyan már jóval Petőfi előtt jelen volt a magyar irodalomban, az utókor mégis előszeretettel kapcsolja össze Petőfi korai helyzetdalaival, népies műdalaival. A szélesebb magyar nyilvánosság Petőfit olyan stílus megteremtőjeként tartja számon, amivel tudatosan és egyértelműen szakított, amikor a magyar vidéki életet nem búzakévék között tulipános ködmönben furulyázgató fiatalembereknek és népviseletben mosolygó piros-

4 *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Akadémiai, 1965, 748.

posztság menyecskéknak ábrázolta, hanem (bár a paródia jótékony leple alatt) mégis megfestette a magyar falu vallás nélküli ájtatosságát, kollektív alkoholizmusát, a házasságon belüli erőszakot – igaz, ezt is kifordítva, a férjverő amazon figurájával.

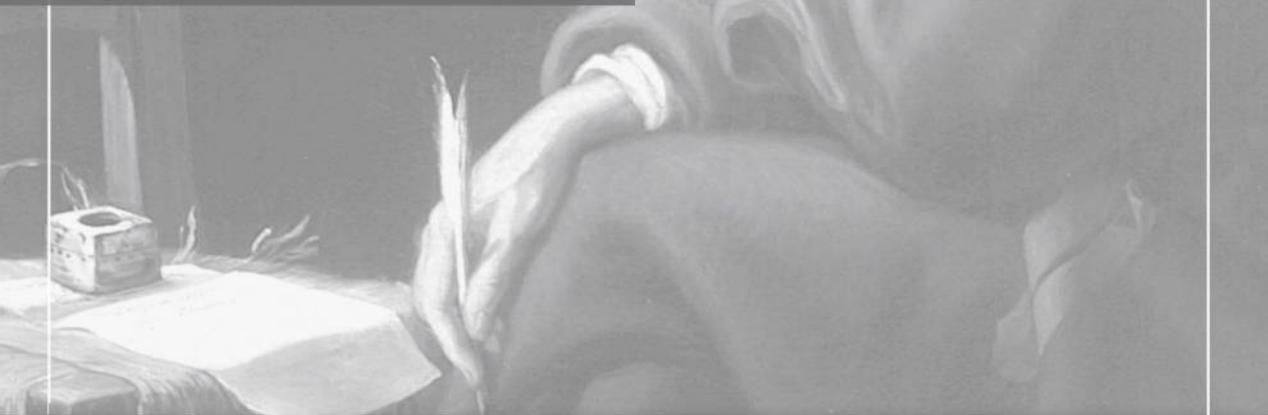
A *helység kalapácsa* a szöveghagyományban is különleges szerepet tölt be, a mai kortárs irodalomig mutató utat nyit azzal, hogy beszélője önjelölt váteszköltő, Petőfi-paródia, aki

a komikum fő regiszterét adja, tulajdonképpen ő a főhős. Ez az önreflexív történetmondás, az önirónia kifejezése egy fiktív narrátor szerepeltetésén keresztül igazi posztmodern gesztus.

Petőfi komikus eposza nem csak iszonyúan vicces szöveg és megdöbbenő stílusbravúr, de össze is zavarja a felületes olvasót. Nem fejthet meg engem! – kurjantja Petőfi kétszáz év távolából, és úgy tűnik, igaza is van.

Tematikus terv az eposzok tanításához:

1-2.	Az Íliász világa – mítoszok és eposzok: Jelenetek a <i>Trója</i> c. filmből, Akhilleusz pajzsa
3.	Vándormotívumok az <i>Odüsszeiából</i> : küklpszok, szirének, lótuszevők a popkultúrában
4.	Odüsszeusz az új hős: harc és lelemény, változó korok, változó ideálok
5.	A hős attribútumai: jóslat, értékek, társak, társadalmi szerep, szuperhősök
6.	A szöveghagyomány működése – <i>Aeneis</i> : kapcsolódási pontok, szövegrészletek
7.	A hős képességei, tárgyai – <i>A Roland-ének</i> : kard, kürt, keresztényi elhívás
8-9.	A barokk eposz – <i>Szigeti veszedelem</i> : szövegrészletek, eposzi kellékek felismerése
10.	A nemzeti eposz keresése – <i>Árpádiászok</i> , <i>Zalán futása</i>
11.	<i>János vitéz</i> és az eposzi hagyomány
12-13.	Eposzi kellékek <i>A helység kalapácsában</i> : szövegrészletek, a paródia eszközei
14.	Novellaelemzés – Kosztolányi, Homérosz: Újraírhatóak-e az eposzok?
15.	A modern eposz – <i>A gyűrűk ura</i> : világháború, allegória, kulturális sémák
16.	Az eposz műfajának utóélete, összefoglalás

BAKONYI GERGELY

Az ifjúság eltűnt tavasza

Egy Petőfi-vers kelet-közép-európai intertextusai

A középkorai irodalomoktatás méltatlanul mostohán bánik Kelet-Közép-Európa irodalmával. Annak ellenére így van ez, hogy jelentős kortárs irodalomtörténeti kutatások, összegzések szakítottak a poláris (kelet-nyugat) világ-irodalom-szemlélettel. A változás még nem, vagy csak marginális módon jelenik meg a középkorai tankönyvek, tantárgyi szabályozók világában. Az alábbiakban doktori kutatásom (Bakonyi 2019) egy részletét felhasználva az óda műfaján keresztül igyekszem szemléltetni, miképp kapcsolnak össze a szövegek olyan irodalmi tereket, amelyek első pillantásra távoliaknak tűnnek. Az alábbi példa szemlélteti továbbá azt is, miképp válnak a gyenge irodalmi kapcsolatok jelentőssé a nagyobb, komplex rendszerek felépülésében, Kelet-Közép-Európa irodalmának szöveghálójában (Bakonyi 2021).

Noha az óda már az ókorban rokonságot mutat a himnusszal és a dallal, transzformációi – különösen a formát tekintve – igen variábilisak (Trdina 1979: 215), mégis, a romantikától

a klasszikus modernségig terjedő időszakban alapvetően az állandóság jellemzi. Ez annak köszönhető, hogy az óda énekléssel érzékelhető (vö. gör. *odé* 'ének'), emelkedett megszólalásmódja a műfaj meghatározó, kötelező jegyivé vált. A pindaroszi és horatiusi hagyomány, vagyis a kóruslira, a monodikus ódaköltészet és a rímes strófaszerkezet egyszerre jelent a német újkori irodalomban mintát (Orosz – Rác 2006: 264), a két nagy ódaköltészeti hullám szerzői (pl.: Friedrich von Hagedorn és Friedrich Schiller) pedig közvetett és közvetlen módon a kelet-közép-európai alkotók példáivá lettek.

Az óda műfaja a szlovén irodalomban nem előzmény nélküli. A romantikát megelőzően Valentin Vodnik két jelentős alkotása sorolható e műfajhoz, hiszen az 1806-ban napvilágot látott *Vršac* (Vršac) és az 1811-es *Ilirja oživljena* (Újjáéledt Illírja) című szövegek egyaránt a közösségi óda mintapéldái. A *Vršac* a jelképversek kapcsán tárgyalt szimbolikus tájszemléletével, az *Ilirja oživljena* pedig direkt politikai szerep-

vállalásával képviseli azt az irodalomfelfogást, amely szerint a nemzeti irodalom szerepe társadalmi-kulturális meghatározottságú. Az ettől való elfordulás, a nemzeti irodalom nyelvi-kulturális közösségként való értelmezése, amely a prešereni életműtől származtatható, az alábbiakban tárgyalt óda kapcsán kimutatható (lásd S. Varga Pál eredetközösségi és hagyományközösségi értelmezését).

Amíg a műfaji rendszer átrendeződései, alakulása révén a 19. század első felének végére új műfajok emelkednek ki és szorulnak háttérbe, az óda a transzformációk során többé-kevésbé tartja pozícióját. „A nemzetét képviselő költő új szerepe, valamint a lírai alany szubjektivitásának problémaköre a versek formai megoldásaira is hatással van. Az én középpontba állítása feloldja azokat a klasszikus retorikai formákat, melyeket évszázadok óta rögzített a humanisztikus iskolai oktatás. Újabb műfajok jelennek meg, más műfajok leértékelődnek. A dal kötetlen formái pl. igen alkalmasak az érzelmek retorikai megformálására, míg az érzékeny barátságkultusz kedvelt műfaja, az episzola szinte teljesen eltűnik (Gintli 2010: 441).”

Az óda műfajának vizsgálata során rendkívüli értéket képvisel Jože Pogačnik tanulmánya, amelyben komparatív vizsgálat tárgyává tette Petőfi Sándor *Itt benn vagyok a férfikor nyarában...* és France Prešeren *Slovo od mladosti* (*Búcsú az ifjúságtól*) című versét (Pogačnik 1998: 53-66). Az eredetileg 1975-ben megjelent szöveg az elemzés során három megha-

tározó jegy egyensúlyát tartja szem előtt: az alkotói „vérmérsékletet”, a környezet hatását és az irodalmi hagyomány befolyását – egyaránt tekintetbe véve az alkotási és a befogadási stratégiákat. Pogačnik ellentétes és analógiás párhuzamokat vizsgál a Petőfi- és a Prešeren-költeményben Paul van Tieghem eszme-fogalma alapján, amely szélesebb értelemben

Virágtanulmányok, 17. század (Rijksmuseum, Amsterdam)

használatos, itt az „eszme” ismeretet, megismerést jelöl, gondolat vagy egy érzékenységi állapot intellektuális képzetére vonatkozik. Vagyis a művészet nem független a filozófia, politika, vallás fogalmaitól, ugyanakkor a szép nem is tekinthető az eszme leképezésének. E két véglet között határozható meg tehát Pogačnik felfogásában a komparatív szemléletű irodalomértelmezés.

A versek témája általános jelenség, az ifjúság elmúlásával, a veszteséggel való szembenézés, amely egyben az európai romantika toposza. Schiller, Byron, Lamartine, Mažuranić költeményei mellett két olyan verssel bővíthető a vizsgálat, amelyet Jože Pogačnik nem említ: Adam Mickiewicz *Oda do młodości* (*Óda az ifjúsághoz*) és Stanko Vraz *Slovo od mladosti* (*Búcsú az ifjúságtól*) című alkotása a közép-kelet-európai romantikák komplex hálójában olyan intertextust jelentenek, amelyek lehetővé teszik e toposz önálló vizsgálatát térségünk irodalmában. A négy búcsúóda tehát (Petőfi, Prešeren, Mickiewicz és Vraz szövegei) közősek abban, hogy az ifjúsághoz ideaként viszonyulnak, a tisztaság, a szerelem, a sza-

badság, a tetterő mint mindent átható entitás jelenik meg a versekben. A vershelyzetek retrospektív, gyakran rezignált és elégikus beszédmódja ugyanakkor az időt, a mulandóságot ezek fölé helyezi. A legszembetűnőbb módon a kettősség épp Prešeren *Slovo od mladostij*ában érhető tetten, hiszen a szöveg egyik jellemző alakzata az oximoron, az ellenséges boldogság (*sovražna sreča*) és különösen a sötét hajnal (*temna zarja*) az emberi élet szélsőségei közt létrejövő feszültséget érzékeltetik.

Petőfi és Mickiewicz ódája azért áll közelebb egymáshoz a két azonos című szlovén szöveggel szemben, mert a dicsőség és a közösség fogalmai segítségével az ifjúsághoz a szabadságot kötik, így, a szerzők más szövegeinek kontextusával, a forradalmi, közösségi költészet felé terelik az értelmezést. Sőt, Fried István szerint a schilleri idézet révén a Mickiewicz-szöveg programversként értelmezhető („Und die alten Formen stürzen ein – És a régi formák összeomlanak.” – idézi Fried 2017: 86). A program ez esetben a romantika szabadságeszményének azon jellegzetességére épül, amely a nyugat-európai romantikákkal szemben a kelet-közép-európai irodalmakban a szolgálatetika vállalását jelenti – a szövegeknek külön hangsúlyt ad az a megvilágítás, amely a nemzeti irodalmi kánonok tetejéről vetül Petőfi, Prešeren és Mickiewicz szövegeire. Ez a kontextus Stanko Vraz szlovén nyelvű líráját háttérbe tolja, noha a prešereni életmű kizárólagossága a tárgyalt Vraz-verssel is cáfolható, kétségtelen persze, hogy Vraz alkotásai a kortársak számára nem, vagy csak szűk körben voltak ismertek. Stanko Vraz szlovén nyelvű lírája a szlovén irodalmi nyelv kialakulásának egyik vesztesége: az illírismus eszméjét támogató, stájer nyelvjáráson alapuló költészet esztétikai értékei a szerző nyelvváltását értékelő narratíva mentén kiszorulnak a romantika kánonjából (vö. Fried 2008b: 26).

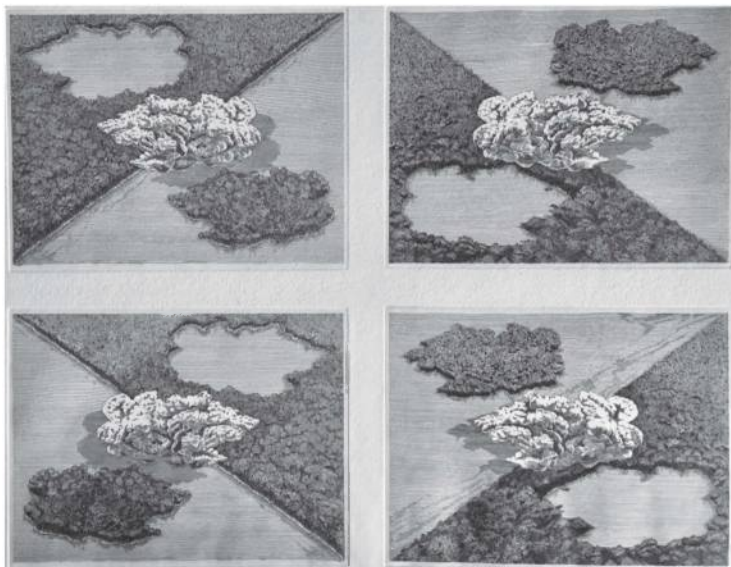
Adam Mickiewicz és France Prešeren költészetének kapcsolata több szálon fonódik egybe. A poétikai és formai hasonlóságok ugyan nem gyakoriak a szövegek között, közvetlen hatásként a keresztrímes négysoros epigramma és az „üres szív” (*pusto srce* – Tandori Dezső fordításában „borús”) szókapcsolat határozható meg. A filológiai vizsgálatok pontos képet adnak arról, hogy Prešeren tudatosan követte a lengyel költőtársat, Matija Čop tanácsára fordított is tőle (*Rezygnacija – Rezignáció* Pretnar 1998: 160 és 184). A két óda tekintetében nem kizárható, hogy Prešeren ismerte Mickiewicz alkotását, mintegy tíz év választja el egymástól a két szöveg születését, ám a schilleri hagyomány hatása sokkal jelentősebb, egyértelműen kimutatható. Az esetleges hasonlóságok tehát inkább tekinthetőek a recepció során születő interferenciáknak, mint közvetlen hatásoknak. Ezt a jelenséget Petőfi és Prešeren költészete kapcsán Jože Pogačnik meggyőzően bizonyítja, amikor a schilleri premisszák öt megjelenési formáját mutatja ki a két kelet-közép-európai romantikus pályáján (Pogačnik 1998: 61-62), ide tartozik tehát az objektív valóság negatív megítélése, a természet kategóriája, a forma mint anyag leküzdése, a művészet mint eszmény és a fizikai állapot esztétikaival való felváltása.

Rendkívül erős kapcsolódási pont a költemények között a képek látomásossága, amely olykor a váteszi szereppel rokon. A látomás lehetőségével kisebb-nagyobb mértékben mindegyik szöveg él, legrészletesebben Mickiewicz bontja ki a vihar allegóriáját. Az emberi élet kormányozhatatlanságának, befolyásolhatatlanságának következménye a keserűség, a küzdelemben való kimerülés, csüggedés. A vízió mindig többretegű, szimbólumokból építkező, például Czesław Miłosz rendhagyó értelmezésében (Balogh 2017: 51) az *Oda do młodości*t egyenesen szabadkőműves dalnak nevezi. A képszerűség eszközei a felvilágosodás

hagyományaira épülő, a romantikában is lényeges kompozíciós erővel rendelkező természeti képek köré szerveződnek (ld. V. Vodnik: *Vrščak – F. Prešeren: Slovo od mladosti*). Petőfi versében egyértelműen megjelenik az a népi program, amely a romantikus generációk közötti ellentét forrása. A refrénszerűen ismétlődő versszakzáró sorok hangsúlyosan idézik meg a népdalvilágot, egyrészt meghatározott rendszerinti visszatérésükkel, másrészt szókészletükkel (pl.: vón). A nemzeti irodalom eredet- és hagyományközösségi felfogását illetően a másik három szöveg sokkal kevésbé kirívó példa, ugyanakkor megkövültatható: a versek mindegyike olyan költői program része, amely kisebb vagy nagyobb mértékben elmozdulást jelent a hagyományközösségi értelmezés felé. Amíg Stanko Vraz *Slovo od mladostija* tehát nem volt jelen az irodalmi köztudatban, annak jelentőségét utólag – például a kelet-közép-európai kontextusban – láthatjuk, France Prešeren azonos című szövege az értetlenség falába ütközött. Annak ellenére, hogy Janko Kos a szöveget a költő érett korszakának bevezetőjeként tartja számon (Kos 2001: 103), a tisztán romantikus hangot a nyugat-európai irodalmakhoz mérhető rangra emeli, a kortárs

olvasók az egyértelmű schilleri utalásokat sem hallották ki a Prešeren-költeményből (Fried 2016: 36). „Prešeren átülteti a szlovén nyelvbe/irodalomba mindazt, ami másutt, esetleg jóval régebben már honos, de amely időszerűségét nem veszítette el, hiszen a ljubljanaei (kis) polgár által használt nyelven (németül) írott elméleti traktátusokban föllelhetők a verstanai,

történeti, retorikai igazolásai” (Fried 2016: 36). Prešeren költeménye végeredményben, esztétikai szempontok és világábrázolása alapján, a *Sonetni venec* előfutára. A központi probléma itt is az az ellentét, amely az ideál és a megtapasztalt valóság között feszül. A vágy nem válhat valóra, a belső, boldog életre vonatkoztatható képzeletet a sors összezúzza. Izgalmas az a meglátás, amely szerint ez a világlátás Dragotin Kette lírájában él tovább, elsősorban a *Na otčevem grobu* (Az apa sírjánál) című szonettben (Kos 2001: 103 és 202). A vers a szembenézést külső fókuszpont segítségével teremti meg (apa halála), a romantikus költőelőd által megrajzolt világot az individuum magányával és az örök harccal bővíti.

Orosz István: Tó-felhő-sziget

Mind a négy alkotás címe a vershelyzetre vonatkozó reflexióként teremti meg a globális kohéziót, Mickiewicz alkotása a műfaj meghatározásával nem csak tematikus irányt szab, hanem a megszólalás módját is meghatározza. A pátosz, a fennkölt hang ugyanakkor többek között mindegyik szövegre igaz, a két szlovén alkotó a „búcsú” fogalmával éppen erre játszik

rá, így Prešeren és Vraz szövegei közelítenek az elégia műfajához. Petőfi címadása nem explicit módon határozza meg a témát, hanem metaforikusan, a „férfikor nyara” a kontextusból kiszakítva nem hordozza önmagában a búcsú, a lemondás és a veszteség konnotációját. Az előzetes olvasói elvárások tekintetében a szöveg és a cím között így feszültség keletkezhet, hiszen a szubjektív ideálok és az objektív valóság ellentétére épülő téma a siratóénekekkel rokon (Pogačnik 1998: 59). Ennek képi világa gyakran az egyeditől az általános felé mutat, a veszteség már-már apokaliptikus méreteket ölt.

Összességében tehát megállapítható, hogy a négy, ódaként definiálható szöveg paradigmikus módon példázza a világirodalom elsősorban Schiller nevével fémjelezhető esztétikai normáit, a kelet-közép-európai romantikus irodalmi háló olyan meghatározó pontjaiként, amelyek jellemzője az ifjúságtól való búcsú toposza. A szerzők és szövegek beszélői közötti közvetlen összefüggés csak apró részletekben mutatható ki, inkább csak feltételezhető. Fon-

tosabb, hogy a diszharmónia, az élet és a világ tapasztalata a beszélőt egzisztenciális válsággal, az elidegenedéssel szembesíti. Az ifjúság olyan mítoszként tárul elénk, amelyben a képzelőerő, a szerelem, a dicsvágy abszolútum (Pogačnik 1998: 64). A szövegek mint csomópontok közti távolságot a következők hozzák létre: Mickiewicz *Oda do młodości*a forradalmi abban az értelemben, hogy a szabadság eljövételének mindenkori letéteményese az ifjúság. Továbbá a szabadság kivívása a fegyveres forradalom képeivel rokon („előre”, „diadal”, „tetem”). Petőfi *Itt benn vagyok a férfikor nyarában...* című alkotásában a rezignált hangot megtöri a szerelemkép, amely ebben a versben a remény, a múlt idő ellensúlya („sötét világ” – „fényes angyal”). Prešeren *Slovo od mladostij*ában a rezignált hang ezzel szemben egységes, a vers zárata kétségekkel teli fohász („hordókn feneketlen... kudarcra” – „óvjon Isten”). Vraz azonos című alkotása pedig az individuum elszigetelődését talán a három másik versnél is élesebb kontúrral rajzolja meg („fekete sziget”).

Irodalom

BAKONYI Gergely, *A gyenge kapcsolatok jelentősége – A szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok a kelet-közép-európai irodalmak hálójában*, 1749, 2021. <https://1749.hu/fuggo/essze/a-gyenge-kapcsolatok-jelentosege-a-szloven-magyar-irodalmi-kapcsolatok-a-kelet-kozep-europai-irodalmak-halobjaban.html> [Utolsó letöltés: 2023.02.05.]

BAKONYI Gergely, *A műfaji struktúrák kialakulása és változása a szlovén irodalomban a romantikától a klasszikus modernségig*, Bp., ELTE BTK, 2019.

BALOGH Magdolna, *Rabul ejtett értelmek*, Bp., Balassi, 2017.

Petőfi Sándor: Itt benn vagyok a férfikor nyarában

Itt benn vagyok a férfikor nyarában,
Az ifjúságnak eltűnt tavasza,
Magával vitte a sok szép virágot,
A sok szép álmot, amelyet hozta,
Magával vitte a zengő pacsírtát,
Mely fel-felköltött piros hajnalon...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Elszállt az égről a piros sugár és
Elszállt a földről a dalos madár,
Üres fészkebe énekelni a bús
Szellő vagy a haragos vihar jár:
Ábrándaimnak száraz erdejében
Csörög, csörög már s nem susog a lomb...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Az ég arany hajnalcsillagja s a föld
Ezüst harmatja mind, mind elvesze,
Letörle őket kérlelhetlenül a
Rideg valóság szigorú keze;
Felhők borongnak, s rekkenő meleg van,
A gondok fojtó levegője nyom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Regényes bércek kőszikláit közt folyt
Csengő morajjal egy tündér patak,
Dicsvágy patakja! ajkaim belőle
Sok boldogító mámort ittanak.
Foly még ma is, de más igyék vizéből,
Én nem iszom, többé nem szomjazom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Ha elfordulok enmagamtul és mint
Polgár végigtekintem a hazát,
Szemem megromlott satnya ivadékok,
Egy pusztulásnak indult népet lát.
Karom feszül, szívem tombol! mi haszna?
Mást nem tehetek, csak sirathatom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Szeress, szeress, mint én szeretlek téged,
Oly lángolón, oly véghetetlenül,
Áraszd reám a fényt s a melegséget,
Mely isten arcáról szivedbe gyűl;
Az a te szíved egyetlen világom,
Nappal napom és éjjel csillagom...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes csillagom!

Jan van Aken: Hegyi táj utazókkal, 1652 (Rijksmuseum, Amsterdam)

France Prešeren: Slovo od mladosti

Dni mojih lepši polovica kmalo,
mladosti leta! kmalo ste minule;
rodile vé ste meni cvetja malo,
še tega rož>ce so se koj osule,
le redko upa sonce je sijalo,
viharjov jeze so pogosto rjule,
mladost! vunder po tvoji temni zarji
serce britkó zdihuje, Bog te obvarji!

Okusil zgódej sim tvoj sad, spoznanje!
Veselja dókaj strup njegov je vmoril:
sim zvedil, de vest čisto, dobro djanje
svet zaničvati se je zagovoril,
ljubezen zvésto najti, kratke sanje!
zbežale ste, ko se je dan zazóril,
Modrost, pravičnost, učenosť, device
brez dot žalváti vi díl sim samice.

Sim vidil, de svoj čoln po sapi sreče,
komur sovražna je, zastonj obrača,
kak veter nje nasproti tému vleče,
kogar v zibéli viđ'la je berača,
de le petica da ime sloveče,
de človek toliko velja, kar plača.
Sim vidil čislati le to med nami,
kar um slepi, z golfijami, ležámi!

Te vidit, gerji viditi napake,
je sercu rane vsekalo kervave;
mladosti jasnost vunder misli take
si kmalo iz serca spodi in glave,
gradove svítile zida si v oblake,
zelene trate stavi si v pušave,
povsod vesele lučice peržiga
ji up golfjivi, k njim iz stisk ji miga.

Ne zmisli, de dih perve sap'ce bóde
odnesel to, kar misli so stvarle,
pozabi koj nesreč prestanih škode,
in ran, ki so se komej zacelile
dokler, de smo brez dna polnili sode
,zučé nas v starjih letih časov sile.
Zato, mladost! po tvoji temni zarji
serce zdihválo bo mi, Bog te obvarji!

France Prešeren: Búcsú az ifjúságtól

Ifjú évek, életem szebb felének
évei: szálltok! gyorsan, s egyre messzebb...
Nem sok virágot köszönök tinéktek,
ha nyíltak is, szírmuk hamar lepergett;
s ritkán süttöt fel napotok, remények,
résein a vad viharfellegeknek.
Ifjúságom, alkonyfényen-haládon,
keserű szív sóhajt: az Isten óvjon!

Felismerés korán ízlelt gyümölcse!
mérgeď gyakran lett kedvem gyilkolója;
láttam: itt egy világ esküszik össze
s ront lelkiismeretre, tette, jóra;
hű szerelmem: álom, csalóka, röpké!
halvány hajnali napfény szerteszórja.
Igazságérzet, bölcsesség, műveltség:
hozománytalan satnya kis szüzcsekék.

Láttam: csónakom a szerencse árján
hiába küzd a gonosz ellenében,
a szél ahhoz sodor csak, akit árván,
koldusként láttam bölcsömből is, és nem
számít más, csak a pénz – akárki kárán! –,
s hogy annyit érsz, mit erszényed nyom éppen.
Úgy láttam, csak ez vívhatja ki jussát
köztünk: a szemfényvesztés, a hazugság.

S hogy láthattam mind e szörnyű hibákat,
véres sebeket vágtak szívembe.
De sebzódhet szíve az ifjúságnak,
derűje fátylat borít sebekre,
s épít inkább sok fényes légi várat,
zöld mezőt képzel sivataghelyekre,
kis lidérceket lobogtat vidáman:
csal reménye a szorongatattásban.

Ne hidd azt, hogy szellő első fuvalma
elsöpri, amit dajkálsz képzeletben;
ne gondolj mindig új keservre, bajra,
hagyd a gyógyulgató sebet: hegedjen.
Hogy hordónk feneketlen volt, kudarcrá:
okulunk belőle vénséges esten!
Ifjúságom, sötét hajnal: a szívem
sóhajtóz még utánad – óvjon Isten!

(fordította: Tandori Dezső)

Stanko Vraz: Slovo od mladosti

Kak lastovice, da bliža se jesen,
zbirajo se na turne visoke,
vsaka pesem zažvrgoli namilo pesem,
na stara gnezda sladko gledaje;

ter lahke krila zdignejo nerade
in se spuste v kraj –. Kter? To Bog zna sam,
tak se slovim jaz z vami, leta mlade,
in s tabo, gnezdo, ti domači hram.

Polja so dolge, nebo je široko,
vendar jim misel najde kraj sledeč,
kar pred meno, tega nobeno oko
ne m're premeriti, ne m're doseč'.

Zastonj odrinjam misli čoln v to morje,
leti po valovji brzej' ko ptič;
nedaleč najde črni otok, gorje,
kar dalje je, tam dalje' – nezmerni nič.

Mladost, naj v tvoje še pogledam loke!
To tol'ko rož, vrh njih metuljev roj;
to zdenec, kjer zajemal ustam z roko,
tam zelen gaj. V njem – ,z leš'ja hramec moj.

Tam niže dol, tam bister konj na trati:
plah'tala griva, brizgali lasje,
ter poleg z glasnimi žveglami – brati
ter dolgi, dolgi doli polni pesmic.

To s srpmi ve ste mile, ve sestrice,
ter, oh, med njimi, zvezda moja ti! –
To proč! Mladost, naj smem v dlan zakriti lice,
sloveč se v tvojih krilih zjokati!

Stanko Vraz: Búcsú az ifjúságtól

Mint borús ősz közeledtén a fecskék,
gyülekezvén délceg tornyok csúcsán,
dalukat mind bájosan elcsicsérgik,
fájó búcsút fészkeiknek mondván;

könnyű szárnyukat bágyadtan lebbentik
és útra kelnek – Hová? Tudjisten,
búcsút én is, ifjú éveim, intek,
s neked, otthonom szentélye, fészkeim;

Tágas ég, végenincs mezők előttem,
gondolatom a végükre ér ott,
mit egész eleddig egyetlen szem sem
felmérni, sem elérni nem tudott.

Gondolataim csónakját, vidd, tenger,
Sebesen szárnyaljon hullámidon;
nem messze, jaj, fekete szigetre lel,
a határtalan semmi – ott távol.

Ifjúság, tekintsek ligeteidbe!
Pillangóraj, virágok özöne,
Forrás hűs vize csorog tenyerembe,
erdő. Megbúvó lak, honom – benne.

Ott lent a völgy, a réten ott fürge ló;
Suhogó fonat, lobogó sörény,
vigadnak barátim – szól furulyaszó,
száll a dal a tágas völgyek ölén.

Szorgos sarlós drága jó testvérkéim,
S te köztük, egyetlen csillagom! – El!
Ifjúság, tenyerembe rejtve arcom,
öldedben sírva hadd búcsúzzak el.

(fordította: Lukács István)

Adam Mickiewicz: Oda do młodości

Bez serc, bez ducha, to szkieletów ludy;
Młodości! dodaj mi skrzydła!
Niech nad martwym wzelec światem
W rajska dziedzinę uludy:
Kędy zapal tworzy cudy,
Nowości potrząsa kwiatem
I obleka w nadziei złote malowidła.

Niechaj, kogo wiek zamroczy,
Chyląc ku ziemi poradłone czoło,
Takie widzi świata koło,
Jakie tępymi zakreśla oczy.
Młodości! ty nad poziomy
Wylatuj, a okiem słońca
Ludzkości całe ogromy
Przeniknij z końca do końca.

Patrz na dół - kędy wieczna mgła zaciemia
Obszar gnuśności zalany odmgętem;
To ziemia!
Patrz, jak nad jej wody trupie
Wzbił się jakiś płaz w skorupie.
Sam sobie sterem, żeglarzem, okrętem;
Goniąc za żywiołkami drobniejszego płazu,
To się wzbija, to w głąb wali;
Nie Ignie do niego fala, ani on do fali;
A wtem jak bańka prysnął o szmat głazu.
Nikt nie znał jego życia, nie zna jego zguby:
To samoluby!

Młodości! tobie nektar żywota
Natenczas słodki, gdy z innymi dzielę:
Serca niebieskie poi wesele,
Kiedy je razem nic powiąże złota.
Razem, młodzi przyjaciele!...
W szczęściu wszystkiego są wszystkich cele;
Jednością silni, rozumni szaleam,
Razem, młodzi przyjaciele!...
I ten szczęśliwy, kto padł wśród zawodu,
Jeżeli poległym ciałem
Dał innym szczebel do sławy grodu.
Razem, młodzi przyjaciele!...
Choć droga stroma i śliska,
Gwałt i słabość bronią wchodu:
Gwałt niech się gwałtem odciska,
A ze słabością lamać uczmy się za młodu!

Dziekiem w kolebce kto łeb urwał Hydrze,
Ten młody zdusi Centaury,
Piekle ofiarę wydrze,
Do nieba pójdzie po laury.
Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga;
Łam, czego rozum nie złamie:
Młodości! orla twych lotów potęga,
Jako piorun twoje ramię.

Hej! ramię do ramienia! spólnymi łańcuchy
Opaszmy ziemskie kolisko!
Zestrzelmy myśli w jedno ognisko
I w jedno ognisko duchy!...
Dalej, bryło, z posad świata!
Nowymi cię pchniemy tory,
Aż opleśniał zbywszy się kory,
Zielone przypomnisz lata.

A jako w krajach zamętu i nocy,
Skłóconych żywiołów waśnią,
Jednym „stań się” z bożej mocy
Świat rzeczy stanął na zrębie;
Szumią wichry, cieką głębie,
A gwiazdy błękit rozjaśniają -

W krajach ludzkości jeszcze noc głucha:
Żywioły chęci jeszcze są w wojnie;
Oto miłość ogniem zionie,
Wyjdzie z zamętu świat ducha:
Młodość go pocznie na swoim łonie,
A przyjaźń w wieczne skojarzy spojnie.

Pryskają nieczute lody
I przesady światło ćmiące;
Witaj, jutrzeńko swobody,
Zbawienia za tobą słońce!

Adam Mickiewicz: Óda az ifjúsághoz

Se szívük nincs, se lelkiük - csontvázak népe ez!
Ó ifjúság! Nyújtsd nekem szárnyadat,
Felszállani e holt világ fölött
Oda, hol Éden kertje lengedez,
És a rajongás csodáig ragad,
S remegve bont új s új virágokat,
S csokrot a remény hús aranya köt!
Kinek szemén hályogot vont a kor,
Ráncos homlokkal boruljon a földre,
És pillantson szét olyan kicsi körbe,
Mely tompult szemein még behatol.

Ó ifjúság, te röppenj fel az égig,
Röppenj, suhanj s míg táguló szemed
A milliók dús teljét méri meg,
Járd át a létet, végestelen-végig.

Tekints le, hol az örök-árnyú köd
Ül a tunyaság mocsara fölött:
A föld az!
Nézd, hol a holt vizek dagálya nő,
Páncélos hullő bukkán most elő,
Hajó, hajós, kormányos egymaga,
Száz apróbb hullőt hajszol, ver tova,
Kibukkan, aztán újra mélybe hull,
De habhoz ő, s hab hozzá nem simul,
S mint buborék, egy sziklán szerte freccsen,
Élte és holta egyként ismeretlen:
Ezek az önzők!
Ó ifjúság! Tenéked méz az élet,
De csak ha mézét mással oszthatod, -
S a bús szívet örömmel itatod,
Ha arany szálak kötik össze véled!

Barátaim, boldog fiatalok,
Enyéim vagytok, tietek vagyok,
Együtt-erősek, forrón-okosak,
Öleljétek hát barátotokat!
Boldog az is, ki elhullott a végső
Diadalban, s halott
Teteme másnak a magasba lépcső.
Barátaim, boldog fiatalok!
S habár iszapos, meredek az út,
Erő s gyöngesség védi a kaput.
Erőnek válaszoljon az erő,
Gyöngesség ellen ifjan törj elő!

Ki hidrát gyilkol a bölcső ölén,
Az ifjan már a kentaurt fojtja meg,
Pokolba tör s az égi bolt ívén
Gyűjt homlokára büszke fényeket!
Azt akard, amit el sem ér a szem,
Zúzd el, amitől megtorpan az ész!
Ó ifjúság, te szárnyalj sebesen,
Óriás sasként messze odafenn,
Legyen a karod, mint a villám,
Lesújtó égi vész!

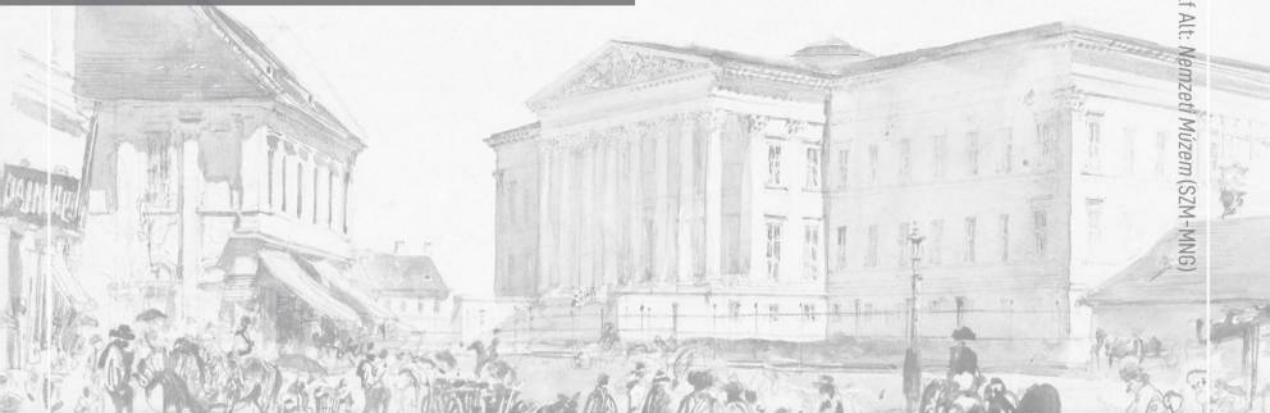
Vessük a vállunk hős testvéri láncba,
A földgolyó derekőve vagyunk!
Egy roppant göccá forrjon ezer elménk,
Egyetlen göccá forradjon agyunk!

Előre, föld, rendülj ki záraidból!
Új-új utakra dobbanj!
Hányd el penészes,, ősi kérgedet,
És légy olyan, mint voltál őskorodban!

Mint a zúr és sötétség káoszában,
Hol forrongtak a küzdő elemek,
És szólt az Úr: Légy! - s egyetlen szavában
A dogok rendje nőtt az úr felett -
Viharok zúgtak, gomolygott a mély,
S kék csillagfényben villódzott az éj -
Köztünk vak zúre egyre tart az éjnek,
Az elemek vad háborúban állnak,
De ím a szeretet lángjai szállnak,
S a káoszból felcsap a tiszta lélek!
Ifjak ereje nemzi fényes arcát,
S a barátság örök kapcsai tartják,
S az érzéketlen jéglap meghasad,
A babonát fényesség futja el.
Üdv, szép Szabadság hajnalcsillaga.
Nyomodban a megváltás sugárzó napja kel!

(fordította: Kardos László)

MICKIEWICZ, Adam, *Válogatott versei*, Bp., Móra, 1961, 20.

MELKOVICS TAMÁS

Petőfi és vértelen forradalma

Forradalom: „tágabb értelemben minden erőszakos átalakítás, felforgatás a fizikai, épp úgy mint a politikai és társadalmi életben; szorosabb értelemben az állam alkotmány[á]nak erőszakos megváltoztatása. [...] A forradalomnak lényeges ismérve az erőszak; az alkotmányos úton eszközölt bármily gyökeres átalakulások nem forradalom, hanem a reform fogalma alá esnek, amelynek nem kell éppen üdvösnek lennie, s haladást jelentenie, mert a «reformatio in pejus» [értsd: hátrányos változtatás] a politikai életben is előfordul.”¹ – Így rögzíti a 19. század végének nagy tudományos vállalkozása, a *Pallas Nagy Lexikona*, avagy *Az összes ismeretek enciklopédiája* 1894-ben megjelent 7. kötetében a forradalom szó fogalmi alapvetéseit. Komoly és fontos kérdés: a magyar 1848-as polgári fordulat, azaz a modern Magyarország megszületése, mennyiben volt forradalom és mennyiben

„alkotmányoszerű úton eszközölt” átalakulás? A megfelelő választ megadni nem egyszerű feladat, hiszen valamelyest mindkettő. Kétségtelen tény ugyanis, hogy az európai népek *ta-vasza* más helyszíneivel, Párizssal, Béccsel stb. ellentétben, 1848. március 15-én nem történt véröntés: nem emelkedtek az utcákon barikádok, nem bontakozott ki fegyveres harc, nem voltak áldozatok. Ráadásul a Pozsonyban ülésző rendi országgyűlés törvénybe foglalta az átalakulás szinte minden fontos elemét, amit az uralkodó, V. Ferdinánd április 11-én szentesített is.

Ez a dilemma már pár nap elteltével, lényegében március 17-ét követően – rögtön azután, hogy Kossuth Lajos március 3-án tett sors- és korszakfordító felirati javaslatára, valamint Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezésére Bécsben is rábólintottak – élesen megosztotta

¹ A *Pallas Nagy Lexikona*. *Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben*, VII, Bp., 1894, 383.

a feleket: a pesti ifúság vezéreit és a pozsonyi törvényhozás irányítóit. Petőfi Sándor már március 21-én a következőket írta Arany Jánosnak: „Forradalom van, barátom, s így képzelheted, mennyire vagyok elememben!... Sokan el akarják mozgalmainktól e nevet diszputálni, és miért? Mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást, márpedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtószabadságot és Stancsics kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket. Hah, ha láttad volna, midőn [...] a deputáció [értsd: küldöttség] megjelent ezrek és ezrek kíséretében követeléseivel, milyen halvány volt s mint reszketett a nagyméltóságú helytartó tanács!”² Április 1-jén, a feszült és türelmetlen várakozás közepette, a Pozsonyból érkező hírekkel elégedetlenkedve, részben már másképpen látta a vértelen forradalom eredményességét: „Pesten a kedélyek a forradalmi hangulat tetőpontján voltak, a vidékről naponként csatlakoztak újabb s újabb hívek elveinkhez és munkálódásainkhoz, és ilyen helyzetben mi két hétig várakoztunk, hogy a király megtartsa adott szavát. Ily dologra sírva fakad a nemzetméltóság, és azt mondja: szégyen reánk!... Szégyen, igenis, de e szégyen nem illeti az ifúságot. Ne keveredtek volna csak jámbor békés Lafayettek közénk, hagyták volna azokra az ügyet, akik kezdeni mertek, nem esett volna e csorba dicsőségünkön!... Meglehet, hogy vér folyt volna, de ti vérontás nélkül akartok átala-

kulni? Isten segítsen, hanem semmi sem lesz belőle. A földnek, hogy termékeny és virító legyen, nemcsak esőre, hanem koronként vérre is van szüksége, és ha idején nem itatjuk meg, később, midőn nagyon megszomjazik, majd kétannyit követel.”³

Mindeközben a Bécsből március 17-én diadalittasan hazatérő küldöttség vezérszónokaként Kossuth a pozsonyi Sétateret megtöltő tömegnek a Zöldfa fogadó erkélyéről egyértelműen jelezte: „nekünk [értsd: nekünk, a törvényhozóknak] adja meg isten azon dicsőséget, hogy Magyarország átalakulását vérontás nélkül eszközölhetjük, és amely dicsőséget megszerezni lelkünknek legforróbb vágya.”⁴ Amikor pedig március 19-én az alsóábla fogadta az ifjából, polgárokból és liberális politikusokból szervezett forradalmi irányító szerv, a pesti Közcsendi Bizottmány küldöttségét, Kossuth számukra is világossá tette, hogy a pesti eseményeknek nem volt döntő szerepük a felirat bécsi elfogadtatásában: „Pestet ugyan az ország szívének tartja, de mint törvényhozó utána nem indul.”⁵ 1849. március 15-én, az első évfordulón feleségének írt levelében egész egyszerűen egy kis pesti lármáról beszélt: „Ti ma március 15-két ünneplitek, mi pedig – értem seregeink – mennek a német ellen. Hogy tulajdonképpen mit ünnepelnek március 15-kén, midőn egy kis pesti lármánál egyéb nem történt, azt nem tudom, de hogy azon a napon, melyen a hadsereg megmenti a hazát, lesz mit ünnepelni, azt tudom.”⁶ Április 14-én Debrecenben pedig, miközben éppen a függetlenség kimondását indítványozta, a következőképpen

2 *Petőfi levele Arany Jánosnak*, Pest, 1848. március 21. = *Arany és Petőfi levelezése*, szerk. ANTAL Árpád, Bukarest, 1973.

3 *Lapok Petőfi Sándor naplójából* = PETŐFI Sándor, *Összes prózai művei és levelezése*, Bp., 1960, [a továbbiakban: Petőfi napló] 411–412. (Pest, 1848. április 1.)

4 Budapesti Híradó, 1848. március 19.

5 Pesti Hírlap, 1848. március 23.

6 *Kossuth levele feleségéhez*, Törökszentmiklós, 1849. március 15. = *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*, II, s.a.r. BARTA István, Bp., 1953, (*Magyarország újkori történetének forrásai. Kossuth Lajos Összes Munkái*, XIV. Kossuth Lajos 1848/49-ben IV.) 655.

fogalmazott: „Az 1848-ki törvények erős meggyőződés szerint, Magyarországon nem revolúció szüleménye. Az 1848-ki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolúciót, nem volt az semmi egyéb, mint biztosítása azon jogoknak, melyek papiroson, és ha királyok esküje a papiros malasztjánál több volt volna, a királyok esküjében s a velök kötött alkukötésekben mindig sajátunk volt Isten s világ előtt.”⁷

Á MAGYAR ARGONAUTÁK ÉS A HUNGÁRIUS ARGONAUTÁK TUD

ÉPÍTŐ

ÉS A HUNGÁRIUS ARGONAUTÁK TUD

A magyar argonauták, 1848. március 15-én két gőzös indult Pozsonyból Bécsbe, a küldöttségben Kossuthal és Széchenyivel

A kétféle értelmezés mögött természetesen nem csupán egók küzdelméről, hanem meggyőződésekről volt szó. Kossuthék számára a maximális legitimitás volt a kívánatos, a teljeskörű törvényesség és a jogfolytonosság igazolása, ami a későbbiekben semmilyen szempontból és senki által nem kérdőjelezhető már meg. Mindez persze rímelt a reformkori célkitűzések alapvetéseire is, hiszen minden komolyan vehető politikus a békés átalakulás mellett tört lándzsát, Magyarország polgári átalakulását nem alulról érkező társadalmi nyomásra, valamilyen for-

radalom, vagy éppen jobbagylázadás mentén, de nem is uralkodói rendeletek útján, felülről levezényelve képzelték el, hanem csak és kizárólag a társadalmi kataklizma nélküli, törvényes útban, a gyakorlatban a legfőbb politikai fórum, az országgyűlés intézményében hittek és gondolkodtak. Különbség csupán abban volt, miképpen lehet mindezt realizálni: gyorsan vagy lassan; a kormánnyal együttműködve, vagy éppen radikálisan ellenzéki szerepkörben stb. Széchenyi István példának okáért azért akarta lassítani a folyamatokat, hogy ne legyen forradalom, Kossuth pedig azért akarta gyorsítani a folyamatokat, hogy ne legyen forradalom.

A reformerek tehát a fennálló játékszabályokat elfogadva lényegében önként zárták be magukat a rendi struktúrák keretrendszerébe. Csak, hogy 3 alapvetést említsünk: 1.) A törvények meghozatalához először is az országgyűlés két táblájának kellett egyességre jutnia, majd ezt követően még az uralkodó jóváhagyására is szükség volt. 2.) Az alsótábla szavazati struktúrájából fakadóan az 55 alsótáblai szavazat alapján (46 magyar + 3 szlávón megye + 3 szabad kerület + Horvátország + a szabad királyi városok + a káptalanok) a vármegyéké volt a döntő szerep, ennél fogva a politikai harcok fő súlypontja a vármegyékbe került. 3.) A felsőtábla 4 szerkezeti csoportjából 3 esetben a tisztség- és hivatalviselők (katolikus, görögkatolikus, ortodox főpapság, országnagyok vagy zászlósurak, főispánok) kinevezése nagy mértékben függött az uralkodó jóindulatától, ennél fogva elvárható volt egyfajta politikai lojalitás, ami a főrendek körében egy idővel fogyatkozó, de stabil kormánypárti többséget teremtett. Ezen tényezők összessége eredményezte a reformkor végeláthatatlan vitákkal tarkított, csekély eredményeket felmutatni képes törvényhozó mérlegét. A liberális ellenzék

⁷ Kossuth beszámolója a képviselőház előtt, Debrecen, 1849. április 14. = Uo., 877.

ugyan egyre inkább tágitotta a politikai érdekvérvényesítés mozgásterét, s olykor fontos sikereket is elkönnyvelhetett (önkéntes örökváltság; magyar államnyelv stb.), rövid távon nem számolható átütő sikerrel. A forradalmi lázban égő Petőfi március 17-én így érzékeltette mindent: „szánakoztam a napi politika kurjogató hősein, s mosolyogtam a fontosságot, melyet magoknak tulajdonítottak; tudtam, hogy az ő fényes tetteik és fényes beszédek nem egyéb, mint homokra rajzolt kép, melyet a bekövetkező viharnek első lehellete elsöpör; tudtam, hogy ők nem azon nagy színészek, kik a világ színpadán az újjászületés óriási drámáját eljátszák, hanem csak a dekorátorok és statiszták, kik a függönyöket aggatják, s a színpadra székeket és asztalokat hordanak.”⁸ Meggyőződése szerint ugyanis: „Egyébiránt jó, hogy így történt... Micsoda nyomorúság kérni akarni, midőn az idő arra int, hogy követelni kell, nem papirossal lépni a trón elé, hanem karddal!... A fejedelmek úgysem adnak soha semmit, azoktól, amit akarunk, el kell venni.”⁹

Kétségtelen, hogy az 1847–48-as országgyűlésen az erőviszonyok 1848 elejére megmerevedtek, politikai állóháborúra lehetett számítani, miközben az 1843–44-es diéta kudarcra után egy újabb sikertelen törvényhozó munka réme több alkalommal is felsejlett. Ahhoz, hogy a helyzet kimozduljon a holtpontról, katalizátorokra volt szükség. Rövidesen azonban beköszöntött a *népek tavasza*. Miután március 1-jén megérkezett Pozsonyba a párizsi forradalom híre, Kossuth rögtön magához ragadta a kezdeményezést, a március 3-i kerületi ülésben elmondott beszédében lényegében a reformellenzék teljes programjának egy feliratba sűrítését és annak azonnali megvalósítását követelte: „emeljük fel politikánkat a kö-

rülmények színvonalára.”¹⁰ A felirati javaslatot egyhangúlag elfogadták, s azt másnap az országos ülés is megerősítette – az alsótábla üzenete máris a felsőtábla elé került.

A főrendek egyelőre nem tarthattak ülést a felirat témájában, hiszen március 3-án István nádor Bécsbe utazott, az elnöklő országbíró pedig kijelentette, hogy a kérdést elnöki pozíciójánál fogva a nádor fogja napirendre tűzni, s annak vitáján is ő fog elnökölni. A feszült várakozás közepette, március 12-én az Ellenzéki Kör megbízásából Irányi Dániel érkezett Pozsonyba, majd azzal a megegyezéssel tért vissza Pestre, hogy a felirati javaslat támogatására országos szintű aláírásgyűjtést kezdeményeznek. Az Ellenzéki Kör megkezdte a felkészülést: a március 19-i József napi vásárra kívántak összpontosítani, s reformbankettet szervezni. Időközben Irinyi József véglegesítette a döntően a felirati javaslat

Barabás Miklós: *Jókai, Petőfi és Vasvári, a Landerer és Heckenast nyomda előtt 1848. március 15-én, 1893* (Petőfi Irodalmi Múzeum)

8 Petőfi naplója, 403–404. (Pest, 1848. március 17.)

9 Uo., 405. (Pest, 1848. március 17.)

10 Pesti Hírlap, 1849. március 7.

követeléseit tömörítő 12 pontot, Petőfi Sándor pedig elkészült a Nemzeti dallal.

Március 13-án azonban Bécsben kitört a forradalom, a tömegbe löttek, barikádok emelkedtek, Metternichet menesztették és alkotmányt ígértek. A helyzet radikalizálódására komoly hatással volt az örökös tartományoknak is alkotmányt követelő Kossuth beszédének német nyelvű, röplapokon terjesztett fordítása. A hírek már aznap este megérkeztek Pozsonyba, másnap reggel pedig a hiteles tudósítások is befutottak. Az alsótábla március 14-én délelőtt elfogadta, hogy a március 11-én visszaérkező István nádorhoz küldöttséget menesszenek, követelve, hogy a felirati javaslatot azonnal tűzze a főrendi ülés napirendjére. A nádor a hezitáló bécsi kormányköröktől, személyesen Lajos főhercegtől még március 13-án délelőtt is azt az utasítást kapta, hogy ne engedje át a feliratot, az új helyzetben azonban nem látott más lehetőséget az országgyűlés rendjének megőrzésére, mint a főrendek támogató hozzájárulása. Végül március 14-én, délután 3 órakor István nádor felolvasta a feliratot, s a felsőtábla az országgyűlési ifjúság zajos kardcsörtetése közepette közfelkiáltással elfogadta azt. Ezután mindkét tábla tagokat választott egy országgyűlési küldöttségbe, amelynek vezetését a nádor vállalta el. Az esti órákban Kossuth Lajos a Zöldfa fogadó erkélyéről az ünneplő pozsonyi tömegnek Batthyány Lajost már mint Magyarország leendő felelős miniszterelnökét mutatta be, s a követelésekben immár még tovább lépve jelezte, hogy addig nem térnek haza, míg Batthyány felhatalmazást nem kap a kormányalakításra.

A felirattal március 15-én délelőtt indult el a küldöttség gőzhajón Bécsbe az uralkodóhoz, aki másnap kora délután fogadta őket és a Burg udvarán felsorakozó sok száz, Bécsbe érkező magyar jurátus ifjú láttán megrettenve, engedményekre hajló ígérettel vette át a javaslatot. Az este folyamán utolsó ülését tartotta

meg a legfőbb döntéshozó szerv, a kamarilla: már-már a makacs elutasító álláspont került fölénybe, amikor megérkezett a hír, hogy Pesten is forradalom tört ki. A pesti ifjúság ugyanis, amelynek egyik vezéregyénisége kétséget kizáróan Petőfi Sándor volt, a bécsi események hírére másnap rögtön cselekvésbe fogott. A körülbelül 20.000-esre duzzadó tömeg legfontosabb eredménye a sajtószabadság realizálása volt: „Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtórul a bilincs... vagy van olyan együgyű, ki azt képzelje, hogy szabad sajtó nélkül lehet bármely nemzetnek szabadsága?” – érzékelteti az események súlyát Petőfi. S valóban, bár az 1840-es években fokozatosan sikerült lazítani a cenzúrán, 1841-ben elindulhatott Kossuth *Pesti Hirlapja*, 1847-ben pedig első alkalommal a sajtó tudósíthatott az országgyűlés eseményeiről, a liberális reformerek által 1847-ben megfogalmazott kvázi pártprogramot, az Ellenzéki Nyilatkozatot csak Lipcsében sikerült megjelentetni. Petőfiék ezen felül csatlakozásra bírták a városvezetést, és a Helytartótanácsot is visszavonulásra kényszerítették.

Pest akarva akaratlan tömegbázist teremtett a Bécsben tartózkodó pozsonyi küldöttség számára. A kamarilla ilyen körülmények között engedett az országgyűlésnek, de Batthyány kormányfővé emelésébe így sem kívántak beleegyezni. A teljhatalommal felruházott István nádor azonban az uralkodótól nyert szóbeli felhatalmazással élve, a király helyetteseként március 17-én kinevezte Batthyány Lajost Magyarország első felelős miniszterelnökévé. A diéta küldöttsége ezután tért vissza Pozsonyba, ahol gyors törvényszerkesztési munka vette kezdetét. Március végén Bécs tett még egy kísérletet, hogy meggátolja a jobbágyfelszabadításról és a felelős kormányról szóló törvények teljeskörű megvalósítását, a belpolitikai felháborodás, valamint a külpolitikai helyzet alakulása miatt azonban meghátrálásra kényszerült. V. Ferdi-

nánd április 7-én elfogadta a végleges formába öntött törvényeket, kinevezte a minisztereket, majd április 11-én szentesítette az úgynevezett áprilisi törvényeket.

A történészek között 1848-ról nincs számottevő vita: a részleteket ismerjük, az események és azok egymásra való hatása alapvetően jól dokumentált. Egyik oldalról egyértelmű, hogy az átalakulás legitim és törvényes volt, az áprilisi törvények a rendi szabályok betartásával születtek meg, hiszen az alsótábla és a felsőtábla, illetve az uralkodó jóváhagyásával indult meg az a törvényszerkesztési folyamat, ami április 11-én a szentesítéssel zárult le. Másik oldalról az is világos, hogy a siker érdekében a Kossuth/Batthyány vonalnak ki kellett használnia az európai helyzetet, majd a részben pozsonyi ráhatással kirobbanó bécsi forradalom teremtette új helyzetet, amely a Metternich vezette rendszer végét jelentette, s amely nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi események eszkalálódásától tartva a bécsi döntéshozók visszarettenjenek a március 15-i pesti események hírértől, valamint az olyan híresztelésektől, miszerint Rákos mezején fegyveres parasztsereg gyülekezik Petőfi vezérletével. Kérdés maximum az átalakulást leíró megfelelő terminus használatában lehet: az egyik legismertebb fogalomteremtő kísérlet ebben a tekintetben Deák István nevéhez köthető, aki *törvényes forradalom*ként jellemezte a sajátos magyar átalakulást.¹¹

A történelmi emlékezet, s persze az emlékezetpolitika ugyanakkor nem rajong a komplex folyamatokért, az egyszerűséget kedveli, ennélfogva a történelmi események és szereplők kapcsán szeret fekete-fehér ellentétpárokból gondolkodni. Ebben a képzetben pedig, ha úgy tetszik, a forradalom és az alkotmányos átalakulás, ha úgy tetszik, március 15-e és április 11-e

vetélkedését egyértelműen az előbbi nyerte. A történelem szokásos különös fintora, hogy március 15-ének hivatalos emléknappá nyilvánítását éppen Kossuth Lajos fia, Ferenc kezdeményezte az 50. évforduló közeledtével 1897-ben. Tettét természetesen indokolta, hogy már az önkényuralom időszakában is, 1867 után pedig egyértelműen ez a dátum vált a spontán nemzeti emlékezet napjává. 1898-ban azonban még „csupán” április 11-e megünneplését lehetett törvényileg rögzíteni, mígnem 1927-ben végérvényesen is március 15-e lett a nemzeti ünnepünk. Az okok persze sokrétűek, de fontos alapvetés, hogy a nap történései a főváros-hoz kötődnek, eseménysora pedig jobban átélhető és elmesélhető, mint a pozsonyi politika szövevényes világa. Március 15-e katarzisa még akkor is patetikusabb, ha nem kísérték drámák, ha a pesti utcán még nem folyt vér, s ha a forradalmárok ebédszünetet hirdethettek, s ha vezetőiket a tömeg miatt a Nemzeti Múzeum portásának kellett beengednie a hátsó ajtón, hogy felállhassanak a díszlépcső adta történelmi színpadra. Mindezek ugyanis nem elvesznek, hanem éppen hozzátesznek a könnyebb átélhetőséghez. S persze az sem mellékes, hogy a magyar história egyik legjobb tollú poétája által papírra vetett, kortalanná avasztált jelmondat, miszerint „rabok tovább nem leszünk”, a legfiatalabbak fülében is rögtön egy életre megragad. A költőóriás személye arcot ad az eseményeknek. Így lehet, hogy mára az iskolai ünnepek, a politikai és civil megemlékezések többségénél Petőfi mellől nem csupán a társak koptak ki, de legalábbis halványultak el, hanem a fent ismertetett folyamat, az események egymásra ható, egymást erősítő és indukáló láncolata is.

Azonban, ha a láncból kiesik az egyik láncszem, az egység megszakad; ha a gépezetből

11 Első, angol nyelvű kiadás: István DEÁK, *The Lawful Revolution. Louis Kossuth and the Hungarians 1848–1849*. New York-London, 1979. Első magyar fordítás: DEÁK István, *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*. Bp., 1983.

eltávolítunk egy fogaskereket, az megszűnik működni; ha egy kirakónak kivesszük egyik darabkáját, a gép csonka marad. Elveszik a történet sajátossága, s egyben ereje is. A március 1-től április 11-ig tartó időszak ugyanis egyfelől a reformkori felkészülés eredményességét igazolta, a végeláthatatlan viták közepette felnőtt egy olyan politikus generáció, amelynek tagjai a megfelelő pillanatban, külső és belső erők támogatásával képesek voltak bő egy hónap alatt megvalósítani mindazt, ami néhány héttel korábban még elképzelhetetlen volt. Képesek voltak, mivel egy hosszú folyamat eredményeként kész volt a háttérrel biztosító pártszervezet, megszületett a politikai program, megvoltak a vezető személyiségek, s egy felkészült szakembergárda, illetve egy komoly társadalmi tömegbázis is rendelkezésre állt. Másfelől, ez a néhány márciusi és áprilisi nap megteremtette az alapját a majd szabadságharcra szélesedő önvédelmi háború sikerének, hogy az áprilisi vívmányok fegyverrel történő megvédésére széleskörű társadalmi együttműködés jöjjön létre, a magyar honvédsereg pedig 1849-ben megívja dicsó tavaszi hadjáratát. De

még a fegyveres túlerőtől elszenvedett vereség sem volt kudarc. 1849 nyara után ugyanis, ha az alkotmányos önrendelkezés hosszú időre le is került a napirendről, a legmarkánsabb változás megmaradt: az 1848 előtt közvetlen földesúri függésben élők egésze (a lakosság 80%-a) felszabadult. Megszűnt másodrendű embernek lenni. A rendi világ nem jött újra vissza, az idő kereke immár nem volt visszafordítható! A modern Magyarország 1848 tavaszán végérvényesen megszületett: békésen, vértelenül, s a politika által törvényesítve. Bármilyen, 1848 márciusának eseményeit feldolgozó tudományos, féltudományos és/vagy művészeti alkotás akkor lehet hiteles, ha legalábbis megpróbálja mindezt visszaadni. Ennek hiányában ugyanis az eseménysor lelke veszik el, mindaz, amitől más, amitől különleges, amitől nagyszerű. „Jó éjszakát, szép csecsemő... szép vagy te, szebb minden országbeli testvéreidnél, mert nem fürödtél vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnnyek mostak; és bölcsöd párnái nem hideg, merev holttestek, hanem forró, dobogó szívek.”¹²

---

12. *Petőfi naplója*, 402. (Pest, 1848. március 15.)

JAKAB RÉKA

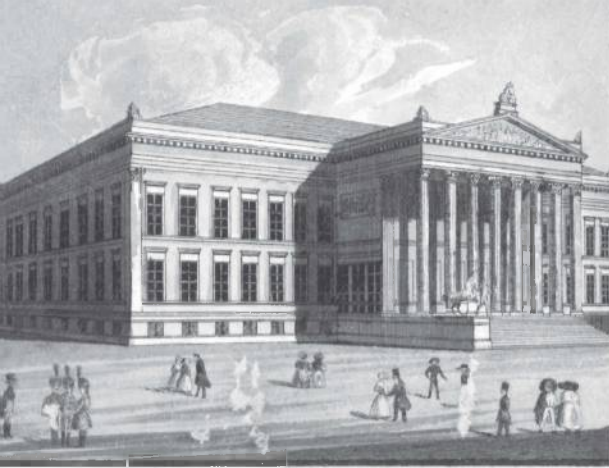
Petőfi Sándor Pesten

Petőfi Sándor országos híró irodalmi pályafutása Pesten bontakozott ki. Költői egzisztenciájának megteremtéséhez a majdani főváros adta a keretet. A városról 1844/45 sikeres hónapjaiban két verset is írt: *A boldog pestiek* címűt 1844 júliusában mint újdonsült divatlapí segédszerkesztő, a *Pest* címűt pedig 1845 elején, nem sokkal azelőtt, hogy megvált a *Pesti Divatlaptól*, és elutazott a városból. Mindkét vers felvillantja a korabeli nagyvárosi lét sajátosságait, amelyek a vidékről érkező emberek számára feltűnést keltettek. Milyen volt ez a város, amely a reformkorban elindult gazdasági fejlődés és társadalmi változások nyomán Petőfi pesti éveire egyre inkább a nemzet fővárosává és a nemzeti irodalom központjává vált?

A reformkori Pest topográfiája

Az egykori német polgárváros, a Belváros (*Innerstadt*) csak a 19. század elején lépett túl a régi városfalon, ahol kezdetben falusias jellegű külvárosként kezdett kiépülni a Ferencváros, a Józsefváros és a Terézváros. A Duna

kereskedelemben játszott szerepe nyomán Pest az ország piaci központjává vált és rohamos növekedésnek indult, jelentős társadalmi és kulturális változásokat indukálva. A város népessége 1848-ban meghaladta a 100.000 főt. A piacközponti szerep és az azzal összefüggésben bekövetkezett társadalmi változás a városkép jelleget is hatással volt. Az 1800-as évek elején már határozott koncepció mentén képzelték el Pest város rendezését és kiépítését. A Belvárostól észak felé kiépülő kereskedelmi központban, az Újvárosban (Lipótváros) tervszerűen kijelölt utcákban polgáris házak, paloták, raktárépületek és malomüzemek jöttek létre, a Terézváros fő utcájának tekinthető Király utcában a növekvő népesség befogadására alkalmas bérházak épültek, a Városerdőbe (később Városliget) kivezető Fasort elegáns városi nyaralók és díszkertek övezték a reformkorban. Az 1830-as évek elején elindult dunai gőzhajózás hatással volt a városi partszakasz szabályozására és kiépülésére is, ahol a pesti Aldunasonon, majd a Feldunasonon egységes, klasszicista paloták sorakoztak.

A Nemzeti Múzeum.
Das National Museum.

Pest és Buda között ekkor csak az 1767-ben a Nagy Híd (ma Deák Ferenc) utca és a Várkertbazár között átívelő hajóhídon lehetett közlekedni, amit minden decemberben elbontottak, és csak a jégzajlást követően építettek vissza, miáltal télen még nehezebbé vált az átkelés a két város között. Buda felől érkeve a híd pesti hídfőjétől balra állt a Német Színház a mai Vigadó helyén, attól északra a Pesti Kereskedelmi Csarnok (a későbbi Lloyd), a hídtól délre pedig a Kemnitzer-féle vendéglő,

A polgári lövelő
Die bürgerliche Schießstatt.

a későbbi Angol Királynő Szálló. A hídtól egyenesen a Kohl-Markt-ra vagy zsidó piacra, a mai Deák Ferenc térre vezetett az út. Szintén ide torkollott a Fehér hajó utca, amelynek névadó vendéglőjében jött létre az Ellenzéki Kör 1847. január végén. Az utca Duna felőli végén állt a Vadászkürt (*Jägerhorn*) fogadó. A Belvárost körülvevő egykori fal mentén futó Országúton (ma Károly körút) tovább haladva az elbontott Hatvani-kapu helyén egymásba torkolló Hatvani utca (ma Kossuth Lajos) és Kerepesi út (ma Rákóczi) fontos csomópontot alkotott, amely körül Petőfi Sándor pesti életének színterei csoportosultak. Az Országút és a Kerepesi út sarkán az egykori botanikus kertben nyílt meg 1837-ben a Magyar Színház, vele szemben az Astoria szálló helyén állt a Kölber-ház, a Pesti Divatlapnak is helyet adó bérház, amelynek bejárata a Magyar utcára nyílt. Ebben az utcában állt a Lamatsch-féle sörház, ahol a Vörösmarty vezetett Nemzeti Kör tartotta összejöveteleit. A Hatvani utca másik oldalán nyíló Újvilág (ma Semmelweis) utca sarkán a pesti orvosi karral szemben az Arany Sas fogadó írók és művészek törzshelye volt. Az Országút túloldalán a Dohány utcában állt a Schiller-ház, a közeli Síp utca Kerepesi úti sarkán pedig a Marczibányi-ház, mindkettő bérház.

A Duna felé haladva a Hatvani utca és Szép utca sarkán ma is áll a Horváth-ház, ahol Kossuth Lajos lakhelye volt, és ahol a Pesti Hírlap szerkesztősége székelte, földszintjén pedig a Landerer-Heckenast nyomda működött. A közeli Barátok terén (ma Ferenciek tere) már állt az egyetemi könyvtár a Jankovich-palota szomszédságában. A Hatvani utcától észak felé a régi Pest, a Belváros szűk utcái keresztezték egymást. A Váci és az Úri (ma Petőfi Sándor) utcák házainak földszintjén boltok és elegáns üzletek sorakoztak, köztük három könyvkereskedés is: Emich Gusztáv az Úri és a Kigyó utca sarkán, Julius Mülleré a Szervita téren és Geibleré a Kristóf téren. Az Úri utcában volt

a városi postahivatal, nem messze tőle a Trattner-házban 1833-tól a Tudós Társaság, ahol egy nyomda is működött. A mögötte futó Gránátos (ma Városház) utcában, erődszerű épületként magasodott az Invalidus-ház, későbbi nevén Károly-kaszárnya, a mai Városháza.

Városi társadalom, nagyvárosi élet

Pest gazdasági és szellemi központi fejlődésével összefüggésben, amit a nemzeti közintézmények (kormányzások, hivatalok, egyetem, színház) Pestre költözése, illetve létrejötté tanúsított, a városi társadalom is átalakulóban volt. Megindult a polgárosodás, az értelmiségi pályák létrejöttével megjelent a különböző társadalmi háttérű szellemi foglalkozásúak széles rétege, akik között nagy számban voltak vidékiek. A fejlődő ipar és kereskedelem, valamint az egyetem révén a város nagyszámú, elsősorban fiatal férfiak alkotta, nem honos népséggel rendelkezett. A külvárosokban összpontosuló kispolgári réteg utánpótlását is a vidéki Magyarország biztosította. A város politikai, gazdasági és kulturális központtá válása következtében az uralkodó elit társasági életének is központja lett, amit a Nemzeti Kaszinó, Lovaregylet, Nemzeti Múzeum, Tudományos Akadémia, Magyar Színház létrejötte is tanúsított. Megjelentek a közvéleményt formáló lapok

is. A társadalom átalakulásával párhuzamosan megindult a város magyarosodása, minek következtében a század közepére a magyar ajkú népesség lélekszáma elérte a német lakosságét. Mindez új kulturális igényeket és ízlést teremtett.

A nagyvárosi társadalom nagyvárosi életformát jelentett. A kora reggeli pesti utcát a lakosságot kiszolgáló tejkihordók, kávéosok, piacosok, napszámosok, fuvarosok, többnyire külvárosi lakosok népesítették be, nyomukban az iparos legények és hivatalnokok. Ilyenkor megélenkült a forgalom a hajóhídon és a város utcáin, a Duna-parton kinyitottak a lacikonyhák, környezetükben megjelentek a szegények és a csavargók is. Az elegáns utcákban délelőtt megnyitottak az üzletek, az utcákon megjelentek a korzózó úrihölgyek. Délre a különböző társadalmi rétegeket kiszolgáló éttermek és fogadók megteltek ebédezőkkel. Este megnyíltak a szalonok, kávéházak, a színház és a kaszinó, az értelmiségiek és a magasabb társadalmi rétegekbe tartozók szórakozóhelyei. 1847-ben Pesten már 18 cukrászda működött a társasági élet jellegzetes színhelyeként, továbbá fagyaldák, sörházak, pálinkamérő butikok, kiszolgálva a vásárok idején a városba érkező mintegy húszezernyi idegent is. A társas szórakozás

Buda és Pest tekintete alólról vizellenében.
Ansicht von Ofen und Pesth. Stromaufwärts.

Pestnek artzképe.
18. század.

a nagyvárosi léttel járó jelenség volt. Szilveszterkor lámpagyűjtogatók, kéményseprők és céllövészek vonultak fel Pesten. A báli szezonban a társadalmi elkülönülésnek megfelelően az előkelőbbek a Hét Választófejedelemben, majd a Kereskedelmi Csarnokban és a Vigadóban mulattak, vagy a Kaszinó zártkörű rendezvényein. 1840-től védegyeleti táncvigalmakat tartottak, melyekről a korabeli sajtó is beszámolt. Nagy tömeg látogatta májusban, a Medárd-napi vásár alkalmával rendezett lóversenyt. 1818-tól Szent István napi ünnepséget is tartottak, ahol a céheké és a diákságé volt a főszerep. Kedvelt vasárnapi szórakozás volt a céllövészet a Lövölde téren. Vásárok

idején cirkuszok, mutatványosok, bábjátékosok jelentek meg a városban.

A nagyvárosi lét velejárójaként nagyszámú nyomorgó, kereset nélküli népesség is jelen volt a városban. A koldusok, csavargók és munkakerülők helyzetének rendezésére alapította meg a város a Szegények Intézetét, valamint a Rókus-kórház közelében a „kényszeröncök” dologházát, melyek fenntartásáról a tisztas pesti polgárok – amolyan erkölcsi kötelességként – végrendeletükben adományokkal gondoskodtak. Szintén hagyatékok fedezték a pesti árvaház (*Josephinum*) és a Vakok Intézete ellátásának költségeit.

Horvath-ház, és Landerer Lajos könyvnyomtató műhelye
Horvath'sches-Haus und Lud. v. Landerer'sche Buchdruckerei

A nagyváros a lakások széles választékát kínálta a városiak számára. A magánpaloták és a külvárosi falusias, többnyire nyomorúságos házak közötti skálán a bérházak tulajdonosai is különböző méretű és komfortú lakásokat kínáltak a házak falára kítűzött cédulákon. Legdrágábbak a belvárosi lakások voltak, áruk gyakran háromszorosa külvárosi társaikénak. Egy forgalmas belvárosi utca első emeletén található 8-10 szobás, istállóval és egyéb kiszolgáló tartozékokkal rendelkező lakás évi 1200–1500 forintba került. A polgárok és hivatalnokok jellemzően 4-5 szobás, rosszabb elhelyezkedésű lakásokban laktak, melyek bérleti díja 300 és 1000 forint között mozgott. A többnyire sö-

Ansicht von Pesth.
1te Abtheilung.

tét és nedves udvari lakások voltak a legolcsóbbak. Egy bútorozott szobáért a korabeli Pesten havi 10-20 forintot kértek. A külvárosokban az 1840-es években megjelentek a nyomortanyák.

A pesti polgár tisztálkodási célra a Fürdő (ma József Attila) utcai Diana fürdőt használhatta. Az 1840-es évektől gőzfürdők (ún. oroszfürdők) is rendelkezésre álltak: a Belvárosban (Szarka u.), a Terézvárosban (Kazinczy u.) – ez a terület ma már Erzsébetváros – és a Városligetben.

A városi közlekedésben a fiákerok mellett megjelentek az omnibuszok, amelyek a tehetősebbeket fuvarozták a Vigadótól a Császár-fürdőig, a Király utcából a Városligetbe, a Színházról a vasúti indóházig (ma Nyugati pu.), Budán a Tabánból a hegyekbe. Egy korabeli leírás szerint ugyanakkor például a Nemzeti Színházba igyekvő közönség túlnyomó többsége gyalog érkezett az előadásokra, és csak a saját hintóval rendelkező úri közönséget fuvarozták.

A nagy csomópontban álló színház környéke a közvilágítás hiányában egyébként veszélyesnek bizonyult, ha nem volt elegendő lámpát hordó gyerek (*Laternenbub*), akik az őket alkalmilag felfogadó pesti járókelő előtt világították az utcát. Mert bár Pesten a 18. század vége óta fokozatosan egyre több utcai

lámpást állítottak fel, a színház környezetében nem volt megfelelő közvilágítás az 1840-es évek végén.

Petőfi 1844 tavaszán vált e modern nagyváros lakójává. Pesti életének színterei azonban csak alig kerültek kívül a Belváros egykori határán. Megélhetése, szálláshelyei és társasági életének színterei a Belvárosban belül is egy jól körülhatárolható térhez kötődtek. A költő keveset írt a városról, ugyanakkor élvezte a város lüktetését, a nagyváros nyújtotta változatosságot és az urbanizáció kínálta előnyöket. Az itt tapasztalt modernitás költészetére is hatással volt.

A Magyar Nemzeti játékszín belsőjének tekintete.
Innere Ansicht des ungarischen National Theaters.

A kiszállóhely tekintete.
Ansicht des Landungs-Platzes

A szellemi élet színterei

1841-ben Lamatsch vendéglőben vacsorázó társaságból (színészek, írók, ügyvédek, orvosok, hivatalnokok, jurátusok) megalakult a Nemzeti Kör a nemzeti irodalom és művészet támogatására, ahol táncestélyek, felolvasások és hangversenyek közepette politikai vita és aktív irodalom pártolás folyt. A Kör alelnöke Vörösmarty Mihály volt, jegyzője egy fiatal ügyvéd, Várady Antal.

Amikor a költő 1844 februárjában hosszú gyaloglásban kimerülten érkezett Pestre – ahogyan emlékezett rá: „kopott ruhában, gyalog, egypár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem.”¹ – e szellemi kör fogadta be és döntött első kötetének, a *Versék* kiadásának támogatásáról. Együttal ajánlást is adott a Vahot Imre által szerkesztett, a védegyeleti mozgalomhoz kötődő és a nemzeti divat kultuszát felkaroló Pesti Divatlap segédszerkesztői állására, miáltal a nincstelen Petőfi megtudott kapaszkodni Pestben.

A tavasz folyamán a verseiért rajongó Várady Antal adott neki szállást saját lakásán. A Pesti Divatlap szerkesztősége, amely 1844. július 1-étől alkalmazta a költőt, Vahot Imre lakásán, a Kunewalder-ház (Múzeum krt. 8., az ELTE Bölcsészkar mai épülete helyén) első emeletén volt, ahol Petőfi a cselédszobát kapta szállásul. A szűk, de világos szoba ablaka a szomszédos Fűvész-kertre nézett. Szeptember végén a Va-

hot családdal és a szerkesztőséggel együtt átköltözött a Kölber-házba, ahol Vahot lakása a 2. emeleten, a Hatvani és a Magyar utcára nézett. Ebben a lakásban volt egy nagyon kicsi szoba, amelyben Petőfi 1845 elejéig élt, itt írta a *Helység kalapácsát* és a *János vitézt*. A szobát és Vahot lakását szőnyegajtón keresztül egy folyosó választotta el. A költő szobája sötét volt, ez ihlette

te *A naphoz* című versét. Itteni lakásához legközelebb a Magyar utcai Lamatsch vendéglő állt, így ebben az időben ez lett Petőfi törzshelye. A segédszerkesztői állás és a divatlap feladatok rendszeresen és sok munkát adtak a költőnek, aki a barátokkal vagy a színházban eltöltött esték után többnyire éjszaka tudott dolgozni. E fárasztó életforma ugyanakkor barátságokat és további munkákat hozott a költő számára, aki ekkor került irodalmi kapcsolatba a színházzal, és Egressy Gáborral is elmélyült barátsága. Annak bensőségességét jelzi, hogy Petőfi csaknem minden napos látogató volt a színész családjánál, ahová gyakran korán reggel állított be, hogy megmutassa az éjjel írt versét.

1844 karácsonyát Petőfi az öt befogadó társaságban, Vachott Sándoréknál töltötte, ahol az est fénypontja a gyertyával díszített karácsonyfa volt, amelyen a vendégek számára is függött egy-egy kis ajándék, Kugler cukrász készítménye. Amikor az itt megismert családi rokon, Csapó Etelka váratlanul elhunyt, szobájába 1845 január végén Petőfi költözött. A Kecskeméti utcai Wenckheim-házban (a Károlyi palota szomszédságában) a költő ingyen kapta a szállást. Segédszerkesztői állásának március végi megszűnését és a Vadászkiirtban tartott búcsúvacsorát követően Petőfi állandó pesti tartózkodása is megszűnt. 1846 végén elszegődött az Életképek kizárólagos munkatársának, verseire pedig

1 XI. úti levél KERÉNYI Frigyeshez, Sárospatak, 1847. július 9. Kerényi 1998. 39.

Emich Gusztávval kötött szerződést. Az Összes költemények kiadását a következő évi József-napi vásárra időzítették. A várostól gyakran távol levő költő 1847 őszén kelt egybe Szendrey Júliával, akivel közös pesti életük novemberben indult, amikor beköltöztek a Dohány utcai Schillerház első emeletére. A három szobás lakáson Jókai Mórral osztoztak: „Az egyik volt az enyim, a középső a közös étkező, túl rajta a harmadik, az volt Petőfiék lakása; író-, háló- és elfogadó-szoba egyben. Szerény bútorzat; a legbecsesebb a könyvtár: csupa díszkiadású művek, Béranger, Hugo Victor, Heine költeményei; a girondisták története Lamartine-tól, Shakespeare angolul, Ossian, Byron és Shelley. Falain körül remek kőrajzú arcképei a francia forradalom kiváló alakjainak... Ez volt az egyedüli fényűzése...”² Az ifjú feleséget a szomszédban lakó Egressyné segítette a háztartásban, bár főznie nem kellett Júliának, mert a közeli Arany Sasból hozatták az ebédet, amit felolvasásokkal fűszerezve, együtt költöttek el Jókaival. Az író fél év múlva elköltözött, szobájába Petőfi szülei költöztek, és immár Hrúz Mária főzött a családra, ő gondoskodott a tiszta ruháról is.

Az ellenzéki mozgalom 1847 elején az *Ellenzéki Kör* nevű csoportosulásban öltött testet, amelynek Petőfi is tagja volt, és amelynek rendezvényein az ő verseit rendszeresen felolvasták a *Fehér Hajó* vendéglőben, ahová a biliárdozást kedvelő költő többször betért játszani és vitázni. Petőfi tagja volt a pesti fiatal értelmiség és irodalmárok, valamint az egyetemi ifúság törzshelyének számító Pilvax kávéház kerekasztal társaságának is, amely „... a lapok ítélszéke [volt], itt szivarozzák ki torkukból hazánk

Pefferfőlt állított dunaforrdő.
Das Peffer'sche Donaubad.

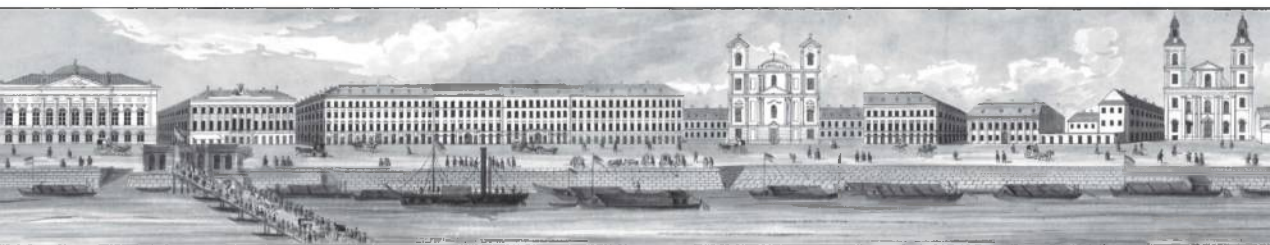
Lessingjei a megjelent dolgokra az anathémát vagy magasztalást, és irodalmunk nagyreményű sarjadékjai itt nyelddesik incognito a közvélemény fullasztó spekknédlíjét vagy csúszós túrósgaluskáját.”³

A Kör és a helyszínek – mint ismeretes – Petőfi életében meghatározó szerepet vittek. A költő városi térhasználata alapvetően ezekben a hónapokban sem változott. A forradalom napjaiban fellobogozott városban a Nemzeti Múzeum akkor még homokbuckákkal körülvett épülete vált fontos helyszínné, de nem március 15-én és nem a Nemzeti dal elszavalásának helyszíneként, hanem a következő napokban-hetekben tartott népgyűlések helyszíneként, ahol a költő is szónokolt.

1848 augusztusában a várandós Júliával a Lövész utcába (ma Királyi Pál u. 18.) költöztek, ahol mindössze két hónapot laktak, mielőtt a költő honvédnek állt. Ebben az otthonukban Arany János is meglátogatta őket.

2 FEKETE 1997. 128.

3 HATVANY 1967. I. 581.

Pestnek vtsképe
2° vtsképe

Ansicht von Pest
2° Abbildung

Petőfi, immár apaként 1849. május végén tért vissza a városba családjával. Előzetesen Egressy Gábor szerzett számukra albérletet a Síp utca és Rákóczi utca sarkán egykor állt Marczibányi-házban, ahol ő is lakott családjával. A házat egész színész kolónia népesítette be, éjjel-nappal zsongott „a bennlakó műzsafiak versenyző munkazajától. Zongorajáték, cigányzene, ének és hangos szereptanulás nem szünetelt ott egy percig sem.”⁴ Szentpétery Zsigmond színész,

Egressy Gábor sógora jó hírű konyhát vitt itt, ahol a ház lakóin kívül gyakran ebédelt Szigligeti Ede, Garay János, Vörösmarty, Tompa, Barabás Miklós, Szemere Pál és Jókai is. Ezek nem csupán étkezések, hanem társalgási alkalmak voltak, felolvasásokkal és szaválásokkal. Petőfi és családja mindössze egy hónapot lakott itt. A költő innen indult utolsó erdélyi útjára, ahonnan már többé nem térhetett vissza a karrierjét egyengető városba és társaságba.

Felhasznált irodalom

FEKETE Sándor, *Így élt a szabadságharc költője. Petőfi Sándor élete – saját műveiben, kortársi emlékezésekben és egykorú képekben*, Bp., Móra, 1997.

HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi, I-II*, Bp., Akadémiai, 1967.

KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és kora*, Bp., Unikornis, 1998.

KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008.

MILBACHER Róbert, *Legendahántás. 50+1 tévhit a magyar irodalomban*, Bp., Magvető, 2021.

NAGY Lajos, *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*, Bp., Akadémiai, 1975.

VÖRÖS Károly, *Petőfi és a pesti kispolgár = Petőfi és kora*, szerk. LUKÁCSY Sándor és VARGA János, Bp., Akadémiai, 1970.

<https://www.hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/>

Képek forrása: *Pest. Vasquez térképe, 1837* (Budapest Főváros Levéltára XV.16.d.241/cop3)

4 HATVANY 1967. I. 670.

GYIMESI EMESE

„kivel egygyé olvadtnak hitte saját életét”

Metszéspontok Szendrey Júlia és Petőfi Sándor műveinek világképében

Szendrey Júlia 1847 őszén nemcsak a korszak legjelentősebb magyar költőjének, Petőfi Sándornak feleségéként vált ismertté, hanem írónőként is. Naplórészletei a korszak egyik legjelentősebb irodalmi lapjában, az *Életképekben* és a győri *Hazánk* című folyóiratban jelentek meg. Ábránd című írását még németre is lefordította a *Der Ungar* című lap, hogy a németajkú olvasók is megismerhessék az ünnepezt és „szellemdús” író „szokatlanul élénk fantáziáról és mély érzésvilágról” tanúskodó alkotását.¹ Noha Szendrey Júlia költői és írói munkássága csak az ezt követő két évtizedben bontakozott ki igazán, műveinek jelentős része publikálatlan maradt. A kulturális emlékezetben a múzsa, a feleség és az újraraházasodó özvegy alakja rögzült, az önálló alkotó elhalványult. Miközben alakját a különböző korszakok ideológiai

alapján formált vélemények sokasága övezi, eredeti alkotásainak jelentős része az utóbbi évekig nem jelent meg nyomtatásban. A Petőfi-könyvtár sorozatában Bihari Mór 1909-ben huszonhat versét, öt „naplófélenek” titulált írását és tíz elbeszélését publikálta a 19. századi folyóiratokban fellelhető szövegváltozatok alapján.² Szendrey Júlia eredeti kéziratjai csak az 1920-as évek közepén kerültek elő. A naplókat Mikes Lajos sajtó alá rendezte egy monumentális kötetben, de a versek, az elbeszélések (korabeli szóhasználatul „beszélyek”), a mesék és a fordítások továbbra is kéziratban maradtak.³ Jelenleg ismert összes versét a kéziratok rendezését követően 2018-ban, elbeszéléseit és meséit pedig 2021-ben rendeztem sajtó alá.⁴ Jelen írásomban Szendrey Júlia gondolatvilágának néhány kiemelkedő problémakörébe adok be-

1 SZENDREY 1847a-b.

2 SZENDREY 1909a-b.

3 SZENDREY 1930.

4 SZENDREY 2018., SZENDREY 2021.

pillantást prózairói munkássága alapján, különös tekintettel arra, hogy miként jelennek meg műveiben azok az alapkérdések (a boldogság és az elmúlás, a magánélet és a közélet, a nemzeti identitás és a nemi szerepek közötti viszonyrendszer kérdése), amelyek korábban férjét, Petőfi Sándort is foglalkoztatták.

„Mi vigasztalhatja hát azt, ki kedvesét elveszti?” a Szeptember végén kontextusai

A magyar irodalom egyik legismertebb verse Petőfi Sándor *Szeptember végén* című költeménye, amely koltói nászútjuk idején született 1847 szeptemberében.⁵ Rendkívül sokáig tartotta magát az a sztereotípa, amely a vers soraiban jóslatot, a kényszerűségből újrähazasodó Szendrey Júliában pedig ezt a jóslatot beteljesítő hűtlen özvegyet látatott. Az elillanó öröm és a társ elvesztésének a boldogság teljében megfogalmazódó félelme azonban nemcsak az újdonsült férjet foglalkoztatta, hanem a feleséget is. Az őszi táj szimbolikus ereje szintén „közös toposzként” értelmezhető, amely a házaspár mindkét tagjának írásaiban megjelent. Szendrey Júlia naplóiban kiemelten fontos szerep jutott a természetleírásnak, amely szorosan összefüggött a naplóíró önelemző módszereivel és szerelemfelfogásával. A koltói napló természetleírásaiban a képzettársítás szerepe kiemelten fontossá vált, a naplóíró gondolatait, olykor önkényes asszociációit vetítette ki a természetre.

Petőfi és Szendrey Júlia szobra a koltói Teleki-kastély parkjában, szobrász: Pogány Gábor Benő, 1998 (Fotó: Gyurkó Edit, köztérkép.hu)

A leánykori naplóval szemben a leírások itt konkrét tájhoz köthetőek: ahhoz a koltói tájhoz, amelyet az utókor a *Szeptember végén* nyitósoraiból ismer. Szendrey Júlia 1847. október 3-án írta a következő sorokat:

Végképen eltávozott a nyár, s helyette itt az ős titokfödte lényével, mellyből nem tudhatni, diadalt vagy sajnálatot érez-e lépéseinek pusztító hatalmán. Az előttem fekvő tájat nézem, mint hal ki rajta lassan-lassan fű és virág, fa és bokor; alig észrevehetőleg bágyadnak és sárgulnak el végre a levelek, mintegy fájjalva, hogy el kell nekik hagyni a fát, bokrot vagy virágot, melylyen születtek, s mellytől most örök búcsút vesznek. Ollyat érezek, mint ha életemnek egy igen szép, de régen-régen visszahozhatatlanul elvesztett örömről gondolkodnám, mellynek édességét és keserűségét egyformán az utósó csöppig kiittam már, és többé se jót se rosszat nem várhatok belőle. – a bércek, mint szerelemnélküli jegyesek néznek erre sötéten, komoran,

mert fejeiken fehérlő keskeny hókoszorúval jegyzé el már a közelgő tél magának.⁶

A koltói napló ezt megelőző, 1847. szeptember 28-án keletkezett bejegyzése egy filozofikus eszme-futtatás a lélek halhatatlanságáról. Ez a téma már az előző században is gyakran megjelent magyar szerzők szépirodalmi alkotásaiban és értekezéseiben, amelyekre külföldi filozófusok példája is hatott. Szendrey Júlia a halhatat-

5 A vers születésének 160. évfordulóján önálló tanulmánykötet jelent meg róla: FÜZFA (szerk.) 2008.
6 SZENDREY 1930: 295.

lanságba vetett hitet a lélek eredendő érzésének tartotta, a hitnek és a hitetlenségnek az emberi életre gyakorolt hatását elemezte a koltói naplóbejegyzésben, amelyet pár hónappal később, 1848 elején önálló esszéként, *Halhatatlanság* címen publikált.⁷ Mivel a naplókat az eredeti kéziratok alapján 1930-ig nem adták ki, egészen addig nem lehetett tudni, hogy az eszmeifuttatást Koltón vetette papírra. Ebben szerepeltek a következő sorai is: *Mi vigasztalhatja hát azt, ki kedvesét elveszti? mi a nőt, ki férjét temeti el, kivel egygyé olvadtnak hitte saját életét, kiért boldogságát, mindenét oly örömet föláldozta volna, mert hiszen ő több volt magában, mint a mindenség nélküle.*⁸ A társ, a szerelem, a boldogság elvesztésének felfoghatatlan fájdalmát gondolatmenete szerint egyedül a lélek halhatatlanságába vetett hit képes elviselhetővé tenni.

Az irodalomtörténet-írás sokáig nem figyelt fel annak jelentőségére, hogy milyen metszéspontok figyelhetők meg Szendrey Júlia és Petőfi Sándor koltói írásainak gondolatvilágában. A *Szeptember végén özvegyifátyol*-toposzának közkeletű, ám végtelenen felszínes értelmezése nemcsak Szendrey Júlia megítélésére volt hosszantartóan negatív hatással, hanem magára a versre is, amely az olvasók szemében egyszerű jóslattá redukálódott. Holott a jóslat sztereotípiájának ismételtetése helyett érdemes azt megfigyelni, hogy miként jelenik meg a házaspár írásában a *Szeptember végén* alapproblémájának esszenciája: a felfokozott,

szinte földöntúli boldogság és az elmúlástól való félelem kettőssége.

Az ifjúkorban bekövetkező halál, a társ újraraházasodásának kérdése áll Szendrey Júlia *Egy beteg nőnek végnapjai* című, 1847-es datálású művének középpontjában is. A naplóformában megírt elbeszélés a korszak egyik kedvelt narratív játékát, a „talált kézirat” toposzát alkalmazza, vagyis azt az illúziót kelti, mintha egy már elhunyt, sokat szenvedett személy sorait adná közre. Szendrey Júlia rendkívül finoman, stilizáltan dolgozta bele saját élettörténetének egyes elemeit az írásaiba. *Elavult történet* címmel írott, két részletben fennmaradt elbeszélésének első felében felfedezhetjük saját élményeinek fő motívumait: az ősszel feléledő szerelmet, a szülők tiltakozását, a külvilág áskálódását, amely nem tudja megtörni a lány hitét és bizalmát. Az elbeszélés második fele azonban egészen másképp alakul, mint saját, Petőfi Sándorral együtt átélt szerelmi története: a fiatalok szerelme nem győzedelmeskedik, a fiú nem is szerez

Barabás Miklós: Szendrey Júlia, 1848
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

tudomást a lány iránta érzett mély érzelmeiről. A külvilág és az egyén belső világának szembeállítása – amely Szendrey Júlia más műfajú írásában is meghatározó – ebben a műben is hangsúlyos. Noha az olvasó óhatatlanul érzékeli az életrajz és az irodalom közötti párhuzamokat, érdemes megfigyelni, hogy a szerző nem erre helyezi a hangsúlyt, hanem az érzelmek művészi artikulálására, a szerelem ezerarcúsá-

⁷ SZENDREY 1848.

⁸ SZENDREY 1930: 293.

gának és az ember életére gyakorolt sokréttű hatásának bemutatására.

„Hála az égnek, hogy végre embernek láttalak” – Szabadság vagy szerelem?

Amikor Szendrey Júlia 1850 novemberében publikálta a *huszár boszúja* című elbeszélését, a kortársak aligha tudták második házasságkötésének híretől függetlenül olvasni a hűtlen kedvesét megbüntető (brutálisan meggyilkoló) huszár történetét.⁹ Első férjének egykori barátja, Tompa Mihály ironikusan „rémségesen nőiesnek” nevezte az alkotást, amely a tragédiába forduló szerelmi háromszög történetét a markotányosnék és a huszárok hétköznapjaiba illesztve mutatta be.¹⁰ Szendrey Júlia művei között azonban nem ez az egyetlen, amely a szabadságharc háttérében játszódik. A *honvéd neje* című elbeszélését egy megtörtént eset inspirálta. Szendrey Júlia a mű kéziratán is utalt erre: „Egyébiránt emlékezés Huszárné halálára, kit a „Meszes”-en az oláhok gyilkoltak meg fiával együtt.”¹¹ Az Arad megyei Maroszlatina mellett 1849. augusztus 16-án az író Madách Imre három rokonát: nővérét, Madách Máriát, annak első házasságából származó, tizenöt esztendőes fiát, ifj. Huszár Józsefet és második férjét, Balog Károlyt román felkelők ölték meg.¹² Balog Károly őrnagyként szolgált Henryk Dembiński táborában, a sereg azonban Lugosnál „szétbocsátott”, ezért ezután feleségével és mostohafiával együtt indult haza. Mivel az oroszok

táborát ki akarták kerülni, Maroszlatina irányába mentek, ez a vidék (az Erdélyi Érchegység keleti pereme) azonban a román felkelés bázisa volt. Ezen a helyen történt a hármasság, amelyről az egyedülként megmenekülő inas, Paulik Pál értesítette a Madách családot.¹³ A korabeli lapok még úgy vélték, hogy öcsödi honvédek voltak az elkövetők, csak egy évvel később derült ki (és ekkor sem került a nyilvánosság elé), hogy maroszlatinai lakosok a gyilkosok.¹⁴ A támadókat – akik nemzeti felkelőknek vallották magukat – 1850 novemberében fogták el, hosszas per indult ellenük, amelynek során elítélték őket. Az elsőrendű vádlottat felakasztották, a többiek börtönbüntetést kaptak.¹⁵ Madách Imre *Mária testvérem emlékezete* című versében örökölte meg meggyilkolt rokonainak emlékét.¹⁶ A szomorú történet Jókai Mórt is megihlette, noha nem volt tudomása arról, hogy kik voltak az áldozatok. Így született meg az 1851-es *Egy bujdosó naplója* című kötetében olvasható *a karperec* című novella.¹⁷ Az író a *Magyar Hírlap* 1849. december 2-i és 5-i számában láthatta azt a jegyzéket, amely az elhunytak vagyontárgyait listázta, ezek között szerepelt az a két „arany karperec” is, amelyre a novella címe utal.

Szendrey Júlia feldolgozásában csak a történet legvégén, az utolsó néhány sorban olvashatunk a tragédiáról, amelynek a férjét kereső feleség és kisfia esik áldozatul. Az elbeszélés fő

9 SZENDREY 2021: 27–43.

10 Tompa Mihály Arany Jánosnak, Kelemér, 1850. november 30., in: AJÖM XV: 305.

11 SZENDREY 2021: 26.

12 Madách Mária első férje, Huszár József 1841-ben hunyt el. Szendrey Júlia miatta utalhatott Huszárnéként rá a hármasságról és az ügyre vonatkozó dokumentumokról bővebben ld.: Czeglédi 1977. Á. Varga László (szerk.) 1993: 61–63; 432–441; 443–462; 472–475. Kerényi 2006: 124–126.

13 KERÉNYI 2006: 124–125.

14 KERÉNYI 2010: 137.

15 KERÉNYI 2006: 125.

16 A versről bővebben: KERÉNYI 2006: 129, 166.

17 JKK *Elbeszélések* 2/B.: 11–13. KERÉNYI 2010.

témája nem a gyilkosság, hanem sokkal inkább az, hogy miként éli meg a szabadságharcban résztvevő férje hiányát és szoborszerű hősieségét a gyermekével egyedül maradó, szerelmét féltő feleség. A mű férfi főszereplője rokonságot mutat Petőfi verseinek férfieszményével, akinél a szabadság iránti elkötelezettség felülírja a magánember boldogságvágyát. Ilyen például a *Háborúval álmodám* című költeményének főszereplője, aki a nászéjszaka üdvéről lemondva megy el a szabadságharcba. Szendrey Júlia művének főhősét a kisfia szembesíti tetteinek következményével, hiszen felesége minden igyekezetével titkolni igyekszik boldogtalanságát:

Máskor is, mikor elmentél szép cifra paripádon, és fényes kardoddal, akkor is mindig rólad beszéltem. Illyenkor ölebe vett anyám, hajamat simogatta, s ha ijedve elhallgattam, mert zokogva rám borult és homlokomat sok, sok könnyel megöntözté, akkor mindig még jobban magához szorított és kérve mondá: beszélj, beszélj még édes kis fiam! Oh, édes apám, sokszor mondtad, mikor elestem és megütöttem magamat: ne sírj, fiam!, a férfi ne sírjon soha. Én férfi akarok lenni, mint te, apám, nagy és erős, de mégis sírnom kell, mikor elmented után anyám úgy busul. Sokszor reggel, midőn fölébredek, vizes volt mellettem párnám anyám sírásától. Oh ne menj el, apám, ne búsítsd meg anyámat! Ki szeret majd téged és engem, ha az ő szíve is meghasad, ha ő is meghal? Mesélted egykor, mint szakatt meg a gerle szíve, és sokszor hasonlítád ama gerléhez anyámat.¹⁸

A közéleti elkötelezettség és a magánéleti boldogság, ezzel párhuzamosan a férfi és nő szerepmódelld radikálisan erős szétválasztása figyelhető meg a műben. A szabadságharcos férfi mindenekelőtt honszerető polgár, aki köteles-

ségeit állítja élete középpontjába, a vele ellentétes pólust, a magánéletet a szerelméért rettegő nő szimbolizálja. A férfi több alkalommal is megfogalmazza a *Szabadság, szerelem* nagyszabású etikai normáját.¹⁹ A házastársi köteleket, a felesége iránti szerelmet a szülői érzelmeknél is fontosabbnak, magasabb rendűnek tartja, de a haza védelme még ezt is felülírja. Ezt sejteti a házastársak között elhangzó párbeszéd is:

– Szólj, egyetlenem, mond ki, mi szíveden fekszik. Tudod, hogy előttem, minden gondolatod, minden érzeményed szent, mint istennek sugallata. Esdeklő szavaid mindegyike szentebb parancs előttem, mint hajdan Mózes népe előtt a Jehova tíz parancsolata. Szólj, édes hitvesem, hiszen tudod, hogy szívem minden dobbanását, véremnek minden cseppjét csak a hazával osztod. A haza és te vagytok szerelmem tárgyai. Gyermekünket, mint lényed egy részét szeretem. Gyermekem vesztét túlélném karjaid között és hazámban, de vesztedet vagy a haza vesztét nem bírnám elviselni a másiknak birtokában sem. Azért, szerelmem, mindenben teljesítem kívánságodat, szeszélyedet, csak egy van, miben még parancsodnak sem engedelmességek.

– Oh istenem, s ez egy?

– Ha karomat akarnád elvonni hazám védelmétől. Száradjanak el kezeim, emészsze inség, gyógyíthatatlan kór testemet, ha megszünöm védeni hazámat, míg szüksége van minden fiának védelmére, ha megnyugszom addig, míg hazámban pusztít az ellenség fegyvere, rombol az ellenség ereje!²⁰

A férj alakja nem kizárólag az aszketikus forradalmár kötelesség-etikáját, magánélet-ellenességét jelképezi. Figyelemre méltó, hogy a mű több alkalommal is radikálisan felfokoz-

18 SZENDREY 2021: 22.

19 A Petőfi-művekben kirajzolódó szabadságfogalom elemzését lásd: MARGÓCSY 2011: 199 – 221.

20 SZENDREY 2021: 23.

Szendrey Júlia 1859-ben.
(Fotó: Simonyi Antal. Petőfi Irodalmi Múzeum)

za a két pólus közötti feszültséget, a férfi több alkalommal is „elgyengül”, enged az érzelmeinek. Például a kisfiának tanított szerepmintával („a férfi ne sírjon soha”) ellentétben ő maga felesége ölében zokog – éppen gyermeke szavainak hatására, amelyek ráirányítják figyelmét felesége szenvedésére. A házastársak közötti őszinte kommunikációt éppen ez a váratlan „elgyengülés” teszi lehetővé. A feleség alapélményének kiváló megfogalmazása, amikor így reagál férje szokatlan elérékenyedésére: *Hála*

az égnek, hogy végre embernek láttalak, azt hittem, több vagy, mint ember, hogy mindig oly erővel tudád legyőzni fájdalmadat búcsuzásodkor, azért nem mertem én se sírni előtted, mert féltem, hogy méltatlannak találsz magadhoz, ha gyengének látsz.

Ebben az írásban megfigyelhető Szendrey Júlia műveinek egyik átfogó jellemzője: élményeit nem konkretizálva, a valóságban megtörtént eseményeket rekonstruálva jegyezte le sem naplóiban, sem verseiben, sem elbeszéléseiben, „csupán” az átélt érzések esszenciáját formálta irodalommá. A műben Petőfi *Ember és polgár* programjának árnyalt verziója figyelhető meg: a szilárd eszmeiséggel rendelkező, mégis érzékeny, sebezhető férfi alakja életszerűen jelenik meg, miközben megmutatja, hogy a *Szabadság, szerelem* könnyedén odavetett etikai imperatívusza mennyire fájdalmas, hűsbavágó választásokat jelent az egyén számára.

*

A 2022/2023-as Petőfi-bicentenárium komoly lehetőséget jelent arra, hogy végre ne szoborként álljon előttünk a költő alakja, felesége pedig ne csupán múzsaként, hanem a saját útját kereső alkotóként is. Ehhez az egyik fontosabb lépést az jelenti, ha egyaránt felfedezzük műveik egyéni sajátosságait és gondolatviláguk közös motívumait is. Így annak megértéséhez is közelebb juthatunk, hogy mit jelentettek számukra az olyan – sokszor megtévesztően evidensnek tűnő – fogalmak, mint a „szabadság” és a „szerelem.”

Bibliográfia

- AJÖM XV.: *Arany János levelezése (1828–1851)*, s.a.r. SÁFRÁN Györgyi – BISZTRAY Gyula – SÁNDOR István, (Arany János összes művei XV.) Bp., Akadémiai, 1975.
- Á. VARGA László (szerk.) 1993: Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből, összeáll. LEBLANCNÉ KELEMEN Mária, Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár.
- CZEGLÉDI Imre 1977: *Adalékok a Madách-család tragédiájához (1849)*, Békési Élet (12.) 1. 90–97.
- FÚZFA Balázs (szerk.) 2008: *Szeptember végén 160, (A tizenkét legszebb magyar vers 1.)*, Szombathely, Savaria University Press.
- JKK *Elbeszélések 2/B: JÓKAI Mór, Elbeszélések (1850)*, s.a.r. GYÖRFFY Miklós, (Jókai Mór Összes Művei. Elbeszélések 2/B.) Bp., Akadémiai, 1989.
- KERÉNYI Ferenc 2006: *Madách Imre (1823–1864)*, Pozsony, Kalligram.
- KERÉNYI Ferenc 2010: *Egy Jókai-novella tárgytörténetéhez (A karperec) = KERÉNYI Ferenc, Színek, terek, emberek. Irodalom és színház a 18-19. században*, Bp., Ráció, 135–138.
- MARGÓCSY István 2011: *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram.
- SZENDREY Júlia 1847a: Ábránd, Életképek (5.) 23. 725–727.
- SZENDREY Júlia 1847b: *Schmerz und Freude. Ein Phantasiestück von Julia PETŐFI, Der Ungar (6.) 289. 2287–2290; (6.) 290. 2295–2296.*
- SZENDREY Júlia 1848: *Halhatatlanság, Életképek (6.) 1. 16–18.*
- SZENDREY Júlia 1909a: *Petőfiné Szendrey Júlia költeményei és naplói, összegyűjt., jegyz. BIHARI Mór, (Petőfi-Könyvtár VII. füzet)*, Bp., Kunossy, Szilágyi és társa.
- SZENDREY Júlia 1909b: *Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései, összegyűjt., jegyz. BIHARI Mór, (Petőfi-Könyvtár VIII. füzet)*, Bp., Kunossy, Szilágyi és társa.
- SZENDREY Júlia 1930: *Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása, BETHLEN Margit grófnő előszavával; közléteszik és feldolgozták MIKES Lajos, DERNŐI KOCIS László*, Bp., Genius.
- SZENDREY Júlia 2018: *Szendrey Júlia összes verse, s.a.r., kísérőtan., jegyz., életrajz GYIMESI Emese*, Bp., Kortárs.
- SZENDREY Júlia 2021: *Szendrey Júlia elbeszélései és meséi, s.a.r., kísérőtan., jegyz. GYIMESI Emese*, Bp., Szendrey Júlia-kutatás.

„Tied vagyok, tied, hazám!”

Nemzeti dal.

Talpra, magyar, hí a' haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszokatok! —

MOLNÁR ZSOLT

„Napoleon dicsősege, teveled sem cserélek”

Petőfi, a márciusi frontember

A közoktatásban sokszor merül fel a különböző tantárgyak integrálása, mint elérendő cél. Milyen szerencsés lenne például, ha az egymással szoros kapcsolatban álló magyar irodalom és történelem tanítása szinkronban lenne. Sajnos a tantervi koncentráció hiányosságain nem nagyon tudunk segíteni, azonban a két tantárgy által nyújtott ismeretanyag összekapcsolására számos lehetőség adódik. Gyakorló történelemtanárként – különösen a magyar történelem hőskorszakainak tanítása során – fontosnak tartom az irodalmi források beépítését a tananyagba. Nem csupán színesíti, hanem érdelemgazdagsága miatt átélhetőbbé is teszi a múlt eseményeit a témához kapcsolódó vers vagy éppen egy prózai alkotásból idézett szemelvény. 1848-49 történetét például elképzelhetetlen úgy tanítani, hogy ne kapcsoljuk össze Petőfi forradalmi verseivel. A költő ugyanis nem csupán szemtanúja volt, hanem alakító, cselekvő részeseként szimbólumává is vált a korszakalkotó eseménysornak. Az alábbiakban rövid áttekintést próbálok adni Petőfi

versei illetve naplójegyzetei felhasználásával, bemutatva, hogy március idusa miként is fűzi össze a történelmet az irodalommal.

A forradalom előkészítése

Petőfi 1848 előtt csak laza kapcsolatokkal kötődött a politika hagyományos színhelyeihez. 1846-ban belépett a Pesti Körbe, 1847-től tagja volt az Ellenzéki Körnek, a liberális ellenzék fórumának, de inkább költői, mintsem politikusi minőségben működött közre. A fiatal házask boldog hétköznapjait élő, 25 éves költő nyugalmát 1848 elején viharos események sora korbácsolja fel: Itáliában forradalmi megmozdulások törnek ki (Messina 1848. január 6., Palermo január 12., Nápoly január 27.), amelyek azután végigsöpörnek egész Európán. A hírek hallatán születik *Olaszország* című verse, melyben a szabadság istenéhez fohászkodik a forradalom sikeréért:

Megunták végre a földöncsuszást,
Egymásután mind talpon termenek,
A sóhajokból égháború
Lett, s lánc helyett most kardok csörgenek,
S halvány narancs helyett a déli fák
Piros vérrózsákkal lesznek tele –
A te dicső szent katonáid ők,
Segítsd őket, szabadság istene!

(Olaszország)

A palermói, majd februárban a párizsi hírek a költőt és radikális fiatal értelmiségiekből álló baráti körét (a későbbi márciusi ifjakat) közelebb sodorják a reformellenzék gyakorlati politikai lépéseire. Kossuth március 3-i felirata hatására, a forrongó Bécs híreit hallva tette kézen állnak, hogy előkészítsék a magyarországi forradalmi eseményeket.

Ezalatt az utolsó magyar rendi országgyűlésen a konzervatívok folyamatosan fékezni akarják a polgári átalakulást elősegítő törvényalkotást. Petőfi korholja a pozsonyi diéta tétlenségét, erről így ír a naplójában: „folyvást lelkesedtünk ugyan, de nem mozdultunk. Az országgyűlés igen szépeket beszélt, de a beszéd bármilyen szép, csak beszéd és nem tett.”¹

A *Dicsőséges nagyurak...* című versét 1848. március 11-én mondja el Petőfi a Pilvaxban, címzettjei egyértelműen a Kossuth felirati javaslatát tárgyalni sem akaró felsőtáblai főnemesek. A vers provokál, kiélezi az ellentéteket, régi félelmeket, beidegzettségeket hoz felszínre:

Dicsőséges nagyurak, hát
Hogy vagytok?
Viszket-e ugy egy kicsit a
Nyakatok?
Uj divatu nyakravaló
Készül most
Számotokra...

„Hanem mégse!...” kezdettel a versben éles hangváltás történik, az indulat megtorpan, s a haza érdekében a költő békejobbot is hajlandó nyújtani a nemességnek:

Nemes urak, ha akartok
Jőjtek,
Itt a kezünk, nyujtsátok ki
Kezetek.
Legyünk szemei mindnyájan
Egy láncnak,
Szüksége van mindnyájunkr' a
Hazának.

A feltartóztatott harag viszont nem múlt el, a befejező sorokban ugyanis fenyegetésben önti ki erejét:

Ha bennünket még mostan is
Megtettek,
Az uristen kegyelmezen
Tinektek!

(*Dicsőséges nagyurak...*)

Közvetlenül a márciusi forradalom előtt, az európai események lázában a Kossuthék feliratát támogató refobankettre készült a *Nemzeti dal*, a liberális nemességgel közös célokat elérni kívánó fiatal radikálisok hazafias szövege. A szöveg az általánosságok síkján mozog, a zsarnokság ellen szólítja egységbe a nemzetet, a dicső múltra, „ősapainkra” hivatkozik:

1 *Lapok Petőfi Sándor naplójából* = PETŐFI Sándor, *Összes prózai művei és levelezése* (Továbbiakban: Petőfi naplójából), <https://mek.oszk.hu/05900/05911/05911.htm#131> (utolsó letöltés: 2023. január 30.)

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

(Nemzeti dal)

Március 14-én a Pilvax kávéházba egy pozsonyi küldött érkezett a legfrissebb hírral: Bécsben is kitört a forradalom, Metternich megbukott. Petőfi egy asztalra felállva tettekre buzdította társait. A jelenlévő ifúság vezetői úgy határoztak, hogy másnap diáktüntetést rendeznek az egyetemi hallgatókkal, ahogyan Bécsben is történt. Petőfi feleségével, Szendrey Júliával egész éjjel a tüntetést tervezte. Pesten nem bontakozhatott volna ki ekkora hatású forradalom a költő előkészítése és erőteljes fellépése nélkül. Tudatos, elszánt forradalmárként célt tudott adni a radikális tenni akarásnak.

„Az éj nagy részét ébren töltöttem feleségemmel együtt, bátor, lelkesítő, imádott kis feleségemmel, ki mindig buzdítólag áll a gondolataim, terveim előtt, mint a hadsereg előtt a magasra emelt zászló. Azon tanácskoztunk, mit kell tenni? Mert az határozottan állt előttünk, hogy tenni kell és mindjárt holnap, hátha holnapután már késő lesz! (...) Logikailag a forradalom legelső lépése és egyszersmind főkötelessége szabaddá tenni a sajtót (...) azt fogjuk tenni! a többit istenre bízom és azokra, kik rendelve vannak, hogy a kezdeteket folytassák; én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem. Holnap ki kell vívunk a sajtószabadságot! és ha lelövődöznek? isten

neki, ki várhat ennél szebb halált?” – írja 14-én este a naplójában.²

Szerinte tehát a sajtószabadság kivívása a forradalom legfontosabb célja. Szenvedélyes individualizmusából eredő, már-már vallásos szabadságkultusza fogalmazódik meg egy korábbi versében is az ügy kapcsán:

Sajtószabadságot, csak ezt ide!
Ez oly nagy, oly mindenható ige
A nemzetben, mint az isten „legyen”-je,
Amellyel egy mindenséget teremt.
Hol ez nincs meg, bár másképp mindenek
Eláradó bőségekben termenek, (...)
Azon nemzetnek még sincs semmije,
Azon nemzetnek koldus a neve.
(Az országgyűléshez)

Petőfi napja

Március 15-én reggel Petőfi a pesti lakásáról Jókai Mórral, Bulyovszky Gyulával és Vasvári Pállal együtt ment a Pilvax kávéházba. „Lelekedéssel és a sors iránti bizalommal mentünk vissza a kávéházba, mely már tele volt ifjakkal. Jókai a proklamációt olvasta föl, én nemzeti dalmomat szavaltam el; mind a kettő riadó tetszéssel fogadtatott.”³ A fiatal radikálisok innen indultak az orvosi egyetemre, ahol a hallgatók többsége csatlakozott hozzájuk. Az egyetemisták mellett polgárok, a városban rendezett vásárra érkezett vidékiek is beálltak a sokaságba. A pár fiatalból álló kávéházi baráti társaság, élén Petőfi-vel, képes volt a forradalmi lelkesülést, lángot szétterjeszteni a városban. „Irodalmi csoportnak még nem volt ekkora sikere, ilyen közvetlen hatása a közönségre” – írja elismerően Illyés Gyula⁴.

2 Petőfi naplójából

3 Petőfi naplójából

4 ILLYÉS Gyula, *Petőfi* (részletek), <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/illyes.htm> (utolsó letöltés: 2023. január 22.)

Thorma János: *Talpra magyar* (Thorma János Múzeum, Kiskunhalas)

Az események a délelőtti órákban – immár tekintélyes létszámú tömeg részvételével – Landerer és Heckenast nyomdájánál folytatódtak, ahol a márciusi ifjak a nép nevében „erőszakkal” lefoglaltak egy sajtót. A cenzúrát ezzel a jelképes lépéssel szüntették meg. Az Irinyi és Jókai által megfogalmazott 12 pont mellett Petőfi *Nemzeti dala* a népakarat legfontosabb kifejezője, a szabad sajtó első terméke. A proklamációt Jókai olvasta fel, a verset a költő szavalta el, több helyszínen is: *„Elszavaltam először az ifjak kávéházában, azután az orvosi egyetemen, azután a szeminárium terén (ma 15-dik március tere), végre a nyomda előtt, melyet erőszakosan elfoglaltunk, a Hatvani utcában (ma Szabadsajtó utca).”*⁵ Többek között ez az írás is bizonyítja, hogy a kialakult legendával ellentétben a Nemzeti Múzeum lépcsőjén nem hangzott el Petőfi tolmácsolásában a vers, ott már a nép együtt kántálta az addigra több száz példányban nyomtatott költeményt. Amíg szerveződött a múzeumkerti délutáni nagygyűlés, addig Petőfiék a pesti újságok szerkesztőségeivel tudták a cenzúra végét, és felkeresték Bajza József

aligazgatót, hogy a Nemzeti színházban műsorváltással este a *Bánk bánt* adassák elő.

Petőfi jelen volt a nap későbbi eseményein is. Tagja annak a hattagú bizottmánynak (Jókai Mór, Irinyi József, Irányi Dániel, Vasvári Pál, Egressy Gábor mellett), amely a városi tanácsnál elfogadtatta a 12 pontot. Ő is ott vonul a tömeg élén, amikor a Helytartótanácsához mentek Budára, hogy a cenzúra eltörlését szentesítsék és kiszabadítsák a sajtóvétségért fogva tartott Tánicsics Mihályt a börtönéből. A hatalmi központnak a tömeget látva és az előző napi bécsi híreket hallva egyetlen választása maradt: teljesíteni a nép követeléseit. Petőfi szavait idézve: *„A nagyméltóságú helytartótanács sápadt vala és reszketni méltóztatott, és öt percnyi tanácskozás után mindenbe beleegyezett. A katonaságnak kiadatott a tétlenség iránt a rendelet, a censura eltöröltetett, Stancsics börtönajtaja megnyílt.”*⁶

Petőfi, a márciusi ifjak „frontembere”, ezen a napon tesz szert politikusi népszerűsége. Emich Gusztáv könyvkereskedésének kirkatában már másnap megjelenik a forradalom vizuális jelképe: a sajtógép rajza és Petőfi

⁵ Petőfi naplójából

⁶ Petőfi naplójából

életnagyságú kivilágított portréja, alatta a felirat: „Szabadság, béke, egyetértés”. Az újságok „lelkesült és lelkesítő” szónokként emlegetik, maga így ír másnap az eseményeknek emléket állító versében:

*Egy ilyen nap vezérsége,
S díjazva van az élet...
Napoleon dicsósége,
Teveled sem cserélek!*

Ugyanebben a versében a nagy nap jelentőségét is összefoglalta:

*Nagyapáink és apáink,
Míg egy század elhaladt,
Nem tévének annyit, mint mink
Huszonnegy óra alatt.*
(15-dik március, 1848)

A költő tekintélyét bizonyítja, hogy az ő javaslatára nevezték át a forradalom helyszíneit is: a Hatvani utca a Szabadsajtó utca, a városház előtti tér a Szabadság tér, az Egyetem tere a Március 15. tere nevet kapta.

A lángelkű forradalmár azonban politikusnak nem vált be, túlzottan radikális nézetei miatt fokozatosan elszigetelődött, veszített népszerűségéből, a szabadszállási képviselőválasztáson is csúfosan elbukott. Ez hatalmas kudarcként érte, és ebből is láthatjuk, hogy a dicsőség tetőpontjától, a győztes forradalom kiobbantásától politikai pályája már lefelé ível.

Májusban veti papírra kétségeit a Fekete-piros dalban, egyfajta támadásként a tétlenkedő kormánnyal szemben. Versében a magyarok sorsának a gyászt és a vért tartja. Nem bízik a Habsburg-házban, a bécsi udvar szerint csak időt akart nyerni, s a háttérben már készülődik a forradalom vívmányainak eltörlésére.

*Készül az ellenség; és mi készülünk-e?
Mit csinál a kormány?
Ahelytt, hogy örködnék, mélyen mélyen alszik
Fönn a haza tornyán.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.*
(Fekete-piros dal)

A „szeptemberi fordulat” és Jellačić horvát bán támadása Petőfit igazolták. A bécsi udvar felrúgta az áprilisi törvényeket – amelyeket 1848. április 11-én maga V. Ferdinánd fogadott el és írt alá –, és szándékában állt megszüntetni a magyar pénz- és hadügyminisztériumot, és tulajdonképpen a magyar különállást a birodalomtól. Megindult a fegyveres önvédelmi háború a kivívott jogok megvédelme érdekében. A szabadságharc legfényesebb és legnehezebb pillanataiban Kossuth politikai szónoklatain kívül Petőfi versei lelkesítették a magyarságot, amely 1849 nyarán végül alulmaradt az orosz-osztrák túlerővel szemben. Petőfiről pedig tudjuk, hogy Bem oldalán harcolva életét áldozta a nemzeti függetlenségért, amelynek kivívása az ő történelmi szerepével vette kezdetét.

A korszak kutatói valamennyien elismerik a költő kulcsszerepét a pesti forradalom eseményeiben, hangsúlyozva, hogy az ő taktikai képességei jelentősen hozzájárultak a vér nélkül kivívott szabadsághoz. „Ezt a napot Petőfi napjának nevezze a magyar nép; mert ezt a napot ő állítja meg az égen, hogy alatta végigküzdhesse a nemzet hosszúra nyúlt harcát szabadsága ellenségeivel. Petőfi merész föllépése nélkül ki tudja, meddig elforgatták volna a politikusok a szóbeszéd archimedesi csavarát”⁷ – emlékezett vissza később Jókai, aki a márciusi ifjak egyikeként közelről láthatta a forradalmi eseményekben.

⁷ JÓKAI MÓR, *Írói arcképek* = JÓKAI MÓR, *Összes művei*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Jokai-jokai-mor-osszes-muvei-1/iroi-arckepek-10FD7/petofi-11308/> (utolsó letöltés: 2023. január 20.)

Felhasznált irodalom

ILLYÉS Gyula, *Petőfi* (részletek),

<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/illyes.htm>

(utolsó letöltés: 2023. január 22.)

JÓKAI Mór, *Írói arcképek* = JÓKAI Mór, *Összes művei*,

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Jokai-jokai-mor-osszes-muvei-1/iroi-arckeppek-10FD7/petofi-11308/> (utolsó letöltés: 2023. január 20.)

(utolsó letöltés: 2023. január 20.)

KALLA Zsuzsa, *Petőfi politikai képe 1848–49-ben* = *A márciusi ifjak nemzedéke*; Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2000, 82-84.

Lapok Petőfi Sándor naplójából = PETŐFI Sándor, *Összes prózai művei és levelezése*

(Továbbiakban: *Petőfi naplójából*), <https://mek.oszk.hu/05900/05911/05911.htm#131>

(utolsó letöltés: 2023. január 30.)

PETŐFI Sándor, *Összes költeményei*, <https://mek.oszk.hu/01000/01006/html/>

(utolsó letöltés: 2023. január 12.)

MIZSUR DÁNIEL

Futóbetyárok és vásári kóklerek:

Petőfi-imposztorok

Nem tartozik az 1922-ben megjelent *Ál-Petőfi* Krúdy legjobb regényei közé – ez talán nem egy művéről mondható el, életműve korántsem olyan egyenletes színvonalát tekintve, mint például Petőfié. Krúdy megírhatta volna ebben a regényben Sobri Jóska emlékét is, a betyár és Petőfi alakja közti párhuzam, miután felfedeztetik, üvölt. Már életében ilyen-olyan legendák, mendemondák keringtek Sobri Jóska körül szerte az országban, és ha valóban akkor halt meg, ahogy a lexikonok írják, igen fiatalon fejezte be pályáját. Még a harmincat sem élte meg. Mai szóval, abszolút sztár volt saját korában. A róla szóló legendák viszont azért tudtak szárnya kapni, mert halálának körülményeit homály fedi, másrészt a hagyomány, a nép túlságosan is ragaszkodott az eszményítés következtében kiismerhetetlen, titkos alakjához, mintsem hogy elfogadja, bolyongó üstökösük kiégett, nincs többé. Évtizedekkel állítólagos halála után is föl-felröppen a hír, *megvan Ő, Ő él*, ravaszágának, kivételes karakterének köszönhetően megmenekült a császáriaktól.

A népballadai hőst nem láthatták kufsteini rabként a város főterén, tízezreket megmozgató temetésen korántsem járt ki neki a nemzeti, semmilyen dics. A nép ajka gondosan és hűen őrzi kultikus alakját. Sobri Jóska, a bakonyi betyár, 1810-ben született, és huszonhét évesen, 1837-ben halt meg. Ahogy Tarján M. Tamás írja, „nem tudjuk pontosan, mi történt Lápa-főnél” 1837-ben (TARJÁN M. Tamás, *Sobri Jóska halála*, Rubicon Online, <https://rubicon.hu/kalendarium/1837-februar-17-sobri-joska-halala>, letöltés ideje: 2023. január 26.), és se szeri, se száma azoknak, akik tudni vélik, hogy dehogy halt meg a bakonyi betyár, csak az Egyesült Államokba települt, vagy látták az Alföldön gazdálkodni, ott él külsejét természetesen megváltoztatva, inkognitóban, felhagyva legendás életével.

Krúdytól korántsem idegen persze a legenda és a szóbeszéd, azaz a kétes igazság elve. Történeti-történelmi indíttatású regényeiben sem minden úgy van, ahogy látszódik, sőt – az anekdoták, a legendák és a leleplezés-leleple-

zódás fordulatai folyton kétségbe vonják, elmondható-e valami, azaz akarják-e egyáltalán például szereplői látni és elmondani a lehető igazságot. (Ez persze nem jelenti azt, hogy a rutinos Krúdy-olvasó ne tudná, mire megy ki a játék kezdettől fogva.)

Krúdy regénye az 1850-es években játszódik, a korszak politikai viszonyai föl-fölsejlenek a derús-idillikus balatoni-bakonyi mikrovilágban is, többek között a cenzúra és a mindig összeesküvést sejtő zsandárok karhatalmi fellépésének köszönhetően. De milyennek láttatja a regény a magyar társadalom – ha mondhatni – kollektív állapotát a nemzeti forradalom bukását követő években? Elér-e a Balaton-felvidéki szőlősbe és a bakonybéli betyáros világba a nemzeti gyász, és mit gondolnak ott, gondolnak-e valamit a „Petőfi-rejtélyről”?

A kifejezhetetlen bánat, a tagadás és az örület kollektíven uralkodik a magyar társadalmon a regény mondatai szerint: „Temérdek jó magyar ember megbolondult a keserves időkben. Örültek országa ez.” (KRÚDY Gyula, *Al-Petőfi* = *Uő, Aranyidő*, szerk., szöv. gond. BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1978, 231. Az oldalszámmal jelölt idézetek ebből a kiadásból származnak.) „Gyakori jelenet volt ily megindultság, kifejezhetetlen bánat azokban az években, amelyekből történetünket írjuk.” (284.) Miközben a Balaton-felvidék és a Bakony ontja magából az idillibbnél idillibb, Jókait idéző tájleírásokat és képeket, az idézett mondatok csak mind erőteljesebbekké válnak, hiszen a kollektív elfojtás, a majd évtizedekre eltemetett és kol-

Petőfi gondolkodószéke (Petőfi Irodalmi Múzeum)

lektíven megélhetetlen és feldolgozatlan gyász hol látens, hol egészen látványos erőiről tanuskodnak. „Nem tud megnyugodni a nemzet lelkiismerete a költő eltűnésén, háborog a fájdalom Vezúvja, árad a könnypatak, mint a tavaszi Tisza” (145.). A bukás nem csak hallgatásra és szellemi remeteségre ítelt költő- és íróóriások privát ügyeként jelenik meg a regényben, a postamesternek és a Juliskáknak-Zsuzsikáknak – a regény szerint – ugyanúgy bánata és fájdalma a forradalom leverése, mint a társadalmi-politikai elitnek. És mit gondolnak Petőfiről, akinek a kezdeti napok után valós politikai szerepe a forradalomban igen csekélynek mondható? Kit siratnak, ha siratnak? A költőfejedelmet vagy a politikust, a történelmi cselekvő mitikus alakját? Ha a hagyományt nézzük, Petőfi esetében a kettő olyannyira egy, azaz az „idol”, a történelmi alak olyannyira homályosítja el a kérdést, hogy a poéta leválasztása a költő magánemberi alakjáról eretnek gondolatként hathat. Hovatovább szinte illetlenség poétikai-technikai problémákról értekezni Petőfi kapcsán, amikor a nemzeti tradíció – hamis módon –

mindinkább március tizenötödikével egyenlősíti alakját. A Juliskák-Zsuzsikák a nemzeti tradíció parancsát mondják fel, vagy emlékeztetik egymást, önmagukat: „Magyar leány létedre inkább azt kellene hinned, hogy ő még igenis életben van, nem halt meg Segesvárnál.” (199.) Ez az, ami voltaképpen Krúdy regényének Petőfi-képét táplálja és látja el ideológiai munícióval: a rejtély, a tisztázatlanság, illetve a megélhetetlen nemzeti gyász kerül felszínre

a csalók, szélhámosok, a „futóbetyárok, vásári kóklerek” sokasodásában. A rejtőzködés szintén kedvez a Petőfi-imposztoroknak: „Semmin se lehet csodálkozni, gyermekem, mert Magyarországon vagyunk, ahol most mindenki álarcban jár.” (204.) Krúdy a Petőfi-emlékezet kapcsán sem egyoldalú. A kultuszképződés mellett a regény egy pontján szó esik a felejtésről is: „de ki tudná, hogy valójában milyen volt a költő, amikor eltűnése után már néhány esztendő múltán úgy elenyészett alakja, hogy azt sem tudták némelyek bizonyosan, hogy szőke volt, avagy barna?” (270.)

Petőfi pipája (Petőfi Irodalmi Múzeum)

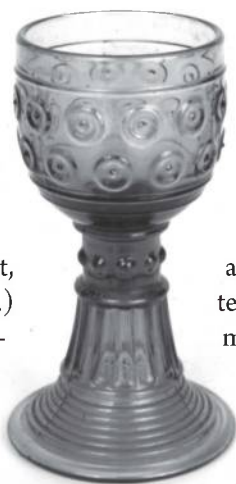
Megszámolni is nehéz, hogy az *Ál-Petőfi* hány és hány Petőfi-imposztor híreről számol be. Pár példa: „Ő adta ki magát Petőfinak a Tisza mentén, Lökön, Dadán a kálvinista papoknál. De rövidesen ráismert egy miskolci ember, hogy ökelme legény volt a Szabó-féle patikában.” (257-258.) „[N]yomára akarok jutni végre annak a fickónak, aki hol itt, hol amott bukkan fel az országban, és magát Petőfi Sándornak nevezi. Tisztességes honleányokat zavar meg a lopott költemények elmondásával, jóhiszemű hazafiak rejtegetik őt, mint a puskaport, gyermekek fát vágnak részére az erdőn, hogy télen ne fázzon” (146.). De idézhetnénk a pesti Petőfi-imposztor, aki a költő nevét felhasználva akar egy tolvajlást megúszni, és megszabadítani magát a csendőröktől: „Emberek, mentsetek meg. Én Petőfi Sándor, bujdosó honvéd vagyok!” (239.) vagy az országút vándorlegényét, aki nagy vonakodva árulja el magáról az utazóknak, hogy ő valójában nem

más, mint Petőfi Sándor: „Megcsaltak, elárultak, de én mégse csinállok belőle titkot, hogy én vagyok Petőfi Sándor.” (228.)

Fantomok járják és szédítik az országot ebben az időben, ál-Petőfik, egyszerű csalók. Megjelenésük tünet. Mégpedig a kollektivitás szintjén annak tünete, ami közössé teszi Sobri Jóskát és Petőfi Sándort, még akkor is, ha előbbi esetében érdemes elmorfondírozni, hogy nem éppen nemzetjavító cselekedetei ellenére miért válhatott balladahőssé, kultikus alakká. Az imposztorok elszaporodása annak a betölthetetlen, kollektív vágnak az eredménye, amely élve akarja látni a nemzet költőóriását. Az *Ál-Petőfi* egyrészt köznapi csalókról, szélhámosokról tudósít. Azért léphetnek fel csalóként, mert a magyar társadalom a hiány miatt, a gyász közepette fogékony volt a csalásra és a személyvesztésre. Jól példázza ezt az asszonyi hiúság. Amanda és Isztricsné a Balaton-felvidéki „Bujdosó” kegyeiért verseng, mindketten maguknál akarják tudni őt, miközben előttük is ismeretes a tény, hogy a „Loncosos-béli Bujdosó” aligha lehet a költő, hiszen az nem más, mint Sarlai takácslegény. Az asszonyok a mítoszt részesítik előnyben az igazsággal szemben, igaz, ügyükben a hiúság és a rivalizálás éppoly, ha nem jelentősebb szerepet kap, mint a jóhiszeműség. Az imposztorok és befogadók, a csalók és a megvezetettek együttesen tartják fent tehát az élő költő mítoszt, azon egyszerű oknál fogva is, hogy mindmáig tisztázatlan, mi lett Petőfi sorsa Segesvár után. A nemzeti bukás fájdalom, amely a Bachkorszakban nemzeti szinten megélhetetlen és így feldolgozhatatlan volt, csillapíthatóvá vált a Messiás-váráshoz hasonlatos kollektív öncsalással. Ebből a szempontból a Petőfi-imposztor sajnálatos terméknek mondható, a feldolgozásnak viszont eszköze, elégtelen eszköze. Krúdy regénye ezzel a helyzettel nem kezd voltaképpen semmit, a bakonyi idillbe és a betyárlegendák világába bele-beleszövi a Petőfi-jelenséget,

és tételmondatokban dokumentálja az ötvenes évek elvárásait és kondícióit, a magyarság kollektív lélekállapotát (lásd: „örültek országa”), az ál-Petőfiket azonban leleplezi, a mítosz fenntartásához ekképpen nem járul hozzá. Vagy a narrátor vagy a szereplői szólások lebuktatják, leleplezik mind a költőkontrákat és a szemfényvesztőket, a nemzeti nagyság imposztorait és a mártírhalál imposztorait. „Eddig minden bujdosó Petőfiről kiderült, hogy hamisítja a költő alakját.” (200.) Egyes Petőfi Sándoroknak hitt alakok valósággal tiltakoznak, hogy bárki is Petőfinek higgye őket: „Isten mentsen, hogy én Petőfi Sándornak adnám ki magam. Eleget meggyötörtek a minap a zsandárok, amíg meggyőztém őket, hogy Szénfy Gusztáv pesti zenetanár, jelenleg füredi fürdővendég vagyok.” (250.) (Persze a zsandárok aktív jelenléte is más fényben világítja meg a mítosztagadók illúziórombolását.) A regény tizedik fejezetében Liszniai Damó Kálmán (a nagy sikerű *Palóc Dalok* szerzője, aki ugyanabban az évben, 1823-ban született, mint Petőfi, és hozzá hasonlóan szintén fiatalon, harminckilenc évesen halt meg 1863-ban) a legendára és az igazságra egyaránt szomjúhozó közönséggel megosztja Petőfi utolsó óráinak, perceinek történetét, miszerint a költő egy patak hídján meredten állva várta a közelgő muszka csapatokat, az ellenállásnak, menekülésnek nem mutatva jelét és szándékát. Liszniai előadása miként járul hozzá a kultuszhoz, milyen ecsetvonásokkal gazdagítja azt? A költőóriás nem fél a haláltól, úgy intézi, a haza sorsa egyenlő a személyes sorsával, és fordítva, utolsó gondolatai között a versírás és a „feleségek felesége” szerepel. A költő az önként vállalt mártírhalálban megigazul. A katonai káoszban ő szilár-

Petőfi üveg pohara (Petőfi Irodalmi Múzeum)

dan áll, és nem gondol a gyáva menekülésre. Krúdy azonban ügyelt rá, hogy csak megismételje a mítoszt, hiszen Liszniai utolsó mondata

a menekülés lehetőségéről is számot ad, hozzátevé a hősiesség, a mártírhalál és a véráldozat mítoszához az életben maradás mendemondájának darabkáját: „Valaki még annyit tud róla, hogy látta letérni őt az országútról a törökbúzába...” (291.) Liszniai a tisztességes és a becsületes költő alakja, aki inkább értesülne Petőfi haláláról, mintsem hogy mindama csalást, szélhámosságot, amit a nevében elkövettek, valóban ő kövesse el. A bakonyi Bujdosóhoz is sietve igyekszik, hiszen le akar számolni a Petőfi-imposztorokkal – ám mintha titkon reménykedne is, hogy a bakonyi Bujdosó a többivel

ellentétben nem csupán imposztor és a presház valóban a költőóriást rejti.

Petőfi Sándor az imposztorok által fel- és kihazsánt alak, hasonlóképpen, mint ahogy évtizedekkel később is politikai kényszerek és ideológiák foglyává vagy áltudományos örületek alanyává válik. Az újratemetés és a földi maradványok hazaszállításának groteszkje abból a szempontból mindenképp kilóg a Petőfi-kultusból, hogy éppen a mítosz és a legenda ellenében dolgozik, hiszen a szibériai fogság aligha egyeztethető össze a lángelelű költő mártírhalálával. A szándék kontraproduktivitása az áltudományosság miatt természetesen nem meglepő. Érdekes módon Krúdy regényében a szibériai bányarabság és a barguzini legenda apró utalások szintjén sem szerepel. Igaz, a szibériai fogság elmélete az 1850-es éveket követően kezdett el terjedni, a hatvanas-hetvenes években élednek fel a kollektív remények, hogy a költő él a messzi Szibériában. Többek között Jókaiiban is feléledt a remény: „Hátha

elhurczolták orosz fogságra, elvitték ezer meg ezer versztnyire távol Szibéria belsejébe? [...] hátha nehéz, lassan emésztő munkában görnyed az urali ólombányák áldozatai között.” (JÓKAI Mór, *Petőfi = Uó, Emlékeim*, Bp., Ráth Mór, 1875, 114.) Majd a szabadságharc bukását követően csaknem harminc évvel ebben a szellemben megírja *Phantasmagoria* című költeményét 1877-ben. Nemcsak a bukás után terjedtek a Petőfi-csalók, az ál-Petőfik, később is, a szibériai bányarabság legendáját terjesztve, mint ahogy a barguzini elmélet is egy csaló által terjedt el az első világháború idején.

Az 1850-es évek közepén játszódó történetébe a továbbélés legendáit szöve az anakronizmus fiktív játékába ugyan nem kezd Krúdy 1922-ben keletkezett regénye, műve a Petőfikultuszhoz inkább néminemű igazsággal (imposztorok leleplezése) és a magyar társadalom kollektív állapotának skiccszerű megfestésével járul hozzá – az ál-Petőfik sokasága által azonban valamivel jobban érteni a szibériai bányafogság, a barguzini elmélet és a legutóbbi áltudományos örület eredőit és annak a közegnek a tradícióit és örökölt lélekállapotát, amelyekből a *phantasmagóriák* sarjadnak.

MÓSER ZOLTÁN

Hány helyen van Petőfi?

Ebben az évben ünnepeljük Petőfit, sokféleképpen: hol így, hol úgy. Az „így”-hez, meg az „úgy”-hoz volna egy kipróbált ajánlatom: lehet őt „síppal, dobbal, nádi hegedűvel” is ünnepelni. Vagyis énekelve. Erre szolgál, ehhez ad segítséget a „*De szeretnék csillag lenni az égen...*” című könyvem, amely a Magyar Rádió Népzenei Osztálya számára készült előadások anyagát tartalmazza. A könyv megjelentetésével szándékom egyértelmű volt: Petőfi segítségével ismerkedni a népdalokkal, a népdalok segítségével Petőfivel.¹

Dallá válni – halhatatlanná válni

„Petőfi is úgy van az igazi népdallal – olvassuk Horváth Jánosnak a Petőfiről szóló könyvében –, mint bárki más, aki valamely közkeletű dalt őszinte odaadással ajkára vesz: bizonyos fokig kilép személyes modorából s lyrailag a dalban adva lévő általánosabb typushoz ido-

mul. Így minden daloló lelkiállapotában megvan e kettős mozzanat: a dal egyfelől önkifejezés neki, másrészt azonban mint tipikus kifejező eszköz szabályozó erővel hat vissza magára a lelkiállapotra. Petőfi mindkét lyrai mozzanatot ható tényezőként érvényesíti akkor is, mikor népdalt ír, vagyis beleviszi a dalba azt a lyrai reakciót is, mit e tipikus kifejezéssel élés támaszt benne. Magyarán mondva: érzi, hogy népdalt ír...”

Horváth János egy másik könyvében össze-
síti Petőfi korai népdalszerű verseit:

„1845 elejétől 1846 őszéig a legbőkezőbb számítással is mindössze 12 versét minősíthetjük népdalnak.” Terbe Lajos 1930-ban megjelent *Petőfi és a nép* című tanulmánya viszont bőven mér. Szerinte 51 Petőfi-vers vándorolt át a szájhagyomány világába. Csakhogy ő nem tett különbséget a folklorizálódott versek, illetve ismert szerzők révén dallammal társított

1 MÓSER Zoltán, *De szeretnék csillag lenni az égen...* – *Népdallá vált Petőfi versek*, Győr, Magyar Kultúra, 2012. Énekórákon, iskolai ünnepeken jól használható.

versek között. Ezek Egressy Béni, Szénfy Gusztáv, Arany János és mások megzenésítésében váltak ismertté.² Tehát nem népdalok. A sokat idézett *Befordultam a konyhára...* kezdetű vers, illetve ének sem népdal, hisz ismerjük a szerzőjét. (Zenéjét Szabadi Frank Ignác szerezte Laura-csárdás címen 1856-ban.

A verset utólag társították hozzá.)

Hogyan születik a népdal?
– nem tudjuk pontosan megmondani. Hogyan születtek

Petőfi népdalai, erre viszont nagyon egyszerű

válaszunk van: ott, ahol a népdal él

(vagy élt), a verset egyszerűen

ráhúzták valamelyik nótára.

A népdalgyűjtő

Járdányi Pálnak egyik kidei éne-

kese a rádióban hallott egy dalt, de „szavát nem értette”, s azután addig keresgélt a Petőfi-könyvben, amíg talált rá valamelyik. „Máskor meg verset olvasott, s addig próbálgatta, amíg ráment az egyik hangra.” Igen, így születtek Petőfi népdalai, közben variálódtak, csiszolódtak, változtak. Erről szól az én könyvem, amelyben 23 Petőfi-vers szerepel, ezek közül nem egy több variánssal, mivel Erdélytől a Kisalföldig és Gömörig számos helyen feljegyezték a népzene kutatók. Volt, hogy szó szerint énekelték – ahogy valaha megtanulták –, de legtöbbször csak egy-egy strófavál. (Mert azt érezte sajátjának az énekes, aki a legtöbbször nem is emlékezett arra, honnan vette azt a szöveget.)

Mivel nem egy közülük az egész magyar nyelvterületen megtalálható, sőt, több versszakkal is, mint az eredeti Petőfi-vers, felmerül az a gondolat, hogy maga a költő is régi népdalokból kiindulva írta versüket. Kallós Zoltán az Utunk 1973. január 5-i számában valószínűnek tartja ezt a feltevést, és azt írja, hogy „sok esetben igen nehéz pontos feleletet adni arra, melyik volt előbb: a vers, vagy a népdal. Bizonyára kölcsönös a hatás.”

Milyen dajkahang csengett a fülében?

A Hruz Mária és Petrovics István gyermekeként Sándor névre keresztelt fiú tizenkilenc éves korától írta nevét Petőfinak. A költő egyik verse kapcsán hadd szóljak a dajkájáról, és a dajka altatónótájáról.

A *Szülőföldemen* című Petőfi-vers a lírai emlékezés remekműve: fokozatos beleélés a viszszaélt múltba. Ismerjük a költemény eredeti fogalmazványának első versszakát, s ahhoz viszonyítva többet megértünk a végleges kidolgozás szépségeiből. Az első strófát idézem:

*Most először vagyok itten
Húsz év óta, hol születtem,
Úgy menék el, mint kisgyermek,
És mint férfi, úgy jöttem meg.
Itt az alföld, a lapályos,
Közepében áll a város,
Áll merengő nyugalmaiban
Messze földön egy magában.*

Mennyire más lett a vers végleges alakja, hisz itt megjelenik egy régi, kedves dalra való utalás:

2 A Petőfi-versek megzenésítésével kapcsolatban ld. többek között: ISOZ Kálmán, *Petőfi műveinek zenei bibliográfiája*, Bp., Muzsika, 1930., HARASZTI Emil, *Petőfi a zenében*, Bp., Petőfi Almanach, 1923. SZABOLCSI Bence-TÓTH Aladár, *Zenei Lexikon* III., Bp., 1965. 109. LAKATOS István, *Petőfi az erdélyi zeneköltészetben*, Világosság, 1946. júl. 26. Különös és érdekes, s alig ismert, hogy Friedrich Nietzsche fiatalon, Pforta-beli tanulmányai alatt (1858-1864) három Petőfi-verset is megzenésített. Filozófiai tanulmányai megkezdése előtt Nietzsche hobbitól komponált.

Itt születtem én ezen a tájon
Az alföldi szép nagy rónaságon,
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón tele,
Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Úgy mentem el innen, mint kis gyermek,
És mint meglett ember úgy jöttem meg.
Hej azóta húsz esztendő telt el
Megrakodva búval és örömmel...
Húsz esztendő... az idő hogy lejár!
„Cserebogár, sárga cserebogár.” stb.
Félegyháza, 1848. június 6-8.

„A Cserebogár-dalnak a felmerülésével egyszerre megváltozott minden – írja Horváth János –, a város mutogató szemlélete elmarad; a költő önnön hangulatába borul, versét hozzádalolja a Cserebogár-dalhoz, mely innen kezdve minden gondolatát kíséri.”

Ez a vers egyébként elég sok vitára adott okot: hol is van, hol is volt Petőfi szülőhelye: Kiskunfélegyházán, Szabadszálláson vagy Kiskőrösön? (Hisz azt írta az 1848 júniusában született költemény alá, hogy Félegyháza.) Azután arra is kíváncsi volt az utókor, hogy vajon ki lehetett az a dajka, kitől ezt az emlékezetes nótát hallotta? Kéry Gyula volt az, aki „friss nyomon” elindulva meg is találta őt.³ Erről később, 1908-ban ekként számolt be:

„Több ízben jártam Kiskőrösön [...] Ily látogatásom alkalmával még életben találtam Petőfi dajkáját: Kecskeméti Mihályné született Kurucz Zsuzsannát, egy töpörödött öreg anyókat, aki tizenhat éven át szolgált Petrovicséknál. Mikor 1894-ben fölkerestem, a felvégen lakott vejénél: a 86 éves anyóka künn ült a küszöbön, s összekulcsolt sovány kezét térdére hajtva, sütékérezett a nyári napsugárban. Köszöntöttem és

elmondtam, hogy mi járatban vagyok. A Petrovics név hallatára, mintha a múltnak egy sugara villant volna meg szememben, szinte sugárzó arccal mondta: – Áldott jó emberek voltak. Isten nyugosztalja őket! Majd betértünk a szobába, ahol Zsuzsi néni elmondotta egész élete történetét. Szülei kiskőrösi földművesek voltak. A római katolikus és az evangélikus templom közötti szűk utcaközben laktak. Mellettük állt a Makovinyi borbély háza, melyet később Petrovics mészárosék béreltek. Tizenöt éves korában férjhez ment Hegedűs András kiskőrösi földműveshez, de házassága szerencsétlen volt és félévi együttlét után elhagyta férjét, visz-

Jaschik Álmos: Kiskőrösi feltételezett szülőház, 1949
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

zatért a szülői házba. Kisfia már ott született, azonban néhány hét múlva meghalt. Ekkor történt, hogy egy napon Petrovics mészáros meglátogatta őt és kérte: szegődjék el hozzájuk dajkának, mivelhogy a felesége, aki a szüléskor a gyerekekkel együtt nagy veszedelemben forgott, nem tud szoptatni, s ha ez így marad, a kisfiú elpusztul. Jó ellátást, jó bánásmódot ígért. Kurucz Zsuzsanna másnap már Petrovics házában volt. Az újszülött kiseded akkor né-

3 KÉRY Gyula, *Friss nyomon*, Bp., Kunossy, Szilágyi és Társa, 1908.

hány hetes lehetett csupán. Szülei lemondtak életéről: olyan gyenge, olyan beteges volt. De egy-két hónap múlva szemlátomást erősödött. Időközben Petrovicsné is meggyógyult, s ez időtől kezdve boldogság költözött Petrovicsék házába.”⁴

Petőfi dajkája az 1894-ben lefolytatott beszélgetése után 3 esztendővel meghalt. Elföldelték, elfeledték, mígnem 1926-ban Zoltán János Kiskőrös tudós monográfusa fel nem kutatta a községi temetőben szinte 30 esztendő óta elhanyagolt sírját. Ekkor a kiskőrösiek a sír fölfedezőjének javaslatára ünnepélyesen leleplezett márványkövel jelölték meg a költő dajkájának a *Szülőföldemen* századokra visszhangos soraiban megénekelte sírhelyét.

A *Cserebogár-nóta* szerzője Tolnai Vilmos volt az 1810-es években. A dal Déryné révén vált ismertté és kedvelté 1815 táján, de Petőfi tette nevezetessé e verse révén. Az igénytelen kis dal „áldott dal lett a népdalok között, mert egykor egy nagy költő lelkében zsongott ihletül” – írja Horváth János.

Van, volt, lesz

Jókai Mór, aki diákkorától ismerte Petőfit, és jó énekes volt, az egyik emlékezésében a következő megjegyzést tette: „Általában, korrajzi tekintetből, megjegyzem, hogy a zene nálunk nem liberális tárgy. Petőfi annyira unmusikalisch volt, hogy a színészetet csak azért hagyta el, mert énekelnie is kellett volna: »dejszen fűrészelhet ön azzal a hegedűvel a fülem mellett!« mondá Szabó karmesterének, ki erővel be akarta tanítani valami népdalra – nem megy abba egy hang se bele.”⁵ Kortárs költőktől tudom, akiknek többsége szintén unmusikalisch – bár versei

alapján a fordítottjára lehetne következtetni –, hogy nekik belső hallásuk van: nem az éneket, hanem a ritmust, az ütemet hallják. Valószínűleg ilyen volt Petőfi is.

Jókai néhány évvel Petőfi halála után, 1856-ban azt írta a költőről, a barátról, hogy senki sem tudja pontosan, hol és mikor halt meg. „Elveszett; – mint Romulusról mondák, elragadták őt az égbe. [...] Benne irodalmunk egyik legfényesebb csillaga hunyt el. Egyhirtelen meg sem lehet azt mondani, mit vesztenk el benne; csak amint mindig jobban halad egyik év a másik után madárlátta sírja felett: úgy tűnik fel egyenkint, hogy hány helyen nincsen Petőfi?...”⁶

A népdallá vált Petőfi-versek kapcsán, a költő verseit figyelve, azt próbáltam bemutatni könyvemben, hogy hány helyen van Petőfi!

Illusztráció Petőfi: *A Tisza* című verséhez, 1847 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

4 Uő., 15-17.

5 JÓKAI Mór, *Liszt hangversenye* = Uő., *Életemből* I., Bp., Révai Testvérek, 1907, 147.

6 J. M. [JÓKAI Mór], *Petőfi Sándor*, Vasárnapi Ujság, 1856/9., 69-70.

Mint van
 Avagy a szép utaradi rím
 A jóre pender dörge mit jelent?

Att huzódít a dides csapat
 Hoffin jobban endővőj alatt;
 A csatájó vör, keked lovon,
 Hisz kőfőfértkánál fogva von
 Hozzad bajjal egy árnyat legény.
 No hisz ottad még az id, degen
 Akart birony más régen leheti
 Hogy gabancsuk a csitőfoga
 Elhullatta... s most mi ille
 Képle látnak tölte gyádnapi
 Képle látnak artán ip ere

EÖRY VILMA

Égés uton haza fele
 Szem gondolatokam;
 Milyen fogom jölessem?
 Hisz nem látok annyira?

Hisz mondol majd a lélek is
 Kérded, papus nébi?
 Miben, melyik boldom ringarái,
 A háró horgosok bi.

Éi jellek fejembe járnak
 Rébémél jelle gondolat;
 Hisz álom látást az ut.
 Bai a jelle csatára?

Gondolatok a Petőfi-szövegekről és a Petőfi-szótár iskolai szerepéről

Petőfi születésének 200. és a Petőfi-szótár megjelenésének 50. évfordulójára

Petőfit ünnepeljük. Hallunk-látunk életrajzi emlékezéseket, és szerencsére hallunk-látunk sok Petőfi-szöveget is. És nemcsak verseket, hanem epikát, drámát, leveleket is, és a versekből nemcsak a legismertebbeket. Jó, hogy ez az év Petőfiről szól, és az emlékezésnek sokféle formájában, így várható, hogy a többféle forma többféle igényt is ki tud elégíteni, hogy minél többen fedezik fel újra Petőfit, vagy fedeznek fel benne olyant, amit eddig nemigen ismertek, és hogy mindezek által nemcsak a szólamok szintjén, hanem a Petőfi-szövegek minél mélyebb megismerésével sokakhoz kerül közel vagy még közelebb. Merthogy az ünneplésnek sok más mellett az is a célja, hogy segítsük hatni az ünnepelet művészetét a mai kor emberére.

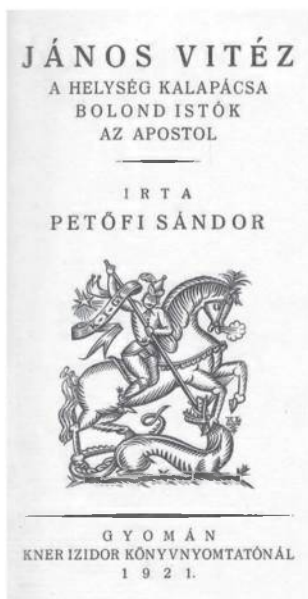
Az évfordulók megünneplésének a közösségi emlékezetet ébren tartó és általános kultúráközvetítő szerepe a Magyaróra hasábjain természetesen ennek a szerepnek oktatási-nevelési szempontjaira összpontosít. Általában is igaz, de Petőfivel kapcsolatban is, hogy a több-

rétű látásmódot elsősorban a közoktatásban lehet kiformálni, és ez hathat a legnagyobb biztonsággal a következő évek, évtizedek, a következő generációk látásmódjára. Annak a közhelyszerű igazságnak, hogy Petőfiről minden magyar tud valamit, és legalább néhány versét a legtöbben meg is tudják nevezni, inkább sivár, mint büszkeségre okot adó tartalmát csak az tudja mélyebbé tenni, gazdagítani, több valódi tartalommal telíteni, ha a tanulókhöz minél közelebb tudjuk hozni Petőfi szavát, minden értelemben. Ha úgy foglalkozunk a tanulókkal együtt Petőfi szövegeivel, hogy érdekelje őket, találhassanak bennük valamit, amit ismerősnek látnak, amihez kapcsolódni tudnak, amin elgondolkoznak, amit át tudnak érezni, akkor a legtöbbet adjuk nekik, amit a magyaróra adhat, az irodalmi alkotás elmélyült megértésének a lehetőségét. Az egész irodalomtanításnak ez lenne a legfőbb célja, a tanulók életre nevelésének ez lenne az egyik terepe: rávezetni őket az irodalomértésre mint a lelki-szellemi táp-

EÖRY: Gondolatok a Petőfi-szövegekről... V/1. 2023. MÁRCIUS

lálékhoz való hozzájutás képességére. Ez sok pedagógus óráján megvalósul, de a legtöbbször nem, hol az időhiány-tananyagbőség miatt, hol a tanulók érdeklődésének hiánya és a tanár fásultsága miatt. Ilyenkor maradnak a könyvebben tanulható lexikális, elsősorban életrajzi ismeretek és néhány műnek inkább tanári elemzése.

De ha találunk rá időt és lehetőséget tanórában vagy azon kívül, foglalkozunk minél többet a Petőfi-szövegekkel nemcsak az emlékezésben, hanem általában is. Éppen azért, mert az irodalmi kánonban is, de a közösségi emlékezetben is kiemelt helye van ugyan Petőfinak, de mint mondtuk, inkább tények, sokszor közhelyszerű minősítések élnek különösen a köztudatban. Az évforduló kapcsán szerencsére megjelennek, még könnyen megközelíthető, online formában is, a Petőfi-képünket tágitó, a hozzá való mélyebb kapcsolódást segítő ér-

tékelések és programok. Az iskolának azonban érdemes lenne kihasználnia az évfordulós ünneplést arra, hogy fokozottan juttassa diákjait a Petőfi-olvasás tapasztalataihoz.

De milyen szövegeket válasszunk? Bármilyen, illetve minél többfélét. Az ismertebb versek így új, mélyebb értelmet nyerhetnek, az eddig ismeretlenek pedig tágitathatják a Petőfi-képet.

Az ismert Petőfi-versek mellett fiatalkori zsenyéket, különösen a gimnazista korosztály számára akár a *Cipruslombok*, akár a *Felhők* ciklus darabjait. Ezekben a fiatal költő a későbbi műveihez képest sokszor még kísérletezik, ez láttatja a tanulókkal a velük csaknem azonos korú művésznek az övékhez hasonló útkeresését. A *Cipruslombok* ciklus valóban korainak számító versei találkozhatnak a fiatalok érzelmi életének problémáival, a *Felhők* olvasása pedig bizonyíthatja, hogy a kiábrándultság, olykor kétségbeesés nem volt idegen a sokszor olyan jókedvű költőtől sem. Olykor meglepő és elgondolkodtató lehet számukra Petőfi humora, iróniája, bár valamennyit nyilván ismernek belőle. Hogy verseiben, leveleiben (az Úti levelekben is) gyakran van jelen a humor és a többé-kevésbé erős irónia, nem új számukra, és *A helység kalapácsának* áradó humora és iróniája is ismerős, de nem tudom, volt-e valaha elég idejük arra, hogy mélyebben elmerüljenek egy-egy ilyen mű részleteiben. A fiatalok-

ra általában elementáris erővel hat a költő fiatalos szókimondása, különösen a levelekben, de sokszor a versekben is. Nem félreneveljük őket, különösen a felsőbb osztályokban, ha Petőfi merészen megfogalmazott gondolatairól beszélünk, hanem azt mutatjuk be, teszünk megérthetővé, hogy azokat az erőteljes, nyomdafestéket ma alig tűrő kifejezésformákat a korlátokat nemigen tűrő fiatal művész vetette papírra. Jó alkalom kínálkozik ilyenkor a jelenleg megbeszélésére a költő és a saját helyzetük különbségéről és hasonlóságáról, arról, hogy ők ma hol, mit és miért választanak.

Petőfi nyelvéről idáig itt látszólag nem sok szó esett, de az írás szerzője azt gondolja, hogy eddig is erről beszélt, hiszen a Petőfi-szövegekről, -témákról, stílussajátságokról szólva a költőnek a nyelvhez kötődő fogalomkötését, fogalomhasználatát, ennek tendenciákat alkotó jelenségeit, illetve ezek egy részét érintettük. A továbbiakban azonban megfordul a nyelv és fogalom, a nyelv és tartalom kapcsolatának sorrendisége: inkább azt nézzük meg, a költő nyelvhasználata milyen fogalomhasználatot, milyen gondolkodást, milyen világképet, milyen alkatot, jellemet mutat.

Az ünnepi évben feltétlenül meg kell említenünk a *Petőfi-szótárt* is, mégpedig több okból. Először is azért, mert 50 éve, 1973-ban jelent meg a szótár első kötete a költő születésének 150. évfordulójára. Másodszor azért,

mert a Petőfi által használt összes szót tartalmazza, harmadrészt pedig jó szolgálatot tehet az iskolai oktatásban nemcsak a Petőfi-szövegek értelmezésekor, hanem mert a szavakból kiindulva másféle szemszögből látjuk nemcsak szókinccsének elemeit, hanem nyelvhasználatát, sőt egész életművét is.

Ha nyelvéről van szó, elsőként az egyik, Kerényi Frigyeshez 1847. július 11-én írt leveléből szoktak idézni (az *Úti levelek* között található): „az egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály, [...] akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs”. Ez a mondattöredék

a levélben Petőfi néhány kortársa, Kazinczy Gábor és Kuthy Lajos írásbeli nyelvhasználatának kritikája után következik mintegy ellentétként, illetve következtetésként, Petőfi véleménye szerinti követelményként. De milyennek is tartja az ő írásmódjukat? Kazinczyt mint szónokot egekbe dicséri ugyan, de azt mondja, ha ír, „*stílusa* éppen olyan *botrányos*, mint Kuthy Lajosé. Különös, hogy e két ember, kikben oly sok, oly buján termő a gondolat, ugyanazon köntösbe öltöztetik irata-

ikat, mibe az eszmekoldusok: *sallangos, puffogó dagályba*. Éppen olyan, mintha valami szép fiatal leány kacér nagyanyjának csipkés, pántlikás, bokrétás és tudja a jó isten micsodás kalapját tenné föl.”¹ Az *egyszerűség* itt tehát nem a *bonyolult* ellentéte, hanem a *sallangos, dagályos* stílusé, a felesleges díszítés, cikornya

Zichy Mihály: Illusztráció Petőfi költeményéhez, 1880 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

1 Az idézetek forrása: <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html>

nélküliséget jelenti. Ennek az egyszerűségnek szinonimája Petőfi levelének folytatásában a *közönségesség*, akkori jelentésében a „mindennapiság”, mai legmegfelelőbb szinonimája pedig a *természetesség*, mégpedig a beszélt nyelv természetessége. A nyelv természetességét pedig – életművének ismeretében bátran kijelenthetjük – a „nép” beszédének természetességével, illetve az abból táplálkozó, arra felépített irodalmi nyelv természetességével azonosítja. Bizonyíték erre az alig több, mint öt hónappal korábban Arany Jánoshoz írt levele, mely szerint a levél írásának napján, 1847. február 4-én olvasta a Toldit, írta meg a *Levél Arany Jánoshoz* című verset, és küldte el a kiadónak. A levélben ünnepli a Toldit, közönti íróját – még magázva – elragadtatással, és fogalmazza meg az azóta szintén közismertté vált gondolatait költészet- és politikai eszményéről, forradalmi hevülettel: „a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallta már látni, mint martírkodnak [!] milliók, hogy egypár ezren henyéhesse- nek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát!”² Ez a szemlélet nem tarthat mást a költői nyelv (irodalmi nyelv) természetes közegének, mint a népköltészet nyelvét. Petőfi alkotásai éppen e téren jelentenek óriási fordulatot, természetesen Aranyéival együtt. Az előttük alkotók művészi nyelve vagy egyéb írásaik nyelvezete hozzájuk képest sokszor nehézkesnek, körülményesnek tűnik, természetesen koroktól, stílusirányzatoktól és személyektől függően különböző mértékben. Nem véletlen tehát, ha Petőfi nyelvhasználá-

tát ma is frissnek, fiatalosnak találjuk – ehhez természetesen hozzájárul, hogy változtatásra kész, merész karaktert mutatnak írásai. Különösen prózájában érvényesül ez a nyelvhasználat, hiszen nem kötik verstani szabályok, élőnyelvi, gördülékeny lehet mondat szerkesztése, plasztikus, szinte modern lehet stílusa (prózáját részletesen elemzi monográfiájában Martinkó András)³. Az iskolai oktatásban a többféle prózai műnem, illetve műfaj (novella, regény- és drámafordítás, útirajz) közül elsősorban az útirajz, az *Úti levelek* és az *Úti jegyzetek* darabjainak olvasása, értelmezése járhat a legnagyobb sikerrel, hiszen talán ezek mutatják a leginkább Petőfi nyelvhasználatának élőbeszédszerűségét és (próza)stílusának legszélesebb színskáláját.

A Petőfi-szótár munkálatai az 50-es évek végén Gáldi László vezetésével indultak meg. Mivel a tervek szerint Petőfi életművének minden egyes szóelőfordulását számba kívánták venni, kijelölték a megjelent műveknek egy lehető legteljesebb kiadását,⁴ és felkutat- tak még mindig csak kéziratban hozzáférhető verseket. A munka éppen e teljes számbavétel miatt tartott az akkori szűkös technikai körülmények között két és fél-három évtizedig. Minden egyes szótári szó külön szócikket kapott, de a többször, sokszor több százszor azonos jelentésben, szerepben előforduló lexémák előfordulási környezete, idézetben való megjelenítése természetesen lehetetlen volt, ezért ezeket a megfelelő helyen zárójel- be tett lelőhely megadása jelöli, különösen formaszók esetében pedig zárójelben egyszerűen csak a további előfordulások száma szerepel (pl.: +69). A szótár legnagyobb érdeme teljessége, az, hogy egy magyar nyelvhasználó, ráadásul éppen egy költő összes (és nem való-

2 Az idézet forrása: <http://www.mek.oszk.hu/06100/06126/html/ajpslev003.html>

3 MARTINKÓ András, *A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*, Bp., Akadémiai, 1965.

4 PETŐFI Sándor, *Összes művei I–VII.*, Bp., Akadémiai, 1951–64.

gattott) írott szövegének összes szavát számba veszi. A szótár 1. kötete tehát 1973-ban, 2. kötete 1978-ban, 3. és 4. kötete pedig 1987-ben jelent meg.⁵

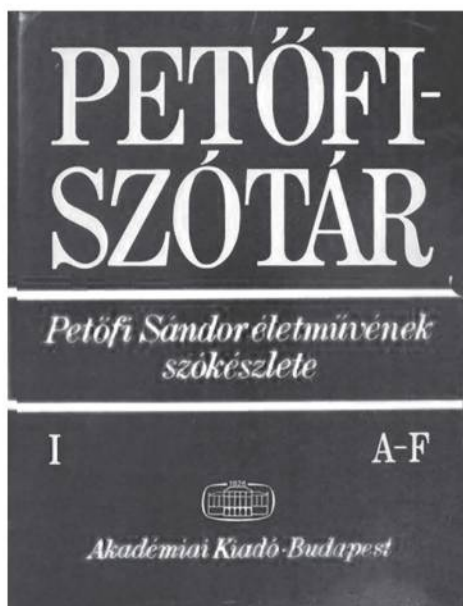
A szótár tanúsága szerint Petőfi leírt szövegeiben 22 719 különféle, vagyis szótári szó szerepel, és mellettük 5120 alcímszó⁶ is van a szótárban. Lényeges statisztikai adat még a 448 309, ennyi szóelőfordulás van feldolgozva a szótárban. Ez a mennyiség tehát az a korpusz, amelyet a Petőfi-szótár készítése során feldolgoztak. Hogy ez soknak vagy kevésnek számít, attól függ, mihez viszonyítjuk. A 2017-ben megjelent Arany-szótárban, amely csak a költeményeket dolgozza fel, 22 423 címszó van, igaz, mindössze 262 404 szóelőfordulásban.⁷ Ebből

az derül csak ki, hogy Arany költeményeiben egy szó kevesebbszer fordul elő, mint Petőfi összes művében. Mutathatnak tendenciákat ezek a számok, de a költők-írók nyelvhasználatát a számokból kiolvasható jellegzetességeken kívül nyelvhasználatuk belső jellemzőiben, szövegeikben kell keresnünk, és ebben segíthetnek az írói szótárak.

A Petőfi-szövegek olvasásakor várhatnánk, hogy olyan szavakkal is találkozunk, amelyek

a köznyelvi szótárakból hiányoznak. Ez valóban így van, ilyenek például a tulajdonnevek, ezeket a Petőfi-szótár tartalmazza a művekben előforduló idegen nyelvű szavakkal, sőt szövegrészletekkel együtt. Csak a neveknél maradvan a valós személyek vagy helyek nevén kívül magyarázatot találunk a költött vagy mesei nevekre is, mint pl. az *Okatootaia* vagy a *Tündérország*. Természetesen a közszók között is van számos olyan, amelyet nem találunk az általános szótárakban, vagy ha igen, éppen Petőfi nyomán, ilyen pl. a *lángsugarú*, ezt a szerkesztők először Petőfi saját alkotásának, hapax legomenonnak gondolták. Mivel azonban a szótárszerkesztőknek volt egy tekintélyes nagyságú háttéranyaguk a korszak írott nyelvéből (elsősorban az akkoriban megjelent lapokból), kiderült, hogy abban is előfordult,

tehát el kellett vetni azt, hogy Petőfi egyéni szóalkotása lenne. Hasonló helyzetűek, és csak a Petőfi-szótárban vannak benne a következő összetételek: *csatabaj*, *dühteljes*, *érickéz*. Sokkal gyakoribb az az eset, hogy ma is megtalálható a Petőfi által használt szó a szótárakban, de általában *népi* és *ritka* minősítéssel, mint pl. a *kirúg* 'kinyúlik, kiszögellik valahova' jelentésben (*Falu végén kurta kocsmá, / Oda rúg ki a Szamosra*). Ez az „egybeesés” egyenesen követke-

5 *Petőfi-szótár. Petőfi Sándor életművének szókészlete*, I–IV, szerk. J. SOLTÉSZ Katalin, SZABÓ Dénes, WACHA Imre GÁLDI László irányításával, Bp., Akadémiai, 1973–1987.

6 alcímszó: a címszó tövével megegyező, önálló címszót nem „érdemlő” és nem igénylő képzett szó

7 BEKE József, *Arany János költői nyelvének szótára*, I–III., Bp., Anyanyelvpolók Szövetsége, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Inter Kft., 2017.

zik abból, hogy nyelvhasználatában a beszélt népnyelv elemei uralkodnak.

Egy költő nyelvhasználatának feldolgozott gyűjteménye alkalmas arra is, hogy bemutassa a különbséget az általános értelmező szótárak címszavainak és a Petőfi nyelvhasználatát feldolgozó szótár címszavainak jelentésszerkezte között. Míg ugyanis a nem korpuszra épülő szótárak (pár évtizede még csak ilyenek készültek a Petőfi-szótár kivételével) címszavainak jelentése vagy jelentései lexikalizálódtak, tehát a használat alapján a közösség számára rögzült jelentés(ek)ben szerepeltek, szerepelnek, ennek a szótárnak a címszavai aktuális jelentéseket rögzítenek, azokat a jelentéseket, amelyben a Petőfi-szövegekben szerepeltek. Az egyéni szókinccs aktuálisabb, így szükségszerűen szűkebb, mint egy nagyszótár címszóállománya, hiszen a szerző nem foglalkozik mindennel, amivel egy nagyszótár címszavai szerint lehetne, másrészt bővebb, hiszen vannak olyan aktuális jelentésű szavai, amelyeknek jelentése, szerepe egyéni, sőt, szokatlan. Jó példa erre *A helység kalapácsában* a *reverenda* szó. A szótárban 1. jelentésként az áll ugyan, mint az általános szótárakban: 'katolikus pap szoknyaszerű felsőruhája', de a 2. jelentésben *A helység kalapácsának* részletét idézik: *Egy egér [...] iramlott [...] az oltár háta mögé / A tiszteletes reverendájába*. Aki protestáns, annak feltűnik már a mű olvasása közben, hogy a tiszteletesnek (protestáns, itt evangélikus lelkésznek) nem reverendája van, hanem Luther-kabátja. Aki ezt nem tudja, nem érti a *tiszteletes reverendája* szókapcsolatban rejlő ellentmondást, de megtudja a szótárból a 2. jelentés meghatározásából: 'evangélikus papi felsőruha'. Az eddig még nem emlegetett stílusminősítések egyike pedig segít továbbértelmezni a jelentést: átvitt (átv) minősítés áll a jelentésmeghatározás

előtt. Ez a minősítés az előszó szerint a metonimikus jelentésátvitelt (vagy névátvitelt, tehát mindenképpen cserét) jelöli, jelzi tehát, hogy a *reverenda* itt nem azt jelenti, amit általában, hanem alkalmilag és kissé humorosan az evangélikus papok szertartási ruháját.

A humor olyan mértékben jellemző Petőfi írásaira, különösen leveleire, jegyzeteire, de sok versére is, hogy itt nem is érdemes belekezdeni tárgyalásába. Csak egyetlen példát hozunk még *A helység kalapácsából* a szereplők megnevezésére: *vitész Csepü Palkó, /A tiszteletes két pej csikájának / Jó kedvű abrakolója*. Az igen bonyolult, állandó értelmező jelzős megnevezés szerkezeti formája, valamint az, hogy a műben hétszer is előfordul csorbítatlan alakban, inkább magasztos stílusú lehetne, valójában azonban komikus, hiszen a díszes körülírás és ismétlés egyszerű lovak egyszerű lovására vonatkozik csupán. A szótárban érdemes megnézni, bár a tanulók is kitalálhatják, hogy az *abrakoló* itt főnév. De főnévként hiába keresnénk bármely más szótárban, ez Petőfi alkalmi főnevezése, hogy minél „elegánsabban” nevezze meg Csepü Palkó foglalkozását.

Szinte a végtelenségig folytatható lenne, hogy mire alkalmas a Petőfi-szótár az iskolai magyarórákon, és nem csak az ünnepi évben. Még a sokszor nagyon összetett költői képek felfejtésében is segíthet, bár ez nem elsődleges feladata, hiszen ezek elemzésekor mindig figyelembe kell venni a tágabb kontextust is. Petőfi szövegeinek mélyebb megismerésén kívül azonban alkalmas arra is, hogy általában elősegítse az alaposabb, teljesebb szövegértést, szövegértelmezést. Ehhez elsősorban azzal a nyelvi tudatosítási lehetőséggel járul hozzá, amelyet szótárként kínál, és amely a szövegértésben és a szövegalkotásban is fontos szerepet játszik.

BARANYAI KATALIN

Petőfi-kép a középiskolai tankönyvekben

(1978/1980–2008/2023)

Középiskolás korom Petőfi-ünnepe óta eltelt ötven év. Hol tartunk most a Petőfi 200. évfordulón, hogy állunk a középiskolai tankönyvek Petőfijével? Milyen Petőfi-kép élhet a közben felnőtt nemzedékekben az eltelt idő alatt használatba került vagy előírt tankönyvek tananyagai alapján, és mi maradhatott máig takarásban az életműből?

Áttekintésemben tizenegy tankönyvet lapozok végig. Ezek között van irodalomtörténészek, egyetemi oktatók által készített szemléletváltó tankönyv; népszerű, szakközépiskolákban is alkalmazható feldolgozás; az előzőeknek tartalmi, formai megújítására törekvő és szabadabb tanári működést feltételező, sőt

alternatív taneszköz, illetve a megújított irodalomtudomány és frissített pedagógiai módszertana alapján konstruált változat.

Reformtankönyvek

Szegedy-Maszák Mihály – Veres András

A körülötte kialakult „tankönyvháború”¹ ellenére a több mint tíz kiadást megért „reformtankönyvek” ideológiamentesítő hatását már csak az óriási példányszám miatt sem lehet vitatni. Új korszak kezdődött a magyartanításban: átrendeződött a kánon, kinyílt a világirodalom felé; a tankönyvszerkezet újabb változásokat inspirált.² A sorozat második kötete a Petőfi-fejezettel 1980-ban jelent meg.³ Míg

1 *Tankönyvháború*, szerk. PÁLA Károly, Argumentum, Bp., 1991.

2 „mégis ehhez a tudományos értelemben rendkívül korszerű – de tanári percepcióra kevésbé használható – tankönyvekhez kötődik a hagyományos tanár-tankönyv viszony felbomlása”. NAGY Péter Tibor, *Tankönyvpolitika a kilencvenes években*, Educatio, 1994/4, 526.

3 SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András – ZEMPLÉNYI Ferenc – SZÖRÉNYI László – BOJTÁR Endre – HORVÁTH Iván, *Irodalom II*. Gimnázium, Bp., Tankönyvkiadó, 1980. A korabeli négyosztályos középiskolai felépítésnek megfelelően.

a tankönyvek elcsendesített ellenzói között találjuk a Petőfi-kutató Pándi Pált, a lektoráló bizottságban szerepel Németh G. Béla, akinek megalapozó szerepe volt a vállalkozásban.

Az irodalomtudományi alapokra építkező szemléletváltás próbára tette a korabeli magyartanárokat Petőfit illetően (is), hiszen újszerűen egzakt lett a tankönyv fogalomhasználata. A leckék elszakadtak a nemzeti identitáshordozó szerep kizárólagos álláspontjától és a szorosán értelmezett életrajziségtől, beemelték a legfrissebb kutatási eredményeket, szokatlan hangon szóltak Petőfi költői „sztárszerepéről”. A népiességet mint programot és mint stíluselmet elválasztották egymástól. Átértelődött a *Felhők* ciklus az életműben, más versek kerültek be a tankönyvi kánonba (*Igazság! alszol?*); a byroni, heinei vonások kiemelésével új szerepet kapott a világfájdalom és a profanizálás. Az átdolgozásban érzékelhető volt némi kompromisszum, de Petőfi politikai költészete tankönyvi kategóriaként kiüresedett: *Petőfi napja* alcímen kortörténeti források kerültek a *Politikai költészete a forradalomban* téma helyére.

A műelemzések alaposak voltak, strukturalista ábra is segítette a tanulót. Az összevetéshez: az irodalomkönyvek egészen a 70-es évek legvégéig nem tartalmaztak ilyeneket. Kérdés, hogy ez a szakmai paradigmaváltást elősegítő tankönyv nem szólt-e túlságosan a tanároknak, nem beszél-e el a fejük fölött. Olykor a tankönyvi korrekció is az akadémiai közegnek szólt.⁴ Amit viszont mindenki megérthetett: a tankönyv szakított a költőforradalmár kultuszával s a beidegződéssel, hogy Petőfi az üstökös, és bár költészete a semmiből jött, klasszicizálta a nemzeti hagyomá-

nyokat. A költői hangnak a szerephez kötésével a tankönyv elkezdte lebontani a fennálló közvélekedést, hogy Petőfi a legközérthetőbb költőnk, a nép nyelvén beszél: rögzült, hogy az érzelm kifejezése költői feladat, a megértésé pedig olvasói.

Gintli Tibor – Schein Gábor

A kilencvenes évek kinyíló iskolaszervezete és tankönyvpiaca adott alapot az egyetemi körből indított megújítás második kísérletének.⁵ Az *Irodalom tankönyv* 15-16 éveseknek tankönyvek érvényessége meglehetősen rövid lett.

A műelemzések és a műfaji-poétikai ismeretek tekintetében rendkívül igényes irodalomkönyvet a kiadó új szemléletű tankönyvként mutatta be, de az ígért közérthetőség nem érvényesült benne. Ez a kiadvány – Tasától Kemény Zsigmondig tárgyalja a tananyagot – hatalmas betűtenger egy diáknak. Nem tanult akadémiai elődje befogadásának nehézségeiből, sőt nyelvezte bonyolultabb, mondatai tanulásra kevésbé alkalmasak. Csak elismerést érdemel azonban, hogy Petőfiről a meghatározó hagyomány időálló elemei (Horváth János, Szerb Antal; Fekete Sándor, Lukácsy Sándor; Pándi Pál, Németh G. Béla) és a korszak legfrissebb kutatásai, ill. újragondolásai alapján (Kerényi Ferenc, Margócsy István) nyújtott korszerű képet. Szerzői szakítottak minden kultuszkövető portrérájolás hagyományával.

A Gintli-Schein tankönyv a népies hang megtalálását alkotói folyamatként írta le, együtt értelmezve a hagyomány megszakításának folyamatával. Kibontotta a romantika nyelvhasználatának lényegét, romantika és népiesség viszonyát, utalt Herder szerepére.

4 A Petőfi-lecke utalásaiban megtartotta a „realizmus felé nyitott életmű” korabeli elvárását, de az újabb kiadásban (1998) a János vitéz és A helység kalapácsa már helyet cserélt.

5 GINTLI Tibor – SCHEIN Gábor, *Irodalom 14-15, 15-16 éveseknek*, Korona Kiadó, 1998. A sorozat tankönyveit az ELTE BTK szerkesztőbizottsága irányításával vezetőtanárok írták, felelős szerkesztő Kenyeres Zoltán.

Rámutatott, hogy a személytelenség elfogadása Petőfinél tudatos, mégis ő szabadította fel a népdalt a normakeretek alól. Jól elkülönítette Petőfi költészetében a szerepjátszás különböző formáit, új példái voltak (*Ez a világ milyen nagy...*) és pontosította a zsánerkép fogalmát; érzékeltette, hogyan ironizálja Petőfi a látnoki költőszerepet *A helység kalapácsában*. Ebben a szemléletben az életmű legkiemelkedőbb epikai alkotása (ismét) a *János vitéz* lett. Margócsy István tanulmányaihoz kapcsolódva felvetett egy azóta sem eléggé figyelembe emelt kérdést népiesség és magyarság összefüggéséről,⁶ miszerint Petőfi népies korszakát a kollektív individuum kifejezési kísérleteként is értelmezhetjük, hiszen a sajátosan magyar jelleget juttatta érvényre költészetében.

A *Felhők* ciklus eleve figyelmet kapott mint a romantikus személyesség korszaka és kifejezésének művészi kísérlete. Itt fejtette ki alapelvét a tankönyv, hogy az olvasói befogadás alkotó folyamat. Szükség is volt rá, hiszen a tanuló és tanerő a számára feltehetően ismerős kultusszal nehezen összeegyeztethető Petőfi-verseket és állításokat ismert meg. A *Felhőkben* felbukkanó romantikus személyesség, az egyéni képzeletre építő képhasználat a költőpálya második szakaszának jellemző vonása. Szervesen következnek tehát ezután a tájélményt és a vizionárius költészetet tárgyaló blokkok. Elmozdulás, hogy *Az apostolt* nagyigényű, de egyenetlen epikai alkotásként mutatta be, melodramatikus fordulatait kevésbé tartotta sikerültnek, mint az apostol monologikus lírai belső szolamát.

Csernus Tibor: *Ortai festi Petőfit*, 1951
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

A jól használható tankönyvek

Az ezredfordulóig három átmeneti irodalomkönyv uralta a tankönyvpiacot a középiskola különböző típusaiban, melyeknek Petőfi-képe visszafelé mozdult el, a kultusz és az irodalmi, irodalomtörténeti klisék felé.

A reformkönyvek helyén került főszerepbe a gimnáziumokban *Mohácsy Károly* - korábban szakközépiskoláknak kiadott – tankönyvsorozata, mely egyébként ugyanazon 1975-ös pályázatra született.⁷ A Mohácsy-féle tankönyvi kánon a nyolcvanas évektől a kétezres évek közepéig volt generációk közös alapja. Petőfi-képe a második átdolgozás után nagyobb mértékben igazodott a reformtankönyvekéhez, de elvált tőlük szemléletben, fogalomhasználatban, a művek kiválogatásában és arányaiban, ill. abban, ahogyan interpretált. Hosszabb és széttartóbb életrajz, kevesebb műfaji-poétikai értelmezés, inkább az irodalomtörténeti szemlélet, mint a műközpontúság jellemezte. Az elemzésekhez

⁶ Ez a magyarság-értelmezés erősen eltér a Horváth János-féle magyarázattól, ld. HORVÁTH János, *Fajkérdés az irodalomban* = *Uő, Tanulmányok*, II, Debrecen, 1996, 224.

⁷ MOHÁCSY Károly, *Kiegészítő tankönyv a gimnázium II. osztálya számára*, Bp., NTK, 1980. és *Irodalom a középiskolák 10. évfolyama számára* (Második átdolg. kiadás az *Irodalom a középiskolák II. osztálya számára* 11. kiadás alapján), 2007.

nem kapcsolódott ábra, több verstani fejtegetést találunk benne és hagyományos kategóriákat. A szerző életkorából eredően Horváth János-i alapokon állt, leckéiből hiányzott a költői individuum, a népiesség vagy a romantika problémafelvető újragondolása, de könnyen eltekintett a megelőző időszak külső elvárásaitól. Mohácsy sokszor morális-antropológiai szemlélettel közelítette a tanulóhoz az alkotást, így *Az apostol* megírásának szerepválságát, vagy a legutolsó korszak dilemmáit. Petőfi belső monológjai és valóságra eszmélései így is árnyalták a hetvenes évekbeli Petőfi-képet.⁸

Madocsai László puritán küllemű tankönyvsorozata a Mohácsy-tankönyv egyik alternatívája volt, leginkább a szakközépiskolák számára. A kiváló magyartanár szerző természetes beszédmódban megírt munkája talán az utolsó abból a korszakból, amikor a tankönyvek célja leegyszerűsített ismeret-, ill. kánonátadás vagy a tanárok támogatása volt. Petőfi-fejezete nagyjából teljesítette a korabeli elvárásokat; pontatlanságait, kifejtetlenségeit és vázlatosságát mentheti, hogy szövege nem okozott megértési nehézségeket. A *Felhők* ciklust nem emelte a megelőzőek fölé, nem bonyolódott irodalomtörténeti vagy esztétikai ítéletekbe, nem terhelte a tanulót sem az életműre rakódott ideológiákkal, beidegződésekkel, sem tudós dilemmákkal. A tankönyv formátuma és szerkezete, képhiányos egyszerűsége ma sok kívánnivalót hagyta maga után, de jól érzékelhető, hogy a Madocsai-féle tankönyv a küszöbön álló tankönyves fordulat előtti egyik utolsó vállalkozás volt.⁹

Ennek az időszaknak mégis akad egy túlélője, a Somos Béla – Hódi Gyuláné szerzőpárosozata (*Irodalmi atlaszkönyvek*). E kiadvány minden előnye a tankönyvszerkezetben rejtett: összefoglaló és rendszerező táblázatok, vázlatos elemzések, összehasonlítások segítették a tanulást, kérdések a feldolgozást, jelrendszer kalauzolta a tanulót. Második tankönyvük fejezetében ránk köszön az irodalmi hagyomány legtöbb közhelye: Petőfi a költő/, a világ öt legnagyobbja között van/ életrajzi költő/ az ő szemével látják a kései utódok az alföldet, a mait és az egykorit is/ élete nyitott könyv/ a népköltészet belőle, egyéniségéből fakad természetes élőbeszédként stb. A tankönyv szövegírója kiszólásokkal, felkiáltásokkal és kisiskolásokhoz szokott hangnemben magyarázott, próbált belehelyezkedni szerepébe: „mintha lírai érengényt olvasnánk” – bizonygatta műelemzések közben. Nyelvi hibái, zűrzavaros fejtegetései méltatlanok a költőhöz. Azt jelzik, hogy egy tankönyv sorsa túlságosan sok körülménytől függ ahhoz, hogy kizárólag saját minősége szavatolja a fennmaradását.

Szerethető tankönyvek

Lazítás a kereteken és a sémákon: Domonkos Péter Domonkos Péter¹⁰ liberális irányban tett elmozdulásai a Petőfi-képben igen jót tettek a továbbra is élő iskolai sztereotípiák, irodalomtörténeti közterek lebontásának. A tankönyv szövegeinek fesztelensége és pátozmentessége, a felépítés szándékos érdekességre törekvése jó alapot kínált a Petőfi-befogadásnak. A lényeges vagy vitatott mozzanatokra megrostált életrajz és a mellé válogatott versek, részletek egyből hiteles, ráadásul kamaszosan lázadó

8 A szerző halála után a Krónika Nova Kiadó piacon tartotta az átdolgoztatott, következetes tankönyvi sémába helyezett Mohácsy Károly, szerk. Fábán Teréz, Színes irodalom 10., Bp., Krónika Nova, 2016 (2008).

A Petőfi-képen nem változtattak a média és a populáris felé nyitott feladatok.

9 MADOCSAI László, *Irodalom a középiskolák II. osztálya számára*, Bp., NTK, 3. kiadás, 2003. alapján.

10 DOMONKOS Péter, *Irodalom 1-4*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998-2001.

Petőfit mutattak, majd Illyés Gyula egész oldalnyi részlete belevetette a 16 éves tanuló a hagyományozódott Petőfi-hagyományba. A tankönyv segítette a tanulót abban, hogy képes legyen Petőfi költészetét folyamatosan alakuló és nem lezárt alkotói teljességben látni, belekóstoljon élete és költőpályája izgalmas romantikájába és dilemmáiba is. Az oldalhasábokban kiemelt szövegek mindig szembeállítottak a másféle nézőponttal. A leckeszövegben kiemelt fogalmak érthetőek voltak, az eposzparódia kellően szakszerű, a romantikus Petőfi-kép valóban a *Felhők* ciklus *Válság vagy fordulat?* kérdéséből bontakozott ki. A forradalmi látomásversek költője kaphatott volna finomabb kifejtést, ám *Az apostol* dilemmáinak kibontása (amelyet azután a Somos-Hódiné tankönyv vázlatosan idéz saját tankönyvében) példászerű lett, és a Júlia-versek költője ismét tanulóbarát értelmezést kapott. A tankönyv *Az ismeretlen Petőfi / Petőfi világirodalmi helye* levezető része a meditatív-filozofikus utolsó versek Petőfijét mutatta be (ez a kilencvenes évek hozadéka a tankönyvekben). Végül kitekintett Petőfi európai recepciójára is: a próféta szerep egyszerű konklúziójától elfordulva az európai irodalomban keresett koordinátákat a tanuló számára.

A Domonkos-féle tankönyv mentes maradt a Petőfi-képet egyszerűsítő vagy egyneműsítő szemlélettől, az ezek mögött munkáló nézetektől és a Petőfi-leckesorok kitaposott haladásmentétől.

Petőfi röviden és radikálisan: Veres Zsuzsa – Korsós Bálint¹¹

A szerzőpáros Petőfi-fejezete a legrövidebb középiskolai összefoglalás a költőről. Szemlélete arról tanúskodik, hogy nem ragaszkodtak hozzá, hogy a kanonizált vagy a tankönyvekre hagyó-

mányozott Petőfit tárgyalják. Példátlan módon a költő nem került fel a tankönyvborítóra sem a korszak jelei közé. A szerzők mindössze négyoldalas, bár megalapozottan rostált pályaképet adtak, semmi elidőzés, de kifejezetten pontos értékválasztással utaltak az életmű felfedezésre váró műfajaira, mint az *Úti jegyzetek* és *Úti levelek* vagy a Petőfi-levelezés Arany Jánossal. Ez az egyetlen tankönyv, amely kitért *Az apostol* mellett Petőfi *Bolond Istókjára*. Megfogalmazták, hogy a költőnek a líra területén is vannak olyan művei, amelyek a köztudatban élő Petőfi-képbe nem férnek bele. A *Felhők* ciklust a nyugati romantikusok borongós romantikájával rokonították; utaltak Nietzsche elismerésére és említésre méltó Shakespeare-i utáztatnak látták *Az örült* monológiát. Négy témát emeltek ki a költő életművéből, nem lineáris sorrendben: *Az apostol*, Népiessége, Tájékozottsága és Szerelmi költésze. Az apostol szocialista-marxista sejtéseit túlfutásnak érezhetjük, de meggyőző a tájlíra ars poeticus és forradalmi újításként értelmezett versgyakorlatának elemzése, s ebben Petőfi szabadságeszményének levonatát is megtaláljuk. A szerzők előléptek a Petőfi-kép mögül, amikor a Júlia-versekről megjegyezték: „A forradalmár Petőfi ebben [mármint a szerelemben – BK] konzervatívnak bizonyult.”

Petőfi, a nemzeti forradalmár: Bánki István – Pála Károly

A Bánki István és Pála Károly¹² szerzőpáros Petőfi-fejezete igyekezett figyelembe venni a Petőfi-kutatás frissítéseit. Az ideologikus mozzanatokat elvetette, de nem a romantikus kánont mozdította ki, így a (forradalmi)-nemzeti költő kerül előtérbe. A vázlatos életrajz a fejezet végén található, táblázatban, de a jól érthető leckeszöveg folyamatos magyarázatokba illesztette még a hivatkozásokat is. A leckeblökök

11 VERES ZSUSZA – KORSÓS BÁLINT, *Irodalom a középiskolák II. osztálya számára*, Bp., Tankönyvkiadó, 1995.

12 BÁNKI ISTVÁN – PÁLA KÁROLY, *Irodalom a középiskolák 10. osztálya számára*, Cellőmölk, Apáczai, 2004.

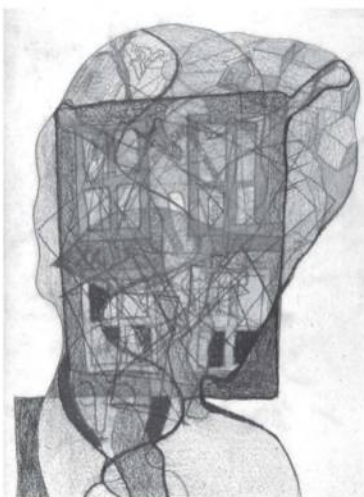
induktív módon vezették az értelmezéseket a bordalok, népdalok és népies műdalok és *A helység kalapácsa*, a *Kiskunság* és *A pusztai télen* példán *Az apostolig*. A költő-portréban Petőfi igazi sztár a maga korában, de népies költészete nem pusztán a romantikus kordivatot követte; tájversei a költői képzelet tudatos alkotásai. A fejezet a *Felhők* ciklus lehetőségeit nem aknázza ki, megszokott módon a versek egyenetlenségeire figyelmeztetett. Amikor a lecke időrendi táblázatot adott a tanuló kezébe március 15. eseményeiről, kilépett a szövegalapú irodalomtanítás, de még a tanóra keretei közül is, és a tanárra bízta, miként kapcsolódjék a Petőfi-kultuszhoz. A tankönyv *Az apostol* némileg krisztusi életútjától végül sajátosan értelmezett életrajzi-történelmi Petőfihez vezetett, itt vetette fel a művészlét dilemmáit a magánember, ill. katona és költő létezhármasában.

Új korszak a magyarórán

Petőfi komplex: Pethőné Nagy Csilla

Pethőné Nagy Csilla tankönyvsorozata¹³ komplex átgondoltságában máig a legalaposabban kidolgozott irodalomtankönyv-család.¹⁴ Tankönyvei tudástárak és kézikönyv jellegű segédletek voltak a kétszintű érettségi korszakfordulójától kezdve. A Pethőné-féle irodalomkönyv Petőfijét Margócsy István meghatározó tanulmánykötetének – a lecke legelső oldalán idézett – állítása a romantikából pozicionálta:

egyfelől korlátlan individualistának, másfelől a közösség befogadásra vágyó tagjának. A tankönyv ezt mutatta fel a művekben szakszerűen és hitelesen. Petőfi – ahogyan az egyik blokk címe sugallta – itt a változékonyság poétája. A féloldalas életrajz nem adott elegendő fogódzót ahhoz, hogy a Petőfi-paradigma tankönyvi leegyszerűsítése (élete és költészete egymásból értelmezhető) táptalajt kapjon. Az okos és logikus könyv mindig részekre bontotta a kérdéseket, és nemcsak a vers- vagy szövegelemzést, hanem a poétikai-műfaji vagy nyelvi-stilisztikai, retorikai kérdéseket is pontosan címkézte, magyarázta és rendszerezte. A verspélda után az értelmezésre is kitért. Ilyen alaposan megmunkált Petőfi-leckesort (mely tartalmazza a tanulást

ef Zámbo István: *Petőfi Sándor*, 1975
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

segítő apparátust és a legfontosabb szövegeket egyaránt), diák nem kapott más tankönyvből a 2000-es évek elején, a kortárs kitekintésekkel együtt végképp nem. A *Forradalmi látomásversek és politikai költészet* közös blokkba került a tanulók önálló feldolgozására bízott Szilágyi Domokos-verssel és a Petőfi-kultusz bemutatásával (Cseh Tamás, Illyés Gyula). A hitvesi költészet blokk a versek kétarcúságát is értelmezte, és ezzel a nemzeti giccsmentesítésnek tett szolgálatot.

A tankönyv tőle várható maximalizmussal kereste Petőfi helyét a kánonban, nem elkerülve a szabadságészme dilemmáit. Sorra vette költői korszakait, szerepváltozatait, végül címben is

13 PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Irodalomkönyv*, Bp., Korona, 2004; *Uő, Módszertani kézikönyv*, uo, 2006. A sorozat

14 A kijelentés a sorozat elméleti megalapozottságára, pedagógia elméleti és tanulásmódszertani hátterére, ill.

tipográfia stratégiájára is érvényes. Ld. ÚR Máté, *Pethőné Nagy Csilla Irodalomtankönyv-sorozat*, Tipográfia, 2009, dec.

összegezte, [Petőfi] *A modern polgári költő*, kultusza külön ügy. A leckesor Esterházy Péter Petőfi *A légtornász* című írásával és Vörös István Füstbe ment terv-átiratával és szakmai ajánlásokkal (Kerényi, Margócsy, Gintli – Schein) nyújtotta át a megtisztított Petőfi-képet.

Alternatívok és alternatívák

Petőfivel közelről: Arató László – Pála Károly

A szerzőpáros harminc évvel ezelőtti tankönyvkísérlete¹⁵ ma is úttörő vállalkozásnak számít. A tankönyveket megalapozó tudományos és oktatásmódszertani paradigmaváltásra *A szöveg vonzásában* sorozatcím és a kronologikus elv elhagyása utal. Az új felfogásban a tankönyvnek már nincs kitüntetett szerepe, de ez az alternatív tananyag gondosan kidolgozott és lineárisan is felépített Petőfi-képet adott, külön 15 oldalnyi eposzparódia-feldolgozással egy korábbi fejezetben. Hétoldalnyi vázlatos Petőfi-életrajza afféle pszichobiográfia, speciális lexikon tanórai, otthoni felhasználásra. A tankönyvi bázisszöveg alaposan körbejárta, értelmezte és közös műveletekkel valóban szövegközelből ismertette meg a kiválasztott műveket. Ezek a jó válogatásból és a bőségből eredően áthangolták a megszokott Petőfi-szólásokat. A tizenhat éves kamaszoknak a bordalokhoz fűzött bő oldalak értették meg, hogy a helyzetdalok szerepteremtő alkalmak. A nemzeti és társadalmi megváltás ügyét nem tematizálta a tananyag, de a sorozat *Kitérők* című kötetében a közösségi óda reformkori változatainak műfaji konvencióját követve jutott el versről versre a *Nemzeti dal* mélyelemzéséhez. Ez a megközelítés kicsit visszaadta az olvasónak a felfedezés örömét, egyúttal a Petőfi-életműnek a saját arányait. A szöveggyűjteménybe ki-

választott majdnem ötven Petőfi-művel persze nem egyezett semmilyen tankönyvi vagy oktatási kánon, még a hatosztályos iskoláké sem. Ez a taneszköz a rendszeren kívül maradt, lapjairól a jókedvű, sőt szikrázó humorú, a felszabadult lelkű, a szerelmes és a melankolikus vagy a lelkeben víziókkal birkózó Petőfi nem szobortalapzatról szólt az olvasójához, akit könnyedén elvezethetne az érettségire akár ma is.

Élménypedagógiával – Petőfihez: Fűzfa Balázs

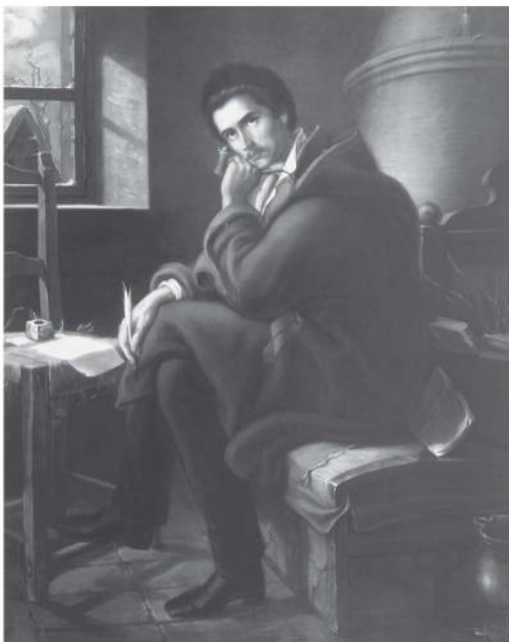
Fűzfa Balázs tizenöt éve a legmaibb irodalomkönyveket konstruálta meg saját tanári gyakorlatára alapozott pedagógiai meggyőződése, ill. a magyartanítás és a tankönyvkritikák alapján.¹⁶ Tankönyvei hálózatos építkezésűek, ugrópontokra vagy hipertextekre mutatnak tovább, az online világban kialakult dinamikus (kutató, továbblépő) olvasásra készítenek fel. A vizuális elemekkel is párbeszédben álló, más médiumokat a tanulásba bevonó sorozat nem félt attól, hogy a tanulók kánonon kívül eső kulturális élményeit, közegét is megszólítsa. Feltűnő mégis, hogy a sorozat az „érettségi-központú irodalomkönyvek műszövegekkel” minősítéssel lépett a szűkülő-záruló piacra. A tankönyvfejlesztői kiindulás az volt, hogy „tovább nem tartható a középiskolai irodalomtanítás irodalomtörténetre alapozottsága és koncentráltága”.¹⁷

Az Irodalom 10. tankönyv, Fűzfa Balázs emelt szintű érettségire is ajánlott tankönyve azzal lepte meg a kollégákat, hogy *A kora modernség beszédmódjai* (1700-as évek – 1857) átfogó címmel új tartalmi kereteket konstruált. A lényegében a klasszicizmustól a romantikáig tartó időszakot korábban nehézkesen, nem folyamatként kezelték az irodalomtörténészek,

15 ARATÓ László – PÁLA Károly, *A szöveg vonzásában I., Bejáratok, II. Átjárók, III. Kitérők: Irodalom, Irodalmi szöveggyűjtemény, Műszaki*, 1993/1995/1997 (1991-2001) Petőfi-fejezet = *Bejáratok*

16 FÜZFA Balázs, *Irodalom 10, Érettségi-központú irodalomkönyvek műszövegekkel*, Bp., Korona Nova, 2008.

17 A tanulmány elérhető: www.kronikanova.hu (2009. ápr. 16.) 2008.

Orlai Petrich Soma: *Petőfi Debrecenben, 1857*
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

a tankönyvekben pedig a felvilágosodás kora és reformkor történelmi megjelölésekkel éltek. Utóbbi fejezetcím itt is megmaradt, de a bevezetőnek szánt rész (tankönyvi témaháló- és szövegválogatás) mégis indokolta az újraértelmezett főcímet. Fűzfa a modernség fogalmát eszmei kezdeteitől számítja, és ezzel is megerősíti tankönyvében az irodalomra és a tanulók jelenére fókuszálást. A tankönyv felépítése tanuló- és felhasználóbarát, de nagygényű. A felvilágosodás és reformkor két, érettségien kötelező életműve (Petőfi, Arany) egymást követi, és az elvárások szerint is tartja a teljességre törekvést, de maga a tananyag hálózatos, enciklopédiaszerű. Mai értelemben az, vagyis a jelen irodalmi életébe és a világhálóra is elvezet. A Petőfi-leckék egyszerre igyekeznek a kultuszszal és a recepcióval meglepni a diákokat és élő-

ként bemutatni a Petőfi-költészet. A főszöveg mindig rövid és nem vált tankönyves regiszterre, a leckék sem egyensúlyozzák ki a játékos, humoros és sokszínű Petőfit a heroikus próféta-forradalmárral. A szerző tárgyszerűen szól Petőfi személyiségének nyugtalanságot okozó felhajtó erejéről, amiben a költőlet 20. századi példákkal közös vonását látja. Kiemelendő, hogy ez a tankönyv az első, amely rámutat, milyen sokat jelent a szöveghűség a költészetben, s hogyan lehet ezzel visszaélni. A költő bemutatásának célja és tétje a Petőfi-költészet modernsége, melyre a szerepversek és a *Felhők* darabjai adnak mintákat. A szakirodalom ajánlása friss (Fried, Margócsy), a digitális technika kihívásai beépültek a feladatok közé: számítógépes algoritmus az *Arany Lacinak* című vershez, hipertextuális feldolgozás, mobilapplikációk, de megmarad a verskultusz (A tizenkét legszebb vers példája), kunsztokat is választhat a diák, pl. megtanulhatja az egész *János vitézt* kívülről. A tankönyv elkerüli a közéleti Petőfi-kép újrarajzolását, de megengedi a *Szeptember végén* parodisztikus, kamaszos kritikáját, és a szabadságesszme kérdéseit szerepválságokon haladva, látomásokban tematizálja. Az életművet nem az egyéni tragédiához, hanem az európai perspektívához (*Európa csendes...*) és a költő utóéletének különösségeihez vezet. Fontosnak tartom, hogy *A hóhér kötelének* megemlékezésével ez a tankönyv végre felfedezte a mai diáknak talán ajánlható vadromantikus olvasmányt, a Jókai-regény felé vezető kísérletek egyikét. A száz éves Horváth János-i Petőfit Fűzfa Balázs nemcsak a közelmúlt hagyományaival modernizálta és keltette életre, hanem a ráadás rajzfilmes vagy játékos, parodisztikus újraköltésében is. Elkezdődött Petőfi rekanonizációja?

Tündérorszámban van wifi?

Szabó Borbálával, *A János vitéz-kód* szerzőjével beszélget
Návai Péter

Elér odáig az 5G? A zsványok tanyájára miért nem lehet rákeresni Google Maps-en? Működik ott egyáltalán az okostelefon? Ilyen és még ehhez hasonló, elsöre furcsának tűnő, valójában releváns kérdések tucatjai merülnének fel, ha egy mai ötödikes nemcsak olvasóként, hanem aktív szereplőként csöppenne bele Petőfi szövegvilágába. Az ötödik osztályos irodalomszkeptikus matekzsenivel, Turchányi Bertivel pedig éppen ez történik *A János vitéz-kód* című ifjúsági regényben.

Kezdjük valami személyessel. Milyen őselményed van a *János vitéz*tel kapcsolatban? Amikor pici voltam, apukám minden este diafilmeket vetített nekem. Egy időben mindig a *János vitéz*et kértem tőle, mert ez a tekercs volt a legvastagabb. Amikor kinyitottam a dobozt, akkor már egyből láttam, hogy ez hosszú lesz. Nagyon hamar kívülről is megtanultam a diafilm szövegét, már 2-3 évesen beleült a fejembe. Később aztán heccből a teljes, eredeti szöveget

is megtanultam. A diafilmes verzió vágott volt, de azért elég sok szövegrész így is benne volt. Mint egy alapnyelv, úgy maradt meg bennem a szöveg. Volt olyan, hogy még nem is beszéltem olyan jól a hétköznapi nyelvet, de a *János vitéz*et már mondogattam. Van tehát egy szoros kapcsolat, ami így kialakult.

Azt gondolom, hogy a *János vitéz* tipikusan az a mű, amiről a legtöbbszörnek jellemzően zsigeri élményeik vannak. A sztori, a hangulat, a dallam egy-egy részlete annak a kollektív élménynek, amelyre a többség inkább nosztalgikusan, mint kritikusan tekint. Kivételt képeznek persze azok, akiknek „szakmai ártalom és szükség” az újraolvasás. Többgyermekes anyukaként már a regény megírása előtt is időről-időre szembekevertél a *János vitéz*tel. Milyen felismeréseid voltak az újraolvasások során?

Kicsit azért esetleges volt, hogy pont a *János vitéz*tel kezdtem el dolgozni. Először gimiseknek szerettem volna írni egy olyan történetet,

hogyan valaki belekerül egy műbe. Ezt éveken tervezgettem, de valahogy sohasem állt össze. Aztán rájöttem, hogy talán ez a forma egy másik korosztálynak jobb lenne, így adott volt az is, hogy egy másik mű kerüljön elő. Először a *Toldin* gondolkodtam. Egyrészt, mert nagyon szeretem, másrészt ki akartam próbálni magam ebben a rímeléses dologban. Vonzott az ötlet, hogy ne csak egy szereplőt tegyek bele a műbe, hanem a formáját is átvegyem. Pont ekkor volt ötödikes a fiam, Balázs. Emlékszem, hogy nagyon vicces kérdéseket tett fel a *János vitéz*-ről. Ilyeneket kérdezgetett: Mitől olyan derék ember ez a *János vitéz*? Miért ő a derék ember, ha felgyűjtja az őt egyébként kedvesen fogadó zsványok házát? Kiderült számomra, hogy ez a népmeseszerűség, hogyha ma egy az egyben sztoriként találjuk, akkor érdekes, releváns dilemmákat vet fel. Ezt pedig érzik a gyerekek is.

Arra már kimondottan felnőttként jöttem rá, hogy Petőfi sokszor hülyéskedik a népiességgel a *János vitéz*en belül. Sok olyan szót használ, amit utólag népiesnek könyvelünk el, de valójában nem az. Ilyen például: „kíváncsiságos”. Miért mondana bárki ilyen túlragozott, fura szót? Úgy gondolom, hogy rengeteg ilyen kifejezést egyszerűen modorból pakol be a műbe. A modoroskodással aztán néha direkt

túl is ló a célon. A rímelés olykor gagyi egyszerűsége is része a viccnek. A *helység kalapácsá*-ból is kiderül, hogy Petőfi nagyon szellemes alkotó, a *János vitéz* pedig stílusgyakorlatként is olvasható. Néha el is kezdtem rajta nevetni olvasás közben. Ja, hogy ez úgy népies, hogy nem teljesen komoly. Miközben természetesen van komoly, megfejtendő rétege is. Ezt a rejtett stílusparódiát csak felnőttként vettem észre.

Egy tanórára készülve általában igyekszem „bejósolni”, hogy mivel ránthatja be az adott osztályomat az éppen aktuális irodalmi mű. Úgy sejtem, a regényre készülve te is igyekeztél elgondolni, hogy min akadhatnak fenn a mai diákok a *János vitéz* kapcsán. Úgy tudom, hogy a regényre készülő ötletgyűjtés során egy ötödikes osztály véleményére is kíváncsi voltál. Volt olyan felvetésük, ami addig eszedbe sem jutott?

Persze, ez egyébként Balázs osztályában történt. Volt egy nagyon jó fej tanára a Szent Imrén, aki megengedte, hogy bemenjek. Először elmondtam a regénytervem, láttam, hogy izgalmasnak tűnik a gyerekeknek, érdeklí őket. „Belekerül? És ott miket csinál?” Láttam, hogy az alapsztori jó. Konkrét ötleteket vártam, ezért csoportmunkát csináltam az osztályban. Minden csoportnak egy éneket kellett végiggondolnia, hogyha abba ők belekerülnének, akkor miket csinálnának. Nagyon jó ötleteik voltak, ezek közül sok be is került a regénybe. Aztán mondtam az én terveimet is. Udvariasan mindig mondták, hogy jó, de azért éreztem, hogy melyik tetszik nekik valójában.

Az volt az érdekes, hogy bár számítottam rá, hogy a telefon, a wifi kérdése fel fog merülni, de arra nem gondoltam, hogy ennyire meghatározó lesz. Miért nem nézi meg a telefonján, hogy hol van? Haza tud telefonálni? Mi van a wifivel? Az Iluskáéknál van töltő? Tudnak képeket küldeni onnan? Mintha a személyiségüknek már teljesen integráns része lenne a mobil,

Szabó Borbála (Fotó: librarius.hu)

ami lényegében már egy számítógép. Az ő generációjukban már alapvetőnek számít, hogy erre támaszkodnak. Rengeteg infó karnyújtásnyira van tőlük. Bármilyen eszükbe jut, annak rögtön utána néznek az interneten. Miről szól a *János vitéz*? A regényben is rákeresnek a tartalmára. Az vetődött fel, hogyha lemerül a telefon, vagy ha nincs wifi, akkor az teljesen más alaphelyzet. Ez a dilemma minden egyes csoportnál előkerült. Rájöttem, hogy ezzel foglalkozni kell, mert nagyon fontos nekik.

sze némi relevanciája, de lehet, hogy most átbillent egy kicsit. Ha a mai világunkat ütköztetjük ezzel az idealista világgéppel, akkor tehát annak csak egy vetülete ez a digitális valami. *János vitéz* is nekiáll játszani egy offline játékkal Berti telefonján, ilyenkor pedig az ember tettekkészsége, kihívások iránti vágya le tud lassulni. Az enyém is. Ilyen zombi üzemmódba állunk be. Ez a kikapcsolódás újkori formája. *János vitéz* is kicsit lefagy, mert ő még nem szokta meg ezt az állapotot.

A főhős, Berti egy digitális hős az analóg világban. Teljesen más gondolkodásmódot képvisel, mint a többi szereplő. Amikor *János vitéz* megfogadja a tanácsát, és elveszi a francia királylányt, rövid időn belül az egész mesevilágon úrrá lesz a közöny. Ennyire éles kapcsolatot látsz a közöny és a virtualitás között?

Van kapcsolat, de szerintem ez inkább a mai gondolkodásban keresendő. Miért lennének olyan idealisták, hogy egy halott lány után menjen bárhová is bárki? Ott egy lány, aki jobb pozícióban van, jól néz ki, a házasság révén *János vitéz* életkörülményei is jobbak lennének. Tetszenek is egymásnak. A gyerekek pedig ténylegesen nem értik, hogy miért nem veszi el a királylányt *János vitéz*. Miért nem él ezzel a jó helyzettel? Ezt nem önzésnek vagy közönynek mondanám, inkább egyfajta praktikus gondolkodásnak. Szép ez a mese, de ha a valósággal ütköztetjük, akkor rengeteg kérdést vet fel. A gyerekek pedig így tesznek, így Berti tanácsa reális, nemcsak a közönyt jelenti. A mai korunk üzenete erősen az, hogy magadért élj. Ez párkapcsolati szempontból is érdekes. Van per-

Valljuk be, kényelmesebb egy kanapén hőstetteket véghez vinni telefonon, mint kettévágni valakit.

De közben értelmesebb is, mert itt egy csatát digitálisan játszanak le. Miért ne lenne jobb ez? Ez sem olyan hülye gondolat. Ha kizárólag virtuálisan játszunk le a konfliktust, akkor nem hal meg senki, és mégis lesz végeredmény.

A regényben több kódrendszer keveredik. Ott vannak a matekos rejtvények, a titkos nyelv, ám kódként értelmezhető az intertextuális játék révén az olvasás is. A regény szövegvilágát nemcsak eredeti Petőfi szövegrészekkel színesíted, hanem ezeket verses formában folytatod, újraírod. Mi motivált ennek az összetett rendszernek a megalkotására?

Nagyon hiányolom a kortárs regényekből az irodalmiságot. Nekem nem tetszik annyira ez a problémairódmódi trend. Fognak egy témát – mozgásszerűltek, drog – és a történetet szinte forgatókönyvként, egyszerű formában írják le. A *miről* fontosabb, mint a *hogyan*. Mintha az irodalom önmagában nem egy kód, nem egy beszédmód lenne. Nem azt mondom, ebbe a formába is sok érték belepakolható. Én vi-

szont fel akartam tenni néhány kérdést: mi az, hogy irodalom? Mi az, hogy olvasni? Fel akartam hívni a figyelmet arra, hogy van egy író, aki – néha kicsit kitéten is – beleszól a történetbe. Jelezni akartam, hogy van egy olvasó. Sőt, van egy történet is, amelyben van egy valóság és van egy mese, de a valóság valójában nem maga a valóság, az is csak egy mese, de ez a valóságnak hívott mese a történetben. Az olvasó pedig elvileg az igazi valóságban van, de vajon tényleg így van? Ezeket a rétegeket a művészet nagyon régóta feszegeti, de talán most túlzottan kezd leegyszerűsödni sztorira és problémára. Szerintem ezt a rétegzettséget érdemes lenne vizsgálhoznunk, de nem túlzottan erőltetetten. Nálam például az írónak van egy karaktere, amit a regény kapcsán sokan kritizáltak. Miért beszél magáról? Miért nem csak a történetet mondja? Miért kell beleszólnia a sztoriba? Nem érdekes az író, csak a sztori érdekes! Nem véletlenül csináltam ezt. Van egy író, van egy olvasó, van egy sztori, de nézzük a kapcsolatot is. Ez egy irodalmi mű egy irodalmi műről, irodalmi eszközökkel.

Ebben a regényben tényleg minden a János vitéz körül forog, de közben görbe tükröt is tartasz a magyar hétköznapok elé. Ha a regényt satíráként olvassuk, ironikus látletet ad a hazai politika, a média, az oktatás helyzetéről. Miért tartottad lényegesnek, hogy ezek a témák bekerüljenek?

Azért tartottam fontosnak, mert a gyerekek is ebben élnek. Az pedig ritka, hogy arról olvasunk, amiben élünk. Még a valóságra törekvő regények is leegyszerűsített világokban játszódnak. Fontos szerintem, hogy ezekkel a témákkal találkozzanak. Közben pedig nem annyira tűnik fel nekik, hogy ez most miért is van benne. Ezek a témák ugyanúgy körülveszik őket a regényben, mint a mindennapokban. Nekem például gyerekkoromban voltak olyan rémképeim, hogy behívnak egy

tévéműsorba, és el kell mondanom, hogy kibe vagyok szerelmes. Ennél kínosabb szituációt serdülőkorban el sem tudok képzelni. Arra gondoltam, hogy egy ilyen regénybe ültetett szituációval meg lehetne mutatni, hogy olykor mennyire indiszkréten működik a média. Azt, hogy a nézettség miatt valójában emberek érzéseit zsákmányolják ki. A politika bekerülése miatt már több vitám is volt a kiadóval, de ragaszkodtam hozzá.

Valamilyen formában a politika is kihat rájuk, így le is csapódik bennük.

A gyerekek azt látják maguk körül, hogy a felnőttek politikai kérdésekben összevesznek egymással, akár családon belül is. Ha arra neveljük őket, hogy látjátok, mocskos dolog a politika, ne foglalkozzatok vele, akkor nem fognak. Holott éppen egy olyan közéletre lenne szükség, ahol józanabban, őrült indulatok nélkül tudunk beszélgetni ilyen dolgokról. Pont emiatt kellene gondolkodni erről. Ebben pedig segíthet a pár lépés távolság, a humor és a satirikus, nem pedig a gyűlöletből fakadó kritika. A tabusítás nagyon káros, szóval nem véletlenül tettem bele ezt a réteget. Ezek a témák mindenképpen lecsapódnak a gyerekekben, de a tabusítás hatására úgy, hogy nem is beszélhetnek róla, mert valaki megharagszik. Azt mondták, hogy ez nem fogja érdekelni a gyerekeket. A közönségtalálkozásokon direkt rá szoktam erre kérdezni. Tetszik nekik, nem érzik, hogy ez valamiféle plusz dolog lenne, amit rájuk erőltetnek. Beleillik szerintük a regénybe. Illetve az szerintem Berti jellemének „meghosszabbítása”, hogy az apja politikával foglalkozik. Szóval nem teljesen szervesen van benne ez a szál sem. Arról nem is beszélve, hogy lesz majd folytatás, a parlamenti rétegből pedig kibomlik majd terveim szerint egy újabb szál.

A regényben a humor többféle formája is megjelenik. Az egyszerűbb szójátékok ugyanúgy, mint a maró gúny, vagy a kimondottan bántó poénok. Ez számomra ifjúsági regényhez képest meglepő volt, mert ezek az olvasmányélményeim lényegesen „felvizezettebb” poénkodáshoz szoktattak. **Különbözik egymástól a gyerek és a felnőtt humor?**

Biztosan van valamilyen különbség. Nem ugyanazt a poént mondom egy gyereknek, mint egy felnőttnek, de majdnem. Gondolj bele, a *Macskafogó* már nem biztos, hogy az eredeti formájában átmenne egy stúdió, ha ma készülné. Gyerekként nem vettem észre azokat az utalásokat, amiket már felnőttként igen. Jónak tartottam, sőt még most is jónak tartom, de felvet olyan témákat, amelyek már erősen kérdésesek. Nem biztos, hogy egy stúdió gyerekeknek valónak tartaná ma. Szeretem a sokrétegű humort, és szeretek úgy beszélni, hogy életkortól függetlenül mindenki ugyanúgy tudjon röhögni rajta. Szerintem elképesztően jó a gyerekek humora, és ők is érzik, ha valaki leereszkedően szól hozzájuk. Fontosnak tartom azt is, hogy hogyan beszélünk a gyerekekhez. Nem misszió, de lényegesnek tartom, hogy normális hangnemben történjen.

Kicsit túlóvjuk most a gyerekeket?

Szerintem bizonyos szempontból igen. Más szempontból nem foglalkozunk velük eleget. Bár lehet, hogy ők erre azt mondanák, hogy állandóan velük foglalkozunk. Van a helikopter-szülőség, amikor mindent ellenőrzünk, miközben a valódi igazságokat csipőből hazudjuk el. A kis hazugságoknak van értelme, de érdemes mérlegelni, hogy éppen mi miatt hagyjuk magunkat hazugságban a gyerekekkel szemben.

Az olvasás onnan izgalmas, ha megindul az értelmezés, vagyis a passzív befogadó aktív cselekvővé változik. Ennek a legszemlélete-

sebb példája a regényben Berti, aki újrainrja az eredeti sztorit. De közvetve így tesznek az Einsteinek is, akik megpróbálják kiolvasni / kiértelmezni Bertit a könyvből, rájönni arra, hogyan szedhetik ki onnan. Bertit pedig olvasóként meg kell szeretnünk, mert elsőre nem valami szimpatikus karakter.

Igen, ezzel főleg a felnőtt olvasóknak van gondja. A gyerekek szerint jó fej. Általában a főszereplő neutrális kicsit, pont azért, hogy odaképzelhessük magunkat olvasóként, de én szeretem az erősebb vonásokat. A szatírában egyébként is mindenki karakteresebb. Olyasmi tulajdonságok vannak egyébként Berti karakterében felnagyítva, amik kimondottan jellemzők a mai gyerekekre. Írtak tanárnők, hogy nekik három ilyen tanítványuk is van. Azt, hogy a főhős legyen szimpatikusabb, azt a dogmatikusabb olvasók, a felnőttek várják el. Szülők, tanárok is írták, hogy jó ez a Berti, csak nem lehet megszeretni. Volt, aki azt mondta, hogy nem is tudta végigolvasni, mert annyira ellenszenves. A gyerekeim révén tudom, hogy milyen sorozatokat néznek a mai fiatalok. Például a *Family Guy*-t. Ebben a totális cinizmus keveredik az alapvető emberi igazságokkal. Úgy voltam vele, hogyha ezt szeretik nézni, akkor nem akarok olyan karaktert írni, aki azért nem érdekes, mert angyali tisztaságú, akihez biztosan nem tudnak majd kapcsolódni. Kicsit az is benne volt, hogy akkor csinálok egy magyar *Family Guy* karaktert, aki az eredetihez képest visszafogottabban, de azért durván mondja ki azt, amire gondol. Aztán próbáljuk ki, hogy mi történik. Valaki azt is mondta, hogy remélte, Berti megváltozik a végére.

Az elég rossz lett volna. Berti azért csak első pillantásra ellenszenves. Ahogy egyre több időt töltünk vele a mesevilágban, egyre több szimpátiakreditet gyűjt. Nem feltétlen azzal, amit mond, inkább azzal, amit tesz.

Fontos számára János vitéz, valóban segíteni akar neki.

Plusz láthatóan vannak olyan barátságai, amelyek azért nagyon erősek. Berti kifelé lényegesen cinikusabb annál, mint ahogy érez. Közben azért számára is elgondolkodtató lehet az az életút, ami ha virtuálisan is, de megvalósul a történetben. Hiszen a végére már mindenki gyűlöli. Ez elég nagy pofon. Kiszolgáltatottá vált, gyakorlatilag a barátai mentették meg.

Benke Márton PhD szerint Bertinek sikerült János vitézt idealistából realistává változtatni, így a regény tétje nemcsak Berti, hanem a címszereplő megmentése is. János vitéz nyilván úgy menekül meg igazán, ha minél többen olvassák a történetét a jövőben is. Valamennyire rálátsz az elbeszélő költemény tanórai feldolgozásaira. Szerinted mi az a fontos értéke a szövegnek, ami lényegesen nagyobb hangsúlyt is kaphatna a tanórákon?

A humor, amit mondtam már korábban. Tanítottam a *János vitézt* ötödikeseknek olyan iskolában, ami kétnyelvű. Ez egy amerikai iskola, ahol mindenféle nemzetiségű gyerek van, csak néhány magyar gyerek volt, de náluk is alapvetően az egyik szülő másik nyelvű volt otthon. Nagyon érdekes volt, hogy ők még nem is hallottak a *János vitéz*ről. Éppen emiatt teljesen új módon lehetett őket bevezetni a mű világába. Várták, hogy fog majd folytatódni, nevettek azon, hogy a huszárok cipelik a lovaikat, meg eszik a levegőt. Érdekes volt, hogy elsődlegesen meseként tetszett nekik. Tündérország viszont őket is megfogta. Úgy értették, mintha *János vitéz* beleörülne abba, hogy meghalt Iluska. Be akarunk jutni Tündérországba? Ez a kérdés a gyerekekben is felmerült, ez messzire mutat, nyilván Petőfi is tudta. Idősebb korosztályban ez akár pszichomese is lehet.

KARÁDI ZSOLT

A „Virágokból-font Táltosfiú”

Hetek óta csaknem kirekesztőlegesen olvassmányom a *Petőfi 200* kapcsán megjelent könyvek sora.¹ A kötetek nemcsak abban segítenek, hogy föllevenítsem a régről őrzött, s a tanítás során mozgósított ismereteket, hanem alkalmat teremtenek a visszapillantásra is: annak felidézésére, hogyan, mikor találkoztam Petőfi Sándor művészetével kamaszkorom óta.

„Ó, jaj, pedig én nem vagyok könnyen könnyező...”

Mindenkinek megvan a maga Petőfi-élménye. Ő az, aki bizonyosan végigkíséri az embert kisiskolás éveitől kezdve a halálos ágyig. Petőfi a nemzeti mítosz része; élete, költészete, eltűnése (halála) mindannyiunk közös él-

ménye. Borozgatánk apámmal, ivott a jó öreg, Egész úton hazafelé azon gondolkodám, Falu végén kurta kocsmá, Megállék a kanyargó Tiszánál, Fa leszek, ha fának vagy virága, Ne ily halált adj, istenem, ne ily halált adj énnekem, Sors, nyiss nekem tért, Szeretlek, kedvesem, szeretlek, tégedet, Mienk nevezzelek, Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt, Föltámadott a tenger, Rabok legyünk, vagy szabadok, Föltámadott a tenger, Véres a föld lábam alatt, lelőtték a pajtásomat, Mi ne győznénk, hisz Bem a vezérünk, Európa csendes, újra csendes, Szörnyű idő, szörnyű idő, s a szörnyűség mindegyre nő...

Aligha van magyar alkotó, akinek annyi verse ivódott be a köztudatba, mint neki. Ebben a folyamatban legnagyobb szerepe a le-

1 *Petőfi Sándor összes versei*, szöv. gond., utószó KERÉNYI Ferenc, Bp., Osiris, 2022³; *Petőfi Sándor összes prózai írása és levelezése*, s. a. r. és a jegyz. SZALISZNYÓ Lilla és ZENTAI Mária, Bp., Osiris, 202; *Petőfi Sándor próza- és drámafordításai*, s. a. r. és a jegyz. SZALISZNYÓ Lilla és ZENTAI Mária; SZILÁGYI Márton, *A magyar romantika ikercsillagai, Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Bp., Osiris, 2021.; KERÉNYI Ferenc, *Vörösmarty – Petőfi – Madách*, Bp., Osiris, 2022.; Uő., *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2022²; *Petőfi Sándor emlékezete*, szerk. MARGÓCSY István, Bp., Osiris, 2022.; OSZTOVITS Szabolcs, *„Sors, nyiss nekem tért”, Petőfi Sándor életének krónikája*, Bp., Osiris, 2022.

gendás *alaknak* volt², akinek huszonhat esztendejében helyet kapott minden, amihez másnak több évtizedre van szüksége. A „Költő vagyok, költőileg kell végigrohannom az életúton”-elv jegyében szervezett életben szerelem, család, forradalom, szülők halála, gyermek születése, szabadság és rab-ság dichotómiája egyaránt jelen van a rendkívüli műfaji gazdagságú szövegek sokaságában...

1968-ban hatodikos diákként felléptem az iskola irodalmi színpadának ünnepi műsorában. Részleteket adtunk elő *Az apostolból*, én pedig elharsogtam az *Egy gondolat bánt engemet...* sorait. Máig megmaradtak bennem az Arany János-i szavak: „Ki nékem álmaimban / Gyakorta megjelenysz, / Korán elhunyt barátom, / Van-é jel síri fádon, / Mutatni, hol pihensz?”

Ötven esztendeje, 1973-ban, amikor gimnazista voltam, születésének százötvenedik évfordulóját ünnepeltük. Úgy rémlik, ekkor (de lehet, hogy még 1972-ben) volt az OKTV témája az, hogy Petőfi *Dalaim* című versének alapján kellett áttekinteni a költeményeket és csoportosítani őket. Akkor olvastam végig először az oeuvre-öt; segítségül hívtam Horváth János monográfiáját és Illyés Gyula könyvét. Tizenhat-tizenhét évesen nyilvánvalóan nem láttam át a grandiózus életművet, ám a *Tündéralom*, a *Világosságot!*, *Az örült*, az *Egy gondolat bánt engemet...*, a *Szeptember végén*, *Az apostol* jelentős hatást gyakorolt rám: sok rá emlékez-

Barabás Miklós – Walzel Ágost Frigyes:
Petőfi Sándor, 1845 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

tető verset írtam. Revelatív erejű volt számomra Horváth szerepjátás-konceptiója, illetve a költő „olvasmány-ihleteinek”³ számbavétele.

A Petőfi-élménykörben fontos szerepet játszott az, hogy még 1973-ban, a *Keressük Petőfit* mozgalom keretén belül részt vettem a gimnáziumom egyik magyartanárnöje által szerkesztett-rendezett emlékműsorban. Az egyébként halovány produkcióban a szövegem úgy kezdődött: „Ó, jaj, pedig én nem vagyok könnyen

könnyező, könnyeim nem könnyen folynak...” Akkor, ott nem tudtam semmit Juhász Ferencről. Ma is hallom az egykori kamasz hangján: „De ha könyveit olvasván lapozom, könnyezni kezdek, mint örömeben a gyermek, mint szép szóra édesanyám, mint Mozart zenéjét, ha hallgatom, és nem szégyellem könnyeimet, Petőfi Sándor, te a Lét Legszebb Virága, Elemi Virág, te Egyszervolt csoda, Szívem Tündérkirálya, te Népmesék Világmegváltó Fia, Poklok Legyőzője, te a Költészet Ifjú Tudós Királya, te Virágokból-font Táltosfiú, te semmi más, mint zseniális ember, ifjú tiszta zsenije költészetünknek, te egymagad a Tizenkilencedik Század, egy egész század huszonhat évesen, akit nem csodálni kell, de nagyon szeretni, együtt-ülni vele csillag-füstölgő zöld nyári éjszakákon, s hagyni, hogy szúrós kemény tekintete, mint kristálytű szúrjon szívünk gyarlóbb és esendőbb zúgaiba és homályaiba”⁴ – és érzem azt az értetlenséget, amellyel akkor Juhász elementá-

2 Vö. MARGÓCSY István, *Petőfi jelleméről és alkatáról jórészt mítoszok élnek közöttünk*, SZEKERES Dóra interjúja, <https://litera.hu/magazin/interju/margocsy-istvan-interju.html>. (Letöltés: 2023. 001. 31.)

3 HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Bp., Pallas, 1933, 509-586.

4 JUHÁSZ Ferenc, *Petőfi Sándor csontjai* = Uó, *Versprózák*, Bp., Szépirodalmi, 1980, 170-171.

risan áradó versprózáját fogadtam. (Évek teltek el, míg közel kerültem A tékozló ország, A szent tűzözön regéi, Az éjszaka képei, a Gyermekek dalok, majd pedig a Halott feketerigó költőjéhez. Meg kellett érnem hozzá...)

Mint ahogy meg kellett érnem később a tanítás során is ahhoz, hogy – miközben az évtizedek alatt az irodalomtudomány nyelve és horizontja is változott – másképp lássam a szabadságharc költőjét, mint korábban. Az én nemzedékem hajdan még a Spenótból tanult, Pándi Pált és Sótért olvasott. Ezért is volt nagy jelentőségű, amikor már Németh G. Béla, Szegedy-Maszák Mihály, Veres András, Dávidházi Péter, Szörényi László, illetve Margócsy István dolgozataival, könyveivel találkoztam. A szakirodalmi tájékozódás mellett az utóbbi másfél-két évtizedben Petőfi-képem alakulásába a színházművészet és a napi oktatás tapasztalatai egyaránt beépültek.

„Apadjon ki bánatotok tengere”

A nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház 1998-ban műsorra tűzött A hóhér kötele előadása Petőfi azonos című regénye nyomán készült. A darab megtekintése után elmélyedtem a költő prózai műveiben. Éppúgy, mint drámaírói és fordítói munkásságában, amikor ugyanott színre került 2013-ban a *Tigris és hiéna*, majd 2014-ben Shakespeare-től a *Coriolanus*. Ez utóbbi, Bodolay Géza rendezte játék szövegének alapos elemzése meggyőzött arról, hogy Petőfi műfordítóként is – problémás szöveghelyeivel együtt – jelentőset alkotott⁵, s csak sajnálhatjuk, hogy a *Rómeo*

és *Júlia* tolmácsolására már nem maradt ideje: pusztán a dráma prológusát és az első felvonás nyitó jelenetét fordította le.

Minderre felhívtam azon diákok figyelmét, akiket a 2014/2015-ös tanévben óraadóként tanítottam. De nem csak erre: az érdeklődő és kreatív fiatalok impulzusokat adtak ahhoz, hogy újraolvassam az életművet és a rá vonatkozó frissebb szakirodalmat. Margócsy István könyvei⁶ és Kerényi Ferenc munkája⁷ nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy élményszerűbb

Lotz Károly: Petőfi Sándor–János vitéz illusztráció III. ének, A gazda számonkéri a nyáját Jancsától, 1863 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

órákat tartsak. A szorosan vett tananyagot túl kalandoztunk a költő körül. Az akkori főiskolai könyvtárból kikölcsönöztem Petőfi István 1909-ben kiadott kötetét és felolvastam (a szerző nevének említése nélkül): „Korán sírba dőlt ifjú szabadságod / Születése napján, édes hazám, / Tőled messze száműzött gyermekednek / Sötét ború ül halvány orcáján. // Lelkem fájdalommal határ- és végtelen, / Mint a világ urának hatalma; / Mert véled ifjú szabadság sír-

5 Vö. KARÁDI Zsolt, *Shakespeare, Petőfi, Bodolay. A Coriolanus a Móricz Zsigmond Színházban* = Uő, „Az ég nem emberséges...”, Nyíregyháza, Feliciter, 2016, 9-31.

6 MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor*. Kísérlet, Bp., Korona, 1999.; Uő, *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2013.

7 Vö. KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008.

ba szállt / Hazám boldogulásának csillaga. //
Megszületlett s a hű honfiak ezre / Sietett böl-
csődhöz s ápoltnak, / Hogy a vészek, melyek
születéskor / Tornyosultak, elmaradjanak.”

A fiatalok úgy vélték, hogy ez elég gyöngye
vers. Ki írta? – kérdezték. Folytattam: „Magyar-
honnak hű leányi halljátok, / A távolból hogy
mit szólok hozzátok: / Annyi száz meg száz
hazafi nevében / Szép lelketek, hű szívetek tisz-
telem. // Adjon Isten számotokra minden jót,
/ Boldogságot, ti reátok fordulót, / Apadjon ki
bánatokat tengere, / Örömgöngyöt szedjete
a medribé.” – Ez még rosszabb – mondták. –
Csak nem Petőfi-mű?

Elhűlték, amikor kiderült, hogy a szerző Pe-
tőfi István. Ő is költő volt? Aztán felsorolták,
szerintük miért rosszak a strófák. Nem kevésbé
csodálkoztak, amikor Petőfi Zoltántól olvas-
tam fel néhány opuszt...

Zoltán életéről, valamint verseiről 2018-ban,
az egyetemen csináltunk műsort hallgatóimmal.
Közben beszéltünk Czeizel Endre cikkeiről,
a mániás depresszióról, a tehetségről, a géni-
uszról⁸. Legutóbb 2021 októberében – naplói-
nak és verseinek segítségével – Gyimesi Emese
könyve⁹ tanulságait is felhasználva mutattuk
meg (a Móricz Zsigmond Színházzal közösen)
Szendrey Júlia alakját, szerencsétlen sorsát és
írói-költői-fordítói tevékenységét.

Most pedig – miként fél évszázada, amikor
kerestük Petőfit – hetek óta olvasom az összes
versek¹⁰ 1200 oldalas kötetét, hogy jobban
értsem a magyar irodalom kivételes teljesítmé-
nyét. Hogy a műveket lássam, ne az életrajzot.

„Én nem hiszem, hogy meghalt!”

A Petőfi-jelenség alaposabb (újra)értéséhez
nagy segítséget nyújtanak a dolgozat elején
említett kiadványok. A mai gyakorló magyaran-
tánár aligha taníthat színvonalasan Kerényi
Ferenc könyve nélkül, amely – miközben min-
taszerűen gazdagítja ismereteinket, aközben –
a *kritikai életrajz* műfajának (egyik) mintapél-
dáját nyújtja. Arra kérdésre, „mit talál benne és
mit nem a Petőfi iránt érdeklődő”, a szerző azt
válaszolja: „Adjuk 1. tüzetes életrajzát, 2. költői
pályájának alakulását, 3. költészetének egykorú
fogadtatását, 4. kiadás- és befogadástörténe-
tének főbb irányait. Az egyes műveket csak az
életrajz és a keletkezéstörténet vonatkozásában
jellemztük, Petőfi költészetének általánosabb,
poétikai, esztétikai elemzésétől tartózkod-
tunk.”¹¹ Az *Előszó*ban foglaltaknak maximá-
lisan megfelelő monográfia azt is érzékelteti,
hogy a hatalmas életmű még számos egyéb
megközelítést is indukálhat a kutatás számára.

Az új művek között kitüntetett hely ille-
ti meg a Margócsy István szerkesztette *Petőfi
Sándor emlékezete* című gyűjteményt, amely
a költő munkássága recepciótörténetét kínálja
egykori, valamint mai tanulmányok-kritikák
közvetítésével. Margócsy a körültekintő, a be-
fogadás-történet minden lényeges mozzanatát
felvillantó előszavát követően négy fejezetben
közli a Petőfi-életmű sajátosságaival foglalko-
zó szövegeket (*Életében, A 19. század mások
fele, A 20. század első fele, A 20. század másod-
dik fele*). Nemcsak annak örültem, hogy olyan
rég, nehezen vagy alig hozzáférhető textusok

8 CZEIZEL Endre, *Költők, gének, titkok. A magyar költőgénuszok családfaelemzése*, Bp., Galenus, 2000, 81-89.;
Uő, *Aki költő akar lenni, pokolra kell annak menni. Magyar költő-génuszok testi és lelki betegségei*, Bp., GMR
Reklámügynökség, 2001, 73-85.; Uő, „Bűm és örömem”. *Petőfi Sándor lelki alkata*, Liget, 2015/1, https://liget.org/cikk.php?cikk_id=2730 (Letöltés: 2023. 01. 31.); Uő, „Engem a rendes élet / Időnek előtte megölne, tudom”,
Nyugatplusz, 2015/3, <https://docplayer.hu/18582452-Nyugatplusz-11-czeizel-endre-utolso-esszejevel-petofiroldisco-neve-kolto-fiadnak-anyam-soka-orokkon-el-fodor-akos-jokivansag.html>. (Letöltés: 2023. 02. 01.)

9 GYIMESI Emese, *Szendrey Júlia irodalmi pályafutása. Társadalomtörténeti kontextusok*, Bp., Ráció, 2021.

10 Ld. az 1-es számú lábjegyzetet.

11 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, 9.

Jaschik Álmos: *Koltó, Petőfi fája*, 1948 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

kat olvashattam, mint például Erdélyi János, Császár Ferenc, Pulszky Ferenc, Meltzl Hugó, Salamon Ferenc, Palágyi Menyhért, Riedl Frigyes, Jókai Mór, Ferenczi Zoltán írásai, hanem azért is, mert a jeles 20. századi értelmezők (Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Horváth János, Illyés Gyula, Szerb Antal, Németh László, Márai Sándor) mellett – többek között – Juhász Ferenc, Lukácsy Sándor, Barta János, Martinkó András, Németh G. Béla, Szegedy-Maszák Mihály, Pilinszky János, Esterházy Péter, Nemes Nagy Ágnes, Dávidházi Péter, Veres András dolgozatai is helyet kaptak a gyűjteményben. A könyv így a Petőfi-oeuvre értelmezésén keresztül átfogó képet nyújt a hatástörténet alakulásrendjéről, a pozitívista-szellemtörténeti, a *lobogónk*: Petőfi-féle átpolitizált marxista, majd a strukturalizmus utáni, tisztultabb irodalomtudományi megközelítésmódokról, reflektálva a kultusz kutatás különböző formáira is.

A Kerényi- és a Margócsy-kötetnek minden magyartanár asztalán ott kellene lennie. Már csak azért is, hogy naponta szembesüljünk azzal: nincsenek örökérvényű értelmezések. A nagy életművek többféle módon olvashatók; a különböző történelmi-művészeti korszakok más-más értékpreferenciával rendelkeznek, s bennük ezeket keresik. Avagy erőltetik rá a szerzőre¹² és az alkotásra.

*

Amikor forgatom a *Petőfi Sándor emlékezete*t, s újraolvasom benne ifjúkorom kedves szerzői, Ady Endre, Horváth János, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Illyés Gyula, Szerb Antal, Németh László, Féja Géza, Gyergyai Albert elemzéseit, megakad a szemem Juhász Ferenc *Petőfi szigora* című prózaversén. Lapozgatom, s felrémlik az említett 1973-as ünnepség-sorozat; olvasom Juhász sorait, amelyeknél ma sem lehetne hatásosabban szólni Petőfiről: „Én nem hiszem, hogy meghalt! Szigorú szemekkel vigyázza szívünket, int az igazra. És nem bocsát meg a hazugoknak. Amit ő mondott, az máig a legfontosabb: a magyarnak és e földgolyó embereinek. S ha jönne valami világpusztulás, a gőgös embertelenek öngyilkosságba-hajszló rettenete, vagy a kozmoszból hömpölygő katasztrófa bolygónkra és csak egy ember maradna a romok között kisarjadó vegetációban: az ő hitével kezdhetne új életre...”

Ezért kell beszélünk róla mindig. És nem csak születésének kétszázadik évfordulóján.

12 Az oktatásban jó haszonnal forgatható Osztoivits Szabolcs munkája, amely Petőfi életének napokra lebontott krónikája mellett rövid, pontos rajzokat közöl a költő sorsának alakulásában szerepet játszó személyekről. Ld. az 1. számú lábjegyzetet.

DEÁK-TAKÁCS SZILVIA

Petőfi vonzásában

Összefoglaló *A Petőfi-kutatás helyzete: eredmények és feladatok* címmel rendezett tudományos konferenciáról

A Petőfi-kutatásra irányuló újabb eredményekről, a Petőfi-adattárról, a Petőfi kritikai kiadásról esett szó többek között a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében novemberben rendezett konferencianapon. Az előadások megtekinthetők az MTA YouTube-csatornáján, izgalmas felvetések, tisztázások, tervek hangoztak el.

Az 1. szekció elnöke, **S. Varga** Pál nyitó beszédében szokatlan felütéssel a természettudományos és a humán tudományok kutatásának összevetésével foglalkozott. „Ugyan mit jelent a kutatás a humán tudományokban?” – tette fel a kérdést. Kiemelte a forrásszövegek digitalizálásának aktualitását, a humán tudományok igényes művelőjének tulajdonságait, egy-egy adat ténynek minősítésének felelősségére irányítva a figyelmet. A centenáriumi, Horváth János által jegyzett monográfia óta hatalmas adatt mennyiség halmozódott fel. A posztmodern az önreflexióra való hajlamot erősítette, a digitális technika által kínált lehetőségek pedig egyre termékenyebb kutatási eredményeket

hoznak. Rendkívül szimpatikus S. Varga Pál azon megállapítása, amely a kutató empátiáját emeli ki az ellentétes preferenciák irányában. Milbacher Róbertre hivatkozva kijelentette, és ezzel a konferencia irányát is kijelölte: nem kell harcba szállni, hanem fel kell tární a hátteret. S. Varga Pál higgadt, kiegyensúlyozott, az előadásokat összekötő, reflektáló, a legfontosabb szálakat egymásba szövő konferenciavezetése és stílusa kellemes egyetemi emlékeket idézett fel bennem: számos előadáson és szemináriumon alakította gondolkodásunkat a tanár úr.

Margócsy István Petőfi monográfiájából a középiskolás tankönyv is idéz, a Petőfi-kutatás állásáról írott tanulmányaiból többek között a 2000, a Jelenkor, az Alföld oldalain tájékozódhatunk. *A Petőfi-kutatás helyzete a rendszerváltás előtt és után* címmel megtartott feszes, nagy időívet átfogó előadása kitért többek között a forradalmár költőt említő Sötér Istvánra, a 20. század közepétől központositott Petőfi-kutatás jellegzetességére: miszerint az irodalomtudomány elsődleges feladata lett igazolni

a Petőfi–Ady–József Attila fejlődésvonalat, és a véleményem szerint a köztudatban egyik legrögzültebb jellemzőt is kiemeli, miszerint: „lobogónk Petőfi”.

A rövid Petőfi életpálya a legterjedelmesebb leírásban szerepelt a rendszerváltás előtti irodalomtörténetekben. Az életrajzi Petőfi és a költő Petőfi szétválasztása az irodalomtanítás egyik sarkalatos kérdése, a tankönyvek változásában megfigyelhető az életút hangsúlyozottságának, illetve háttérbe szorulásának váltakozása. A lírai realizmus fogalomköre is figyelmet érdemel, valamint a romantika meghaladásáról szóló értelmezésre is érdemes felfigyelni. Mennyiben azonosítható a *János vitéz* és *Az apostol* szereplőjének életrajzi mozzanatsora? Máig a középiskolai oktatás egyik megközelítési szempontja éppen ez, a szenvedély azonossága miatt adja magát ez az elemzési szempont. Martinkó András neve többek között *A hóhér kötele* című Petőfi-regény romantikus túlzásai miatt hangzik el, de a népies Petőfi dominanciájának erőltetése is szóba került. Szem előtt kell tartanunk, hogy az egyéniségközpontú szemlélet megmaradt az értelmezések során, valamint hogy olyan szerzővel van dolgunk, aki maga alakította költői stratégiáját, viszont megszakadt a pályája, nincs betetőzés.

Illyés Gyula monográfiája a szinte hibátlan Petőfi alakot ábrázolta, és a szeretetteljes értelmezés után nem történt meg ennek a könyvnek a revíziója, nem úgy, mint Hatvany Lajos gyűjteményes munkájának Kiss József általi pontosítása. A filológiai pontosság igénye egyre erőteljesebbé vált, számos '70-es évekbeli kezdeményezés ismert.

Az előadás zárlatában Margócsy István összefoglalta, milyen új kontextusok adódnak a Petőfi-kutatásban, ezek közül a teljesség igénye nélkül néhány: megélhetési lehetőségek, befogadási horizont a kortársak között, a népiességhez való viszony, a romantikus irónia,

interpretációs vita a *János vitéz*, *Az apostol*, a *Nemzeti dal*, *A Tisza* című művekkel kapcsolatban. Feladatok lehetnek a Petőfi-diskurzusban: az akkori irodalmi élet, a színészet, az újságírás, a korabeli kanonizációs lehetőségek, az elhanyagolt prózairodalom feldolgozása, valamint Petőfi külföldi fogadtatása a 19. században. Kerényi Ferencnek a 2008-ban megjelent monográfiája lezárása egy hosszú irodalomtörténeti korszaknak, valamint kezdete a megújult irodalomtudomány számára.

A Martinkó Andrástól kölcsönzött cím: **Ínségmunkák?** Petőfi Sándor próza- és drámafordításairól szolt **Zentai** Mária előadásában. Petőfi műfordításairól kevesebbet tudunk, holott prózai és drámafordítása többszáz oldalt kitesznek, angol, francia, latin és a legtöbbet német nyelvből fordított. A nevéhez fűződik a Robin Hood, Seneca fordítása, a Pesti Divatlapnak három novellát és regényelőszót is fordított, a legnagyobb figyelmet Shakespeare Coriolanus című darabja kapta. Megfigyelhető jelenség, hogy egy mű akkor válik ismertté, ha az eredeti és a fordított mű (és alkotó) szintén ismert, ha az eredeti mű jelentéktelen, a fordítás is az: újírja a művet a fordító. Külön érdekesség, hogy Illyés Gyula változtatásokat végzett a szövegen, azonban az átírást említés nélkül közölték, holott nyilvánvaló, hogy a beavatkozását jelezni kellene. Az Athenaeum nem tüntette fel a szerzőt és a fordítót, a Regélő és a Pesti Divatlap kivétel, ahol szerző és fordító egyaránt szerepelt. Petőfi csupán húszéves, amikor a regényfordításai már összesen 380 oldalra terjedtek.

Kérdés, mely műveket olvasta Petőfi? Olvashatta Jókai drámáját, azokat a színdarabokat, amelyekben játszott – fordításaiban írt le először olyan szavakat, amelyek lírájában jelentőssé válnak később. Amennyiben a kutatás Petőfi összes irodalmi tevékenységi körének a vizsgálatára törekszik, szembesülni kell azzal, hogy a több mint 550 oldalnyi fordított szöveg-

gel a kritikai kiadáson kívül nemigen foglalkozott senki.

„Vigasztaljon legalább az, hogy a papíros nagy, ha a levél nem lesz az” (A kéziratok szerepe a Petőfi-levelezés értelmezésében) címmel hangzott el **Szalisznyó** Lilla különleges és látványos előadása. Nagy érdeklődésre tarthat számot a Petőfi-levelezés vizsgálata. Az előadás címét az a történet adta, miszerint Arany megírta Petőfit, hogy rövid levelét túl nagy papírra írta. A levélírásnak a korban megvoltak a normái, levelezőkönyvekből lehetett megismerni a szabályokat. A forma vizsgálata is fontos volt, a szabályok be nem tartása, a kulturáltság mellőzése illetlennek számított. Petőfi a sárszentlőrinci iskolában sajátíthatta el a levelezés alapjait, a piarista gimnáziumban is kaphatott órákat a témában, és Aszódon a levelek több fajtájával megismerkedhetett. Olyan követelményekre mutatott rá az előadó, mint hogy mintegy négyujjnyival beljebb kellett kezdeni az írást, tiszta részt kell hagyni a megszólítás és a levél között, valamint tisztelethelyeket szükséges hagyni a lap bal szélén és alján. Egy félreértés is szóba került: Petőfi írta Aranyra címzett levelében, mennyire nehezményezte, hogy a borítékra nem sk. írta rá a címzést, asszonyírást vélt felfedezni, a fekete pecsét nagyon rosszul érintette – bár az tudható, hogy a fekete szín ekkor nem feltétlenül a gyászhiért jelenthette. Arany válaszából kiderül, hogy a címzést ő maga írta – bal kézzel.

Szilágyi Márton *Mi várható a Petőfi-kritikai zárókötetétől? (Egy félbemaradt, posztumusz munka sajtó alá rendezésének tapasztalatai)* című előadása Petőfi verses műveinek harmadik kritikai kiadására irányult. Az 1970-es években Kiss József két kötet szerkesztése után elhunyt, Kerényi Ferenc folytatta a munkát, egyszemélyes szerzőként, majd amikor ő is elhunyt, abban az évben, 2008-ban megjelent nagy Petőfi-

biográfiája, és a kritikai kiadásból is már csak az utolsó kötet hiányzott. Az MTA Textológiai Bizottságához került az anyag, és mivel Fried István véleményezte, aki a Petőfi-kritikai korábbi köteteinek is a lektora volt, 2023-ra, a Petőfi-évfordulóra el fog készülni a kötet. A hatodik kötet előkészületeiről a szerző-előadó Szilágyi Márton számolt be.

„Szemantikus webért kiált a feldolgozás” – hangzott el **Vaderna** Gábor kötetlen előadásában *A Petőfivel kapcsolatos adatok digitális feldolgozása* című előadásának egyik kulcsmondata.

Mikszáth Kálmán *Az aranykisasszony* című elbeszélése által szemléltette az előadó, hogy a kortársak milyen kontextusban emlegették Petőfit, akiről rengeteg információ terjedt el feltűnést keltő karaktere miatt is. Az említett Mikszáth-szöveg Csutkás tanár ura Selmecebányán volt Petőfi tanára, ezt a novellát a Petőfi Társaság lapjában közölte először Mikszáth. Majd a Pesti Hírlapban tárca műfajban álnéven egy másik variációban is megjelentette a történetet, amiben kitér arra, hogy Petőfi egy versét minden diák kívülről tudta. Nem tudható, mennyire valóságosak ezek a történetek. A nagy mennyiségű információt nem papíralapon, hanem digitális környezetben kell feldolgozni, a Petőfi-adatbázis létrehozásának lépéseit, az adatok sokféle összekapcsolódását ismertette az előadó.

itidata.abtk.hu

1. Petőfi-adattár
  2. Petőfi napjai
  3. Így élt Petőfi
  4. Petőfi Ház újságkivágatai
  5. kritikai kiadások
  6. Egyéb adattárak
- +1. bibliográfiai adatok migrálása

Az üldözött zsenitől az antikatonáig (Petőfi szerepe és szerephiánya a szabadságharcban) címmel **Hermann** Róbert adott elő. Nagy érdeklődésre tarthat számot ez az előadás is, mivel kitért a Dienes András által írt 1958-as könyvre, amely Petőfinak a szabadságharcban betöltött szerepét dolgozta fel. A Petőfi-titok című mű sokáig félrevitte a kutatást, a csatateri halál érdekelte a szerzőt leginkább (arányaiban is ez tölti ki a mű nagy részét). A hadtörténeti szakirodalomnak kellett tisztáznia a Klapka–Petőfi konfliktust. Szóba került a „hiányzó ló” – a legenda szerint Petőfinak a Bemtől kapott lovát is el kellett adnia, ezért nem tudott menekülni, de ez sem valós információ. Külön érdekesség, hogy „István öcsém” végigjárta a katonai pálya lépéseit, 20 csatában vett részt. A költő halálára vonatkozó forrásokat feltétlenül érdemes vizsgálni, a barguziniáda – a sziberiai legenda kritikai felülvizsgálata, a hadifogolykérdés is az előadás érdekfeszítő témái közé tartozott.

Petőfi, a nép dalnoka? – hangzott a kérdés, amelyre **Csörsz Rumen** István kereste a választ. „A Petőfi-életmű egyik lehetséges megközelítési útja a költő szerepjátszó karakterével függ össze” – ki ne hallotta volna már, hogy Petőfi borívó volt, ráadásul furfangos. Az előadó a folklorisztikai kutatások szempontjai felől is közelít, és a popularitás felől is megközelíthetőnek tartja Petőfi, Arany és más kortársak műveit. Álcázott népköltő? – kérdez rá az előadás. Középiskolai tanárok figyelmébe ajánlom az előadó *Nemzeti dalt* érintő verselési vizsgálatát,

a 70 évvel korábbi Ányos Pál *A víg társaságról* írt versének összevetésével: „Éljen mái társaságunk, / Igaz magyar barátságunk! / Nem bánthat meg így Isten, sem ember: / Aki pedig ezt irigyli, gazember.”

Kalla Zsuzsa előadása várakozással tölt el: *Tudománykommunikáció a Petőfi-émlékében: a múzeum mint lehetőség* címmel tartott előadása a létfontosságúvá vált tudománykommunikáció eszközzrendszeréről szólt. Számos terem, eredeti tárgyak, műtárgyak bemutatása által válhat Petőfi kapcsolatrendszere és utazásai a művek datálásából kiindulva elérhetővé. A 2022 szilveszter éjszakáján megnyíló tárlaton a csillag motívum vizuális és érzelmi szempontból is megérintheti a látogatót. A Petőfi Irodalmi Múzeum állandó kiállítása rendhagyó múzeumi anyagot ígér – Petőfi fordításai, regénye, drámája, az életmű töredezettsége, európai értelemben vett romantikus vonásai, az újító és sokarcú szerző reflexiói a korszellemre mind megjelennek valamilyen módon. A PIM kiállításai eddig is ismertek voltak a középiskolások előtt: nagy népszerűség övezte a Szendrey Júlia termet, a relikviák közül többek között a Pilvax asztalát, de még Petőfi Zoltán koporsójának kulcsát is.

Dávidházi Péter, a 2. szekció elnöke kiváló kérdéseivel és hozzászólásaival is gazdagította a konferenciát, teljessé téve és egybefogva a szervezői szándékot: a Petőfi-kultusz ápolására irányuló törekvések sokféleségének, meglévő és várható eredményeinek bemutatását.

„Sohasem egyedül”

Jókai visszaemlékezéseiből

Jókai sokszor írt Petőfiről. Idézzük először egyik legszebb visszaemlékezését, amelyet 1857 végén vetett papírra, s a Hölgfutárban jelent meg 1858. január elején:

Sylvester-éjszakák

(Emlék)

Különös, tréfás öreg úr ez a Sylvester. . . egyik kezével sirt ás, a másikkal bölcsőt ringat; odaül a háttárdombra, mely a jövőt és a múltat elválasztja, ott hízelkedik a közeledőnek s gorombáskodik a tovább menővel; – a ma születőnek beszél vidám farsangról, virágos tavaszról, gazdag aratásról; a haldoklónak szemére hányja hosszú böjtjét, száraz nyarát, hiú reményeit.

Még alakját is annyit változtatja: majd mint tisztos öreg ember kocogtat be hozzánk, fehér, zúzmarás szakállal, nagy szemöldökei csillognak a dértől, fázó gyermekek csak úgy bújnak előle édesanyjuk ölébe; – majd meg könnyű tavaszruhát vesz magára, nekivetkőzik nyalkára; zöld levelet, másod-ibolyát tűz gomblyukába s pirosítja magát tavaszfelhő kárminnal, mint valami kacér vén gavallér; másszor megint, mint valami szeles vad cimbor, nyakába keríti a böjti szelek köpönyegét, úgy nyargal éjszaka az utcákon, mikor minden tisztességes ember alszik, bedörömböl ajtón, ablakon, leénekel a kéményen s cserepekkal hajigálózik a házfedelekről – ha pedig olykor eszébe jut a múltak bánata, rákezdi a sírást, ontja a záport reggeltől késő estig; hiába kérelmek, hiába vigasztalják: ne sírjon, elég már! – Néha megszállja a jótékony szellem; szereti, ha áldják, ha jól emlékeznek felőle; beteríti hópaplannal álmos leánykáit, a mezők füveit, aludjál, zöld vetés, álmodjál arany kalászról, kék búzavirágról, itt van az öreg Sylvester apó, betakargat lágy pehellyel, meleg dunyhával; majd meg világgyűlölő kedvében csonttá fagyralja a földet, csikorog a lég is, nem hallgat sem mező fűvére, sem ég madarára, beszélhetnek neki! – Kegyetlen, mint egy uzsorás, egy árva hópelyhet le nem ejtene az égből senki kérelmére, s ha unja látni a nyomorúságot, beburkolja magát ködbundájába orra hegyéig, hogy ne is lehessen vele beszélni.

Ilyen szeszélyes agglegény az öreg Sylvester. . .

1822-ben különös jó kedvében lehetett az öreg úr, meghozta minden ház számára az új-esztendei ajándékot; az ablakokra a jégvirágot, a mezőkre a havat, az eresz alját szépen felcífrázta fényes jégcsapokkal s a fáknak új lombot adott szép fehér zúzmarából. Az emberek azt mondták, hogy áldott esztendő lesz: „jó tél, jó nyár”.

Kis-Kőrös város utcáján tizenegyet kiáltott már az éji őr; innen-onnan a faluból lámpással mentek haza az emberek, kiket imitt-amott mulatságos háznál szinte ott talált az éjféli; olyan kedves dolog ilyenkor hazafelé menni: a friss tiszta lég jól esik a bortól ködös főnek; elmondott adomák, víg beszédek még most is zúgnak az emlékezetben, a gyöngye hó ropog a láb alatt; szép dolog meleg bundában dicsérni a telet, nem árthat az nekünk, legfelebb az arcot csipi mosolygó pirosra.

A csillagos ég is sokkal szebb ilyenkor: mindenik csillagnak több kedve van ragyogni, tündér hullócsillagok szállnak nyugatról keletre, arany utat festve maguknak az égen.

Oh be együgyű ember lehetett, aki azt lefelől kitalálta, hogy valahányszor egy csillag átfut, annyiszor meghal egy ember. Mintha megfordítva nem sokkal szebb volna; valahányszor hullócsillag esik: egy ember születik; az a hulló tűz az égből szálló lélek; égből esett csillag minden ember lelke.

Némelyik még aztán vissza is megy az égbe.

Elcsöndesültek már lassankint az utcák; járókelők lépései nem hagynak többé nyomot a hóban, minden ablak elsötétült egyenkint a sorban, csak egy háznál volt még gyertyavilág: ottan még nem nyughattak.

A város székháza az a kis ház, a másfél ajtó, a pirossal festett ökörfej és tagló tanúskodik róla.

Itten lakozik a „jó öreg korcsmáros”, még akkor fiatal, jókedvű férfi, ifjú feleségével.

Benn a kis szobában nagy jövés-menés van, valakire várnak: másvilágról jövő új vendégre; olyan örömmel várják, pedig még azt sem tudják: úrfi lesz-e, vagy kisasszony? pedig még azt sem tudják: örömet hoz-e vagy bút magával?

A falióra odabenn nagy nyöszörgéssel hozzáfog az ütéshez, elveri nagy gondolkodva végig a tizenkettőt, mintha minden ütésnél számlálná magában: nem tévesztette-e el? – Sylvester nagyapó-
nak lett a napja, az 1822 lefeküdt a sírba.

Odafenn az égen nagy robogva száll keresztül a pislogó csillagocskák szemei előtt egy roppant meteor, változó színével fényt vetve a földre, szikrázó sörényét csóválva maga után hosszan. Fele útján szétpattant, elveszett.

Idelenn a kis hajlék meleg szobájában fiúcska született, ki fölött örömkönnyekeket sír a jó öreg korcsmáros s az anyák legjobbika.

A csillagocskák odafenn integettek egymásnak, suttogva sugárbeszédvel: „ma született új csillaga a földnek, aki ragyogni fog egykor, hogy egész nemzete melegszik sugárainál, s még a távol népek is meglátják és magasztalni fogják tündöklését...”

Ez volt Sylvester újévi ajándéka.

Milyen jó kedélyes öreg úr kegyelmed, Sylvester nagyapó!...

...1841-dik esztendő utolsó napján nappal napot, éjjel csillagot nem látott senki az égen; omlott a zápor pihenés nélkül, s ez az ostoba föld a sok mosdástól egyre piszkosabb lett.

Az alföldi rónán semmi zöld sincsen már, madár sem járja most, vadlúd elköltözött, betyár pihen otthon szeretője keblén, nem vágyik senki a szabadba e moslék időben.

Mehet nagy egyedül végig a pusztaságon a magányos utazó, kit az ég haragja vándorolni küldött; senki sem szólítja meg, senki sem mondja neki: térj be, ne menj odább.

Csak gyalog utazik, csak a sár marasztalja; rossz kurta köpönyeg a vállán, gyöngye mentség napos zápor ellen; görcsös bot kezében, olyan jól beillenék vele koldusnak.

Pedig ő volt a költők fejedelme.

Senki sem tudta még azt. Titok volt. De ő érzé szívében az égi lángot és fölötte érzé magát a földnek. Majd megtudják azt mások is nemsokára.

Viszik öt szárnyakká lett vágyak, még maga sem tudja, hová? Annyi bizonyos, hogy nem boldog tűzhely mellé.

Eső vágja, szél küzd veled, iszap útját állja: nem törődik velök a trónkövetelő.

Amint menne nagy sietve, egyszer csak nagy tó állja útját; máskor kicsiny patak szokott az lenni, most tengerre nőtt meg.

„Oh kis patak, kiről annyit énekeltem, te is ellenségem lettél!”

Vissza kell fordulni! oda is, vissza is üldözi a zápor. Vén Sylvester sírhatnék ma nagyon; jó anyja kebléről elbujdosott szívtől szakadt fia, hogy elmenjen koldusok vezérének, költők fejedelmének, vándor komédiásnak, papiros királynak: azt siratja olyan nagyon a napok sereghajtója, az érzékeny szívű Sylvester.

Oh be unalmas vén ember kegyelmed, Sylvester nagyapó!...

...1844-ben úgy tett az öreg Sylvester, mint aki egyszerre nagy úrrá lett, aztán nem ismer rá többet a szegény atyafira.

Azt sem kérdezte, merre van, hová lett az a csillagszülötte ifjú, akinek ő szokta elhozni születése napját? Most nem volt számára sem újévi, sem születésnap ajándéka. Mintha ő volna a leggonoszabb bankdirektor, aki zár alatt tartja az arany napsugár melegét. Dölyfös kegyetlenségében tizenhat fokra emelte fel a hideget, azon alól nem discontózik.

Pedig tudhatná, hogy a költő szobájában hideg van, ha szíve nem melegítené, talán meg is fagy-na benne. Az emberek szívességétől ugyan megfagyhatna.

Három lépés hossza, három lépés széle a költő szobájának, hanem hiszen övé az egész világ, előtte fekszenek tűzérlelő költeményei, azok biztosítják számára a halhatatlanságot, hanem a falat kenyér, mely a mai napot biztosítaná számára, az nincsen mellette. Utolsó a ház a sorban, a város legvégső kalyibája, ablakából a nagy hideg puszta látszik, közel hozzá egy kerek domb, kerek dombon az akasztófa; mégis szép lakás volna ez neki, csak mindennap ne kérdeznék tőle, hogy mikor fizeti meg a házbért?

Hideg Sylvester-éjszakán boldogtalan életéről rímeket soroz a költő; – önkényt jön minden gondolat, nem kell nehezen keresni; sötét van, mécsre nem telik, a szomorú sorokat oda írogat-ta a falra, hideg ágya fölé, majd ha virrad reggel, megtalálja ottan, leírhatja róla rongyos szalma-székasztalán; hogy fognak rajta mulatni, akik elolvassák.

Oh be hideg, embertelen uzsorás kend, Sylvester gazda!...

...1846-ban tízen ültek egy asztalnál Sylvester úr neve napján.

Tíz víg fiú – mind fiatal –, mind poéta.

Köztük a költők fejedelme.

Tudták, hogy az első mindnyájuk közt, és nem haragudtak rá érte.

Víg poharazás közt telt az est, én is ott voltam közöttük – hát hiszen nekünk is szabad volt egy-szer jó kedvünknek lenni.

Valami bohó jó kedvében azt a kérdést tette: vajon mit gondolunk sorban, ki milyen halállal fog meghalni?

Jó kedvünk volt, ifjak voltunk, kinek ne tetszett volna ez a kérdés?

Az első jókedvű, tiszta, őszinte lelkű fiú ezt felelte: „én pap vagyok, belőlem prédikációs halott lesz, kántussal temetnek el, amint illik”.

A második délceg, szenvedélyes, heveskedő ifjú azt mondá: „nekem olcsó az életem, drága a becsületem: meglátjátok, párbajban ölnek meg”.

Harmadik szelíd, hallgatag társ felelt: „sejtelmem azt súgja, hogy mikor egyszerre jó dolgom kezd lenni, akkor kell hirtelen meghalnom”.

Negyedik, a könnyelmű, viharos dalnok, fellobbanva mondá: „engem a bor szelleme öljön meg, a pohár legyen katakombám s borkőből legyen sírom Memnon-szobra”.

Ötödik, hidegvérű, szenvedélytelen arc, kitől nem várt senki ilyen választ, azt mondá: „Kacagjatok rajtam, de én jól tudom, hogy engem a lelkem öl meg; egyszer megőrülök s abba halok bele”.

Hatodik az attikus humor és szarkazmusok nagy mestere tréfás gúnnyal mondá: „velem nagy dolga lesz a halálnak, mert én megküzdök vele, s elkergetem, s nem adom meg neki magamat, akár milyen szép dolgokat ígérjen is a másvilágon, míg nekem nem tetszik”.

Hetedik közülünk hivatalnok volt akkor, s nagy megnyugvással felelt: „hogy neki mint ilyennek kíválságos igényei vannak a haermorhoidákhoz. Ez a végünk vagy elébb, vagy utóbb”.

A nyolcadik, a kedélyes regények írója azt felelte, hogy kisebb gondja is nagyobb annál, s leszi-dott bennünket azért a hiúságért, hogy nem szégyenlünk magunkról értekezni, mint valami kurta tudósok.

Kilencedik voltam én, azt találtam mondani, hogy akkor halok meg, mikor képtelen vagyok tovább dolgozni. (Kisül hát, hogy féltemben írok annyit nyakra-főre.)

Tizedik volt ő.

Most is látom azt a komoly arcot előttem, amivel azt mondta:

„Én nem halok meg gyáván, csöndesen; – csatatér lesz a halálos ágyam, ott taposnak össze, ottan temetnek el, soha rám sem talál senki”.

Egy pillanatig elnémult mindenki, a másik pillanatban összezördültek a poharak: „nohát addig éljünk, amíg meg nem halunk”.

Éjfél vetett haza, még akkor is sokáig barangoltunk az utcákon, olyan lanyha volt a lég, mint tavaszkor, bárányfelhők terjengtek az égen, a kertekben sárga virág nyílott, minden oly derült volt Sylvester estéjén.

Oh be jókedvű cimbora lett belőled jó Sylvester pajtás! ...

...1857...

Alacsony domb a hegy alatt. Százan is feküsznek tán abban!

Nincsen emlék, nincs ültetett virág rajta, távol esik minden úttól, ember nem botlik bele.

Zajos Sylvester-éjszakán bömböl a szél két hegy között, ha megkap egy rongyos felhőt, elkergeti egyik ég sarkától a másikig.

Lenn a nehéz domb alatt a fű gyökerén is alul, ott veri a költő kobzát, arany lantját, ezüst húrral, olyan bűbajos dalokat zeng; társai, a többi halottak, körülülük, úgy hallgatják.

Zeng neked dicső napokról, szerelemről a föld alatt, áloműző mély bánatról, mely a sír mélyén sem szunnyad. Úgy hallgatják, úgy ügynelnek.

Fenn a földön üvölt a vész; erdő zúdul, tört fa reccsen, nyugtalan utcákon végig zörög ajtó, ablak; kandallókban úgy sír a tűz, ember szíve oly kedvetlen.

Oh mi háborult szellem vagy Sylvester! ...

„A Hölygfutárban, 1858. január elején megjelent Sylvester éjszakák igazából egy virtuóz retorikai szerkezetű miniatúr memoár, alcíme szerint Emlék.”¹ Szilveszter megszemélyesítései: szeszélyes agglégény, jókedvű öreg úr; unalmas vén ember; hideg embertelen uzsorás; jókedvű cimborá; háborult szellem – a gyász zárja le a sorozatot. Hermann azt is említi, hogy ennek a novellának nem az előzménye érdekes, hanem utóhatása: Kosztolányinak 1923-ban a Nyugat centenáriumi számában megjelent novellája, a Petőfi Sándorka.²

Jókai megemlékezik a Tízek Társaságáról is, később márciusi ifjaknak nevezték őket. A „Tízek”: Degré Alajos 1819–1896, Pálffy Albert 1820–1897, Bérczy Károly 1821–1867, Pákh Albert 1823–1867, Lisznai Damó Kálmán 1823–1863, Kerényi Frigyes 1822–1852, Obernyik Károly 1814–1855, Tompa Mihály 1817–1868, valamint Jókai és Petőfi. A Sylvester-éjszakákban nincsenek nevek, a kortársak biztosan felismerték a szereplőket, az utókor viszont bajban van. Az biztos, hogy a pap Tompa Mihály, a negyedik, a borkedvelő Lisznai Damó Kálmán, az ötödik talán Kerényi Frigyes (öngyilkos lett New Budán, Amerikában), a hatodik a humoráról híres Pákh Albert.

Egy novella tíz évvel később: Petőfi, 1867. Háromoldalas, indulatos írás, amely azt bizonyítja, sokan még hittek abban, hogy Petőfi él valahol, orosz fogságban (JÖM XLIX, Virradóra, 1896). Lezárása: „Vagy talán várjuk, míg majd Reményi egyszer körutat tesz Oroszországban, s nyirettyűjével megnyitja a diplomatáj ajtait, hogy Petőfi felől kérdezősködjék a magyar nemzet nevében?”

Végezetül két Jókai-novellából idézek. Az egyik egy rövid lírai novella, fájó megemlékezés Petőfiről, sokatmondó a címe is: Sohasem egyedül. (Őszi fény. Újabb elbeszélések, 1898) A retorikai szituáció a következő: Tóth Lőrinc ötvenéves jubileumát ünneplik a Kisfaludy Társaságban, de az idős író megbetegetszik, hazamegy. Otthon nincs senki, elmeséli magányos estéjét: Petőfi képe van szobája falán, hozzá beszél:

1 HERMANN Zoltán, Jókai karácsonyi novellái = A kispróza nagymestere. Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Tempevölgy Könyvek, 2018, 191.

2 A folyóirat centenáriumi számában: KOSZTOLÁNYI Dezső, Régi, titkos éj, Nyugat, 1923/1, 4-7.

„Hej Sándor, Sándor! Ha te azt a kardot fel nem kötötted volna, most – talán éppen ma – a te ötven éves költői jubileumodat innánk végig! Mennyi verset írtál volna! És milyeneket! Júliád sem ment volna máshoz nőül... Zoltánod sem züllött volna el a világban... nagy család ülné körül az asztalod... te azok közt mint nagyapó – fehér hajjal –, a legifjabb unokát lovagoltatva térdeden... Házasd volna a körúton a munkáid jövedelméből... Neved a virilisták között... Képviselője volnál a VI. kerületnek... Pártvezér volnál!... Mért nem maradtál te annak, amivé az úr Isten teremtett: költőnek?... Mért romboltad le magadat?... Látod, én hogy megőriztem kadáveremet?... S milyen jó dolgom van!... Egész nap írok... Ha fölélbredek, már írok... Két íróasztalom van: ha az egyiknél meguntam a dolgot, megyek a másikhoz. Bizony mondom, oda engedném neked az egyiket...”

A Petőfi eszmecsírái című novella (Őszi fény. Újabb elbeszélések, 1898) egy parabolával kezdődik. Félelmetes villám születését látják nyaralójuk nyitott verandájáról: „Egyszer láttam a villámot megszületni” – írja Jókai. A párhuzam Petőfire vonatkozik. (Egyébként ez az emlékezés fontos adalék összeveszésük történetéhez: Petőfi közölte az Életképekben Vörösmartyról írt dühös versét, pedig Jókai nem akarta közölni, s rosszallását fejezte ki.) Ez a részlet méltó összefoglalása Petőfi költészetének:

„Ha szabad volt meglátnom a születő villámot, miért ne legyen szabad arról beszélnem, amit rajtam kívül szintén igen kevesen láttak: a támadó villanszikráit egy lángésznek; aki fergeteg volt irodalmunk világában, égtisztító, földtermékenyítő! villámait már nem látjuk, dörgését nem halljuk, felhőt sem látunk belőle, hanem virágait, amikkel költészetünk mezejét teleszórtá, örökké szedni fogjuk.

Petőfi, a költő, a népvezér, egyike volt nemcsak Magyarországnak, de korszakunk legkiválóbb szelmeinek, akinek hite, meggyőződése volt az, amit költeményeibe foglalt, aki rajongott azért, amit kigondolt, aki benne élt abban, amit megálmodott. Azonkívül pedig ugyanaz a közönséges ember volt, csendesesen feldicsérendő jó tulajdonságaival s szelíden megmosolyogni való gyarlóságaiával, mint mi valamennyien.”

Összeállította ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA

TOLNAI VILMOS

Petőfi és a nyelvtudomány¹

Petőfi költői életművéről és személyéről kis könyvtárra menő irodalom keletkezett. Ebben a gazdag irodalomban szó van minden lehető (és lehetetlen) dologról, ami csak hozzá fűződik, de egy pontban szegénynek mondható: elenyésző csekély azoknak a dolgozatoknak a száma, melyek Petőfi nyelvének tudományos vizsgálatát tűzték ki; értem itt a szorosan vett nyelvtudományi kérdéseket: hangtant, szótant, alaktant, mondatant. Önkéntelen fölvetődik a kérdés: mert nem érdeklődik eléggé a nyelvtudomány Petőfi iránt, mikor stilisztika, poétika, verstan, irodalomtörténet, költői lélektan, esztétika, életrajz, tárgyi és irodalmi magyarázat s más tudományzajok vetélkednek kibányászásában és szinte kifogyhatatlanok új meg új szempontok föltalálásában? A felelet a köztudat számára talán meglepő, a szakemberek előtt azonban rég ismert, vagy legalábbis sejtett valóság: Petőfi költészetének nincsenek nyelvi kérdései és kétségei; amik vannak, azok nem az övéi, hanem általában a magyar nyelvői. Erre a fölfogásra jutottam már akkor, mikor Petőfi és a nyelvújítás viszonyát tárgyaltam (*Petőfi-Almanach*, 1909), s eredményül azt találtam, hogy Petőfi költői nyelvének alapja nem valamely egyéni nyelv, hanem saját korának *átlagnyelve*, a negyvenes évek társalgása, melyben még nem forrtak egybe teljesen a húszas évek ódai szárnyalása, a harmincas évek szónokiassága, a fejlődő közélet tárgyiassága, a győzelmes nyelvújítás még egyre forrongó anyagának értékes elemei és félszégei, a mindjobban érvényesülő népiesség színei. Ezzel a nyelvvél él Petőfi minden válogatás nélkül, úgy, ahogy az alkotás percében keze ügyébe akad. Nyelvművésznek, mint Pázmányt, Gyöngyösit, Csokonait, Vörösmartyt, Aranyt, semmiképpen nem mondhatjuk. Ki a nyelvművész? Az, ki előtt a nyelv nemcsak tolmács, hanem olyan anyag, melynek önmagának is van művészi értéke s legalábbis egyrangú a tartalommal. A nyelvet önmagáért is szereti, gyönyörködik akusztikai és optikai hatásaiban, tudatosan mérlegeli minden sajátosságát, melynek a kifejezésben művészi hasznát veheti. A nyelvművész költő mindig csak részben *talál* kész nyelvet, részben maga *teremti meg* a maga céljaira a maga nyelvét; új sajátosságokat fedez föl benne, a kifejezésnek s a hatásnak új lehetőségeit. Petőfi olyan, mint a görög fazekas, aki értéktelen agyagból pörgeti ki korongján ujjának érintésével az amforák nemes formáit; Arany pedig olyan, mint a reneszánsz ötvösművésze, aki nemes fémből, értékes kőből, csillogó zománcból alkotja remekbe drágaságait. Arany művészete már az anyag megválogatásával kezdődik. Petőfié az anyagon túl, az alakítással, mintázással. A nyelvvél magával keveset törődik, ránézve ez csak pusztá eszköz lelki tartalmának kifejezésére. Nem szereti a szót önmagáért; neki mindegy, bárhonnán való, csak találjon. Válogatás nélkül él bármely közkeletű szóval, legyen az népi, régi vagy nyelvújításbeli. Annyira csak a tartalmat nézi, annyi a mondanivalója, hogy eszköznek jó neki bármely szó, bármely alak, melyhez

¹ Első megjelenése: Magyar Nyelv, 1922/9-10., 198-201. Tolnai Vilmos itt javasolja a Petőfi-szótár elkészítését. Az ötlet jó fél évszázad után valósul meg, ld. erről jelen számunkban Eöry Vilma írását.

képzeteit, érzéseit, fogalmait fűzheti. Az ő nyelve sem sajátképpen népies és törülmetszett zamatosságú, sem különösen irodalmi, sem régies, sem újító, hanem azonos a művelt emberek egykorú élő nyelvével, az élő nyelvszokással. Erre a megállapításra jutott Horváth János is, ki könyvében ezt részletesen kifejti, minden oldalról meg is okolja, és beleilleszti a költőnek lelki és művészi rajzába (Petőfi. 1922. 84. sk. 11.).

Mindez magyarázatul szolgálhat, mért olyan elenyésző a Petőfiről szóló nyelvtudományi tanulmányok száma. Már az egykorú véleményekben is tükröződik ez. A bírálók dicsérik vagy ócsárolják kifejezéseit, képeit; fellengősnek vagy póriásnak mondják előadását. Nyelvtanilag legfeljebb pongyolaságot vetnek szemére, egyebet alig tudnak róla mondani (ENDRÖDI: *P. napjai* 35: NÁDASKAY, 55: SZEBERÉNYI). Még nyelvtani merészséget sem lehet Petőfire fogni és valóságos „hax legomenon” János vitéznek (XIX. 18.) ez a mondata: „[Jancsi] az óriás felett átment a vizet”, a megy igének tárgyvas vonzatával. A szövegmagyarázat e tekintetben is alig-alig talál tennivalót s ritkaságszámba megy az olyan vita, mely a *Szeptember végén* „Még ifjú szívemben a lángsugarú nyár” soráról folyt, hogy az ifjú ebben a mondatban jelző-e vagy állítmány (MNY. III, 287, 377). Szórendi eltérések Petőfi szövegeiben legtöbbszörre nem nagyobb jelentőségűek, inkább a verselés következményei. Nem járna ugyan nagy eredménnyel, de Petőfire bizonyára jellemző volna, ha valaki az ő nyelvi „szabálytalanságait és pongyolaságait” kikeresné és vizsgálat tárgyává tenné. Nyelvi sajátosságait a szövegbírálat végett eddig csak Lehr Albert kísérte tüzetes figyelemmel Arany *Toldijának és Toldi estéjének* magyarázataiban, de ezekben is Petőfi jóval mögötte marad a Csokonai és Vörösmarty szövegeiből merített anyagnak. Hogy Petőfi milyen kevésre becsülte magát a szót, bizonyítja az a megfigyelés is, hogy *szójáték* műveiben alig kerül elő; verseiben talán nincs is, prózáiban ritka, csak levelezésében bukkanunk rá többször, itt is főleg az Arannyal váltott leveleiben. Ezt alkalmasint az ő hatásának kell betudnunk, mert Arany szívesen él a nyelvnek e kitagadott árváival s műveiben a legfurcsább szóficamítástól a legkomolyabb szójátékig özönével találunk példát.

Petőfi nagysága nem a szavakban van, hanem a szavakkal való bánásban. A szó sohasem uralkodott rajta, hanem ő a szón, s azt tette vele, amit öntudatlan költői ihletében akart vele tenni. Azt mondhatni róla, amit Hermann Bahr mondott Verlaine-ről: „Olyan hatalma volt a szavakon, hogy az avultak, bágyadtak és hervadtak is feléledtek s mint újszülöttek mosolyogni látszottak, ha szelíd kezével hozzájuk ért. Nem keresett semmit, vette a közönséges szavakat, melyek a mindennapi beszélgetésben vannak; ezek különben alusznak, az ő ajkán fölébredtek s mi szemükbe nézhettünk. Gyakran a „legegyszerűbb dolgokat úgy mondta, hogy soha többé el nem felejthetjük”. (*Renaissance*, S. Fischer, Berlin.)

*

Kiegészítésül felsorolom azt a néhány érdemleges dolgozatot, mely nyelvtudományi szempontból foglalkozik Petőfi műveivel, mellőzöm azt a kevés, szinte csak mellékesen odavetett megjegyzést, mely itt-amott előkerül.

SZARVAS GÁBOR, *Petőfi János vitézének nyelve* (Nyr. I. 20. 1872.) összeállítja e költemény népies elemeit. A cikk végén néhány megrovandó szórendi és egyéb hiba.

KOVÁCS JÁNOS, *Petőfi és a szenvedő ige* (Sátoraljaújhelyi kegyesrendi gimn. értesítője, 1877.) Nemigen sikerült támadás a szenvedő ige használata ellen.

VERESS Ignác, *A melléknév tanáéhoz, Petőfiről* (Nyr. IX, 807, 353) és *A magyar igenév Petőfi nyelvében* (Nagyszebeni áll. gimn. értesítője, 1885—87). A melléknév s az igenév használatát fejti ki Petőfiből vett példák kapcsán.

TOLNAI Vilmos, *Petőfi és a nyelvújítás (Petőfi-Almanach, 1909)* fejtegeti P. nyelvkinését és jegyzékbe foglalja a műveiben található nyelvújítási szavakat. Maga P. egyet sem csinált. Voltaképpen ez az egész nyelvészeti irodalom Petőfiről.

LOÓSZ István (EPhilK, 1901, 1903), RUBINYI Mózes (M. Zsidó Szemle, 1907), PROHÁSZKA János (NyelvFüz. 58. 1909; vö. Nyr. 1910, 12) dolgozatai már elhagyják a nyelvészet területét, s a stilisztikába, nyelvésztétikába tartoznak. Badics kiadásában (Athenaeum Iskol. Klára 1. 2.) a tárgyi magyarázatok mellett előkerülnek nyelviek is.

Petőfi maga nyelvi megjegyzéseket nem tesz. „*A régi jó Gvadányi*”-ban a vele egykorú írók nyelvrontásával Gvadányi „fundamentomos magyarságát” állítja szembe; „*A magyar politikusokhoz*” írt költeményének hetedik szakában pedig a nyelvnek nemzetfenntartó erejét dicsőíti. A nyelvészeti Petőfi-irodalomnak ez a szegénysége azonban nem azt jelenti, hogy nincs teendők ebben a pontban. Ha egyéb nem, igen nagy szükség volna egy Petőfi-szótárra, mely magába foglalná a költő teljes szó- és szóláskészletét; ez bizonyára adna új szempontokat a további munkásságra. Például, mely szavak lettek Petőfi által közismertekké, melyeknek elterjedésében van az ő költészetének nagy része, így bizonyos, hogy az ő *alföldi, pusztai* tárgyú versei, népdalai közkeletűvé tették az e képzetkörbe tartozó szavakat, melyek előbb csak szűkebb területen jártak: *alföld, róna, puszta, délibáb, csárda, csikós, betyár, árvalányhaj*. Általa lettek irodalmiakká a korabeli szalonköltőktől anynyira megrótt vaskos mondások is: istennyila, veszett fene, teremtuccse stb. Szóval nyomozható volna az irodalmi szókincs bővülése az ő szóhasználata következtében. (Sok adat ENDRŐDI, *Petőfi napjai* c. kötetében.)

Az örök szerelem

A *Magyaróra* című folyóirat, a magyar nyelv és irodalom tanárainak, barátainak lapja 2023. január 17-én tartotta a Józsa Judit Galériában Színház tematikájú lapszámának bemutatóját. A vendégek sorában ült Grétsy László professzor úr is, az Anyanyelvpolók Szövetsége tiszteletbeli elnöke, aki ugyan elmondása szerint sosem járt lapszám-bemutatón, mégis úgy

Vidámság a kezdés előtt: Piros Ildikó Grétsy Lászlóval és Blankó Miklóssal beszélget

érzi, egy ilyen eseménynek seregnyi előnye van. S mindez megadta az este hangulatát, hiszen érzelemdús beszélgetésben, történetmeselésben volt részünk.

Fráter Zoltán főszerkesztő és Baranyai Katalin szerkesztő röviden ismertették a lapszámot. A lap tematikája, úgy érzem, mindenki számára izgalmas lehet, érdemes fellapozni a lapszám számos írását, jómagam, amint lehet, sorra veszem a tanulmányokat és kritikákat, mert meggyőztek arról, hogy mindez nekem is szól. Alighanem mindenkinek! Baranyai Katalin rávilágított: a drámapedagógia nem más, mint az élményszerzés metaforája.

A tematikus lapszám ismertetője után pedig, úgy hiszem, megtörtént a csoda.

Fráter Zoltán főszerkesztő

HÍREINK

A kitörő boldogság, az örök szerelem képviselője, Piros Ildikó Kossuth- és Jászai Mari-díjas színművésznő, érdemes művész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja beszélgetett Blankó Miklós szerkesztővel.

Ha egy előadást a szinuszfüggvényhez lehetne hasonlítani, úgy Piros Ildikó olyannyira ragyogta be az estémet, hogy a függvény legmagasabb pontja ő maga volt. Csak jelen esetben a függvény hirtelen tovább nőtt és nőtt, semmint lanyhult volna a vonal mozgása. Olyan jókedvet teremtett a színművésznő, amit azt hiszem, a jelenlévők még nagyon sokáig fognak emlegetni. „A színház az örömért van”, mondta, s mindennek Piros Ildikó eleget is tett. Mindezt pedig megfejlte azzal, hogy a közönsége lássa is őt – sajnos a széken ülve csak az első sorból látszódott tüneménye jól –, felállt, s ragyogása – nem csupán történetei által – mindenki előtt fölviláglott.

Beszélt pedagógiáról olyan beleéléssel és szenvedéllyel, amit minden diák és a katedra túoldalán álló kolléga szeretne megismerni, megtapasztalni, megélni. Szerinte az egyik legfontosabb az, amikor a különféle művészeteket össze tudjuk kapcsolni. Mert minden művészet örömet szerez, életet, tanít, gyógyít. Hallhattunk idézetet Szabó Magdától, Illyés Gyulától, de gyermekmondókákat, versekben megszólaló neveléstechnikákat is magukévá tehettek a nézők.

Piros Ildikó

Balról jobbra: Józsa Judit, Blankó Miklós, Piros Ildikó, Grétsy László, Baranyai Katalin, Fráter Zoltán.
(Képek: Balla Bence Ferdinánd)

Beszélt arról, hogy milyen régóta űzi szakmáját, ám cseppet sem változott, amilyen átéléssel közelít feladataihoz, mióta elkezdte pályáját. Blankó Miklós elmondta, hogy akárhányszor nézi meg filmjeit, azok napról napra jobbak válnak, mire Piros Ildikó úgy válaszolt: „A világ romlik körülöttünk, nem a filmek lesznek jobbak.” De boldogsága nem érezte velem, hogy a világ romlott volna. Ha mégis az volna, akkor nem volnának olyan folyóirattalálkozóok, ahol az örök szerelem mindenkit elvarázsol.

Karkó Ádám

„Szép értelme földi dolgainknak”

„Szép értelme földi dolgainknak” — idézte Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetsége elnöke Sinka István költőt a Józsa Judit Galériában 2023. január 19-én. Szövetségünk magyar kultúra napi ünnepségét a 125 éve született Sinka István emlékének ajánlotta.

Szakonyi Károly Kossuth-díjas író, a nemzet művésze előszavában Féja Gézát is idézve a népi írók táborából kiemelte Sinkát, akit nem minden korban ismertek el olyan mértékben, mint ahogyan megérdemelte, pedig lírájában egészen egyedi hangon illesztette össze a népi világ gondjait a poézis eszköztárával. Szakonyi Károly beszéde honlapunkon olvasható.

Szabó András előadóművész megidézte a költőt csodálatos hangján előadott verseivel. Ott járhattunk Sinka tájain, vele élhettük meg a vidéki lét vigalmait és gyötrelmeit is. Juhász Zoltán népzeneész furulyával és dudával fűszerezte az estet.

Balról jobbra: Józsa Judit, Juhász Zoltán, Juhász Judit, Szakonyi Károly, Szabó András
(Balla Bence Ferdinánd felvétele)

II. Anyanyelvi Akadémia Újvidéken

2023. január 27–28. között Újvidéken, a délvidéki újságírók megkeresésére tartottuk a II. Anyanyelvi Akadémiát. A megnyitón, az újvidéki rádió és televízió székházában Juhász Judit, az Anyanyelvapolók Szövetsége elnöke elmondta, hogy a Szövetség lassan 35 éve felkarolta az anyanyelvi versenyeket, az Édes Anyanyelvünk folyóiratot, számos konferencia-tanácskozás és kiadvány születik meg műhelyében. Egyesületünk elnöke hozzátette, boldoggá teszi, hogy ez a misszió most már a média „harcosainak” képzésével, a sajtóról való közös gondolkodással is kiegészült.

Török Annamária rádióbemondó, Pomozi Péter nyelvész, Juhász Judit elnök

A kétnapos tanácskozáson mintegy 60 délvidéki szerkesztő-újságíró vett részt. Előadást tartott és műhelymunkát vezetett Juhász Judit elnök mellett Pomozi Péter nyelvész, az ELTE docense, a Magyarágkutató Intézet kutatóközpont-vezetője, Török Annamária, a Kossuth rádió ny. bemondója, valamint Szikora József, a Magyar Katolikus Rádió főszerkesztője. A képzés témáiból: nyelvi és beszédnorma a médiában, szövegalkotás és írástechnika, rádiós és televíziós műsorvezetés, a hírszerkesztéstől a publicisztikáig.

Az I. Anyanyelvi Akadémiát 2019 novemberében rendezte meg az Anyanyelvapolók Szövetsége. Tervezzük a sorozat folytatását.

Az esemény résztvevői
(Ótos András felvételei)

Új világ jön, új gondolkodás, meglátjuk majd a tisztaságot, s a szépet

Az Anyanyelvápolók Szövetsége szokásához híven idén is megemlékezett az anyanyelvek napjáról, így 2023. február 21-én a Józsa Judit Galériában tartottak a 200 éve született Madách Imre emlékének szentelve egy nem mindennapi beszélgetést. A két főszereplő Huszti Péter Kossuth-díjas színművész, a nemzet művésze, az MMA tagja, legismertebb „Ádámunk” és Nagy Viktor Jászai-díjas érdemes művész, az MMA színházművészeti tagozatvezetője voltak. A költő-drámaíró méltán híres műve, *Az ember tragédiája* a hazai és nemzetközi színpadokon számtalanszor játszott drámai mű, jobban írva, emberiségdráma, amelynek sorai szállóigévé váltak, témája pedig beárnyékolja a mindennapjainkat.

A késő délutáni beszélgetést Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke nyitotta meg. Kiemelte a Madách-mű fontosságát, hasznát és elvitathatatlan sokszínűségét. A beszélgetés mintha egy végtelen utat kívánt volna bejárni. Nagy Viktor első kérdése egyszerű volt és emberöltöket felölelő: miként is találkozott először Huszti a művel? Huszti Péter fiatal egyetemista korából származó, a szegedi Dóm téren tartott előadás emlékét idézte fel, amelyet Vámos László Kossuth-díjas művész rendezett. Ahogyan feltoltultak a teremben az emlékek, mintha egy kivetítőn láttam volna, úgy jelent meg előttem a Dóm tér a teljes valójában, benne nyolcezer emberrel, s körülötte a színészekkel, akik a forráságban keresztül-kasul bejárták a teret. Mesélnivaló, ahogyan Huszti Péter mesél. Elképesztő élmény hallgatni őt, és látni, amint kitekint, amikor mesél, és kapcsolódik, ott van a szemében az örök csillogás, az elfogyhatatlan érdeklődés, a végtelen sok élmény.

A beszélgetőpartnerek szóba hozták azt is, vajon manapság népszerű-e Madáchot játszani. Nemleges választ állapítottak meg, miközben megannyi téma vonzaná az embereket, ha beszélnének róla. Madách előre megírta nekünk, ami megírható volt: a nemzedékek harcát, a hitetlenséget, a társadalmak összeomlását, a forradalmárok elbukását, a tudósok háttérbe szorítását. Napjaink erkölcsi zürzavarát egyetlen műben foglalta össze a szerző. Huszti Péter, aki valójában nemcsak Ádámot és Lucifert, de még az Úr szerepét is magára öltötte pályája során, úgy érzem, ő az, aki elmagyarázhatja nekünk, milyen a magunk bőrén megérezni, milyen valójában e három szereplő: egy élet állomásai. Hogyan válunk egyikből a másikká, s látjuk meg mindegyikük igazát. „Jó volt itt lenni, beszélgetni, Madáchot felidézni. Nagy szükségünk van rá, hogy meglássuk a gyönyörűt, a szépet” – zárta le a beszélgetést Huszti Péter.

Karkó Ádám

Nagy Viktor, Huszti Péter, Juhász Judit és Józsa Judit
(Balla Bence Ferdinánd felvétele)

BLANKÓ MIKLÓS KÉRDEZ:

Piros Ildikó

Kossuth-díjas színművész

fotó: Zsolt MTT/MTI

Piros Ildikó kivételes színművészi pályát járt be – felmerül az emberben: milyen művészi hitvallás segítette Önt?

„Mutasd fel a szépet, mint pap az ostyát!” – írja Márai Sándor. Nem arra esküdtünk fel színészként, hogy a szépet mutassuk? Nem az a dolgunk, hogy a színpadra kiállva kiemeljük a közönséget a hétköznapi bajokból, és gyönyörűséget mutassunk? Nekem ez a színészi „esküm” 1966 óta. Mindeközben játékos vagyok, örök játékos. A színjátás nekem Adyval mondván a „szépbe-szött” csoda.

Tanárként ismerte meg az egész ország Zsuzsanna testvér szerepében, de később a való életben is tanár lett.

Gyermekkoromban magyartanárnak akartam lenni. A magyar irodalomban mindig „otthon” voltam, végigkísérte az életemet. Ez segített akkor is, amikor a Magyar Táncművészeti Főiskolán színészi játékot taníthattam. Nem tudtam, hogyan lehet megszólítani a táncművész növendékeket, aztán kitaláltam, hogy mindenki, ahogy megszólal, egy-egy szerepet kap tőlem. Ezek után a vizsgákra összevágtam a jeleneteket, vittem a saját sáljaimat, kalapjaimat mint jelmezeket. Nem sajnáltam a saját trükkjeimet megosztani velük – miért vigyem a sírba a titkaimat?

A színház mellett ott volt az életében a vers: az Ágnes asszonytól az Illés szekérének át a Szerellem?-ig – mindig összekapcsolódott Önnel a versek világa?

Harminchatévesen állítottam össze az első előadói estemet *Szerellem?* címmel: volt benne vers, próza, színpad, egyébe vált velem a teljes szöveg. Évekig jártam ezzel az országot. Ettől kezdve folyamatosan jelen van a pályámon a versmondás. De a versekkel való kapcsolatomban sokkal korábbi, hiszen gyerekkoromtól imádtam a verseket. A gyerek úgy születik, hogy a ritmus benne van. Nagymamaként is felfedezem magamon, hogy mind az öt unokámnak ösztönösen mondogattam a verseket, s imádták!

Hogyan választ verset?

Színészként is az ösztön vezet a versek választásánál: ki vagyok én, mi a mondanivalóm? A válaszom pedig az, hogy egy örök szerelmes ember. A szerelmet nem valaki iránt kell csak érteni, hanem hogy szerelmes vagyok a napsütésbe, egy virágba. Tele van a lelkem most, hetvenöt éves koromban is szerelemmel! A verseket is ezt szem előtt tartva válogattam össze.

Mit tanácsolna, ha gyerekeknek tanítana versmondást?

Az első az olvasás. Fontos, hogy a gyerek válasszon verset – én is az iskolás versmondásoktól szárnyat kapva lettem színész. A vessző és a pont nem véletlenül vannak a papíron – a leírt szöveget össze kell rakni, érteni-értelmezni kell. Utána a feladatunk „bebeszélni” a szöveget, „betenni” a szájunkba. Később pedig memorizálni kell. Ez sok munka, valljuk be. „Hírös város az aafödön Kecskemét” – ezzel felvételiztem a főiskolára. Amikor 1968-ban a *Sárga róza* című tévéjátékba meghívott Zsurzs Éva, a televízióknak el kellett mondanom ezt a verset próbaként. Egy-két hónapig tanultam, hová kell tenni az ő hangokat, mert nem oda teszi ám Petőfi az ő-keket, ahová a szegediek. Viszont a szöveget, amit egyszer megtanultam, soha nem felejtettem el (kivéve ez alól a matematika...). Hetedikesként mondtam Váci Mihály *Szelíden, mint a szél* című versét, a mai napig tudom. Elmondjam?

E SZÁMUNK SZERZŐI:

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA nyelvész, retorikakutató, professor emeritus (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
- BAKONYI GERGELY magyartanár (Patrona Hungariae Katolikus Iskolaközpont), műfordító
- BARANYAI KATALIN irodalomtörténész, módszertani szerkesztő, egyetemi docens, szerkesztő (Magyaróra)
- BLANKÓ MIKLÓS magyartanár, doktorandusz hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem), szerkesztő (Magyaróra)
- CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN tudományos főmunkatárs (Eötvös Loránd Kutatási Hálózat)
- DEÁK MÁRTON magyartanár (Forrai Methodista Gimnázium és Művészeti Technikum), óraadó oktató (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
- DEÁK-TAKÁCS SZILVIA magyartanár, művelődési és felnőttképzési menedzser, mesterpedagógus (Bessenyei György Gimnázium)
- EÖRY VILMA nyelvész, ny. tanszékvezető, tudományos tanácsadó (Magyarságkutató Intézet)
- GYIMESI EMESE történész, irodalomtörténész, szakíró
- JAKAB RÉKA főlevéltáros, általános fősztályvezető-helyettes (Budapest Főváros Levéltára)
- KARÁDI ZSOLT irodalomtörténész, főiskolai tanár (Nyíregyházi Egyetem)
- KARKÓ ÁDÁM magyartanár, szerkesztő (Oktatási Hivatal)
- MELKOVICS TAMÁS történész, egyetemi adjunktus (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
- MIZSUR DÁNIEL irodalomtörténész, egyetemi tanársegéd (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
- MOLNÁR ZSOLT történelemtanár, mesterpedagógus (Balassi Bálint Nyolcévfolyamos Gimnázium)
- MÓSER ZOLTÁN fotóművész, néprajzkutató, magyartanár, akadémikus (Magyar Művészeti Akadémia)
- NÁVAI PÉTER magyartanár (ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium)
- PIROS ILDIKÓ Kossuth-díjas színművész, érdemes művész, akadémikus (Magyar Művészeti Akadémia)
- SZABÓ BORBÁLA író, dramaturg, műfordító
- THIMÁR ATTILA irodalomtörténész, egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem), főszerkesztő (Kortárs)
- TOLNAI VILMOS (1870–1937) nyelvész, irodalomtörténész, akadémikus (Magyar Tudományos Akadémia)
- VADERNA GÁBOR irodalomtörténész, egyetemi docens, intézetigazgató-helyettes (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

„A Petőfi-életmű: egyetlen mű. Maga Petőfi az alkotás. Új nevet választ, hogy Petrarca és Alexander Dumas rokona legyen. Önmagából és a világból megalkotja Petőfit, akin nem fog az idő.”

(CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN)

„[A bécsi forradalom] nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi események eszkalálódásától tartva a bécsi döntéshozók visszarettenjenek a március 15-i pesti események híréből, valamint az olyan híresztelésektől, miszerint Rákos mezején fegyveres parasztsereg gyülekezik Petőfi vezérletével.”

(MELKOVICS TAMÁS)

„A *Szeptember végén* özvegyifátyol-toposzának közkeletű, ám végletesen felszínes értelmezése nemcsak Szendrey Júlia megítélésére volt hosszantartóan negatív hatással, hanem magára a versre is, amely az olvasók szemében egyszerű jóslattá redukálódott.”

(GYIMESI EMESE)

„Petőfi a habokból kikelő Vénusz klasszikus és érinthetetlen szépségét egy parasztlánynak adja oda, akit ráadásul rövid uncsolás után mégis megérinthat.”

(VADERNA GÁBOR)